

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»

№ 17 (79) / 2019
1 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР*

Збірник наукових праць

№ 17 (79)

1 том

Київ 2019

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.**

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

Редакція:

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Секретар: **Колодін Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Технічні науки»:

Член редакційної колегії: **Беліков Анатолій Серафимович** — доктор технічних наук, професор (Дніпро, Україна)
Член редакційної колегії: **Луценко Ігор Анатолійович** — доктор технічних наук, професор (Кременчук, Україна)
Член редакційної колегії: **Мельник Вікторія Миколаївна** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Наумов Володимир Аркадійович** — доктор технічних наук, професор (Калінінград, Російська Федерація)
Член редакційної колегії: **Румянцев Анатолій Олександрович** — доктор технічних наук, професор (Краматорськ, Україна)
Член редакційної колегії: **Сергейчук Олег Васильович** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Чабан Віталій Васильович** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Аль-Абабнех Хасан Алі Касем** — кандидат технічних наук (Амман, Йорданія)
Член редакційної колегії: **Артюхов Артем Євгенович** — кандидат технічних наук, доцент (Суми, Україна)
Член редакційної колегії: **Баширбейлі Адалат Ісмаїл** — кандидат технічних наук, головний науковий спеціаліст (Баку, Азербайджанська Республіка)
Член редакційної колегії: **Коньков Георгій Ігорович** — кандидат технічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Кузьмін Олег Володимирович** — кандидат технічних наук, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Почужевский Олег Дмитрович** — кандидат технічних наук, доцент (Кривий Ріг, Україна)
Член редакційної колегії: **Саньков Петро Миколайович** — кандидат технічних наук, доцент (Дніпро, Україна)

Розділ «Педагогічні науки»:

Член редакційної колегії: **Кузава Ірина Борисівна** — доктор педагогічних наук, доцент (Луцьк, Україна)
Член редакційної колегії: **Мулик Катерина Віталіївна** — доктор педагогічних наук, доцент (Харків, Україна)
Член редакційної колегії: **Лігоцький Анатолій Олексійович** — доктор педагогічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Рибалко Ліна Миколаївна** — доктор педагогічних наук, професор (Полтава, Україна)
Член редакційної колегії: **Остапівська Ірина Ігорівна** — кандидат педагогічних наук, доцент (Луцьк, Україна)

Розділ «Державне управління»:

Член редакційної колегії: **Дегтяр Андрій Олегович** — доктор наук з державного управління, професор, Заслужений діяч науки і техніки України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Дегтяр Олег Андрійович** — доктор наук з державного управління, доцент (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Колтун Вікторія Семенівна** — доктор наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Степанов Віктор Юрійович** — доктор наук з державного управління, професор (Харків, Україна)

Розділ «Психологічні науки»:

Член редакційної колегії: **Цахаєва Анжеліка Аміровна** — доктор психологічних наук, професор (Махачкала, Республіка Дагестан, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Щербан Тетяна Дмитрівна** — доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, ректор Мукачівського державного університету (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Кулікова Тетяна Іванівна** — кандидат психологічних наук, доцент (Тула, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Фільова-Русєва Красимира Георгієва** — кандидат психологічних наук, доцент (Пловдив, Республіка Болгарія)

Розділ «Географічні науки»:

Член редакційної колегії: **Набієв Алпаша Алібек** — доктор наук з геоінформатики, старший викладач (Баку, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Свинухов Володимир Геннадійович** — доктор географічних наук, професор (Москва, Російська Федерація)

Розділ «Філологічні науки»:

Член редакційної колегії: **Маркова Мар'яна Василівна** — кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобич, Україна)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

- Кібець Ігор Сергійович, Погасій Сергій Олександрович, Покологна Марія Миколаївна**
РОЗРОБКА ОПТИМІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 7

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

- Барзилович Анастасія Дмитрівна**
РОЗВИТОК РИНКУ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ 11
- Маслова Людмила Анатолівна, Варченко Ольга Михайлівна**
ЗАГРОЗИ СУВЕРЕНІТЕТУ У ДУХОВНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 19

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

- Kontsevoi Andrii, Kontsevoi Serhii**
MODELING METHODOLOGY OF EXCHANGING DIFFERENTLY CHARGED IONS IN WATER
TREATMENT 26
- Яковчук Ольга Леонідівна**
ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДУАЛЬНА ОСВІТА» У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ..... 31

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

- Огар Ірина Тарасівна**
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА..... 36
- Федик Андрій Олександрович**
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ В УМОВАХ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ 39

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

- Невалов Андрій Георгійович, Фостяк Ярина-Іванна Іванівна**
НАЙПОШИРЕНІШІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ПРОСУВАННЯ БРЕНДУ МЕДІЙНОГО ПРОДУКТУ
В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ, ЗОКРЕМА В INSTAGRAM 46

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Валько Михайло Павлович, Гулієнко Сергій Валерійович ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ СІТКИ-СЕПАРАТОРА МЕМБРАННИХ МОДУЛІВ	53
Фиалко Наталия Михайловна, Тимощенко Александра Борисовна, Малецкая Ольга Евгеньевна, Полозенко Нина Петровна, Реграги Абубакр, Ганжа Марк Владимирович ЗАКОНОМЕРНОСТИ ВЫГОРАНИЯ ТОПЛИВА В МИКРОФАКЕЛЬНЫХ ГОРЕЛКАХ С ТУРБУЛИЗАТОРАМИ ПОТОКА	56

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Вільгард Надія Романівна СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОЛЕКТУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРІВ	61
Комаринська Ірина-Дарія Олександрівна ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ	65
Кутузова Елена Владимировна ЮРИДИЧЕСКИЙ ТЕКСТ И СИНТАКСИЧЕСКОЕ УПОДОБЛЕНИЕ	70

УДК 910.3. 711.555 (477.54)

Кібець Ігор Сергійович

магістр

*Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Кибец Игорь Сергеевич

магистр

*Харьковского национального университета
городского хозяйства имени А.Н. Бекетова*

Kybets Yhor

Student of the

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Погасій Сергій Олександрович

кандидат технічних наук,

доцент кафедри туризму і готельного господарства

*Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Погасий Сергей Александрович

кандидат технических наук,

доцент кафедры туризма и гостиничного хозяйства

*Харьковский национальный университет
городского хозяйства имени А.Н. Бекетова*

Pohasii Serhii

*PhD of Engineering Sciences, Associate Professor of the
Department of Tourism and Hospitality*

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Покоłodна Марія Миколаївна

кандидат географічних наук,

доцент кафедри туризму і готельного господарства,

*Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Покоłodная Мария Николаевна

кандидат географических наук,

доцент кафедры туризма и гостиничного хозяйства

*Харьковский национальный университет
городского хозяйства имени А.Н. Бекетова*

Pokolodna Mariia

*PhD in Geography, Associate Professor of the
Department of Tourism and Hospitality*

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

**РОЗРОБКА ОПТИМІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ВИКОРИСТАННЯ
РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

**РАЗРАБОТКА ОПТИМИЗАЦИОННЫХ МЕРОПРИЯТИЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ**

**DEVELOPMENT OF OPTIMIZATION MEASURES OF USE
OF RECREATION RESOURCES OF KHARKIV REGION**

Анотація. Розглянуто розуміння сутності поняття оптимізація по відношенню до використання рекреаційних ресурсів територій. На основі SWOT-аналізу ведення рекреаційної діяльності обґрунтовані пріоритетні напрями/направлень/ оптимізації використання рекреаційних ресурсів Харківського регіону.

Ключові слова: оптимізація, рекреаційні ресурси, SWOT-аналіз/.

Аннотация. Рассмотрено понимание сущности понятия «оптимизация» по отношению к использованию рекреационных ресурсов территорий. На основе SWOT-анализа ведения рекреационной деятельности обоснованы приоритетные направления оптимизации использования рекреационных ресурсов Харьковского региона.

Ключевые слова: оптимизация, рекреационные ресурсы, SWOT-анализ.

Summary. The understanding of the essence of the concept of optimization in relation to the use of recreational resources of the territories is considered. On the basis of SWOT-analysis of conducting recreational activity, the priority directions of optimization of the use of recreational resources of Kharkiv region are substantiated.

Key words: optimization, recreational resources, SWOT analysis.

Поняття «оптимізація» має неоднозначне трактування і розглядається як [1–2; 4–6; 8]:

- складний антропологічний процес, який охоплює певний мінливий у часі об’єкт, його внутрішні підсистеми та надсистеми, до яких він належить ієрархічно, суміжні з ним системи як середовище його існування (бо без цього оптимізація не можлива і безперспективна) і який повинен бути глибоко екологічно (біологічно) оцінений, але кінцевий ефект якого мусить супроводжуватися вичерпною соціальною, економічною, а часом і політичною оцінкою;
- вибір найкращого варіанту функціонування;
- отримання максимуму можливого за мінімум зусиль (витрат), звичайно у відносно коротких інтервалах часу (оптимізація економічна);
- прагнення до стану, найбільш наближеного до динамічної рівноваги;
- отримання співвідношення, найбільш бажаного в господарському значенні;
- прихід до стану, найбільш бажаного з точки зору людини для зберігання його здоров’я;
- процес вибору найкращого варіанта з багатьох можливих. Вибір засобів раціонального використання природно-територіальних систем, тобто таких, які б забезпечували умову при якій соціально-економічні функції, що на них покладають, найбільш повно відповідали їх природним властивостям (потенціалу);
- такий процес втручання в структурно-функціональну організацію (склад, будову, роботу) живої системи (екосистеми, популяції, організму), її підсистем і блоків, який супроводжується наближенням їх показників, параметрів чи характеристик (наприклад, фотосинтезу, накопичення біомаси, розкладу органіки, кругообігу хімічних елементів, трансформації енергії чи вологі тощо) до найкращих (оптимальних) значень.

Термін «оптимізація» має в першу чергу значне соціологічне навантаження. Людина оптимізувала і надалі оптимізуватиме живі системи, біотичні процеси виключно з особистих або суспільних інтересів.

Для природи оптимізація не потрібна. Природний добір і боротьба за існування, весь еволюційний процес сприяли тому, що в кожних конкретних екологічних умовах формувалися найприпасованіші, «найвигідніші» живі системи, самоорганізація, самовідновлення, самозбереження і самовдосконалення яких також відбувались у процесі тієї самої еволюції [2].

Під терміном «оптимізація» по відношенню до використання рекреаційних ресурсів слід розуміти процес спрямований на досягнення раціонального й зрівноваженого їх використання в конкретному регіоні для створення належних умов здійснення продуктивної рекреаційної діяльності місцевого населення та зовнішніх туристів. При цьому рекреаційна діяльність розглядається в даному випадку в двох головних аспектах: 1 — як високоприбутковий міжгалузевий виробничий комплекс та 2 — як один з видів діяльності населення по задоволенню широкого кола потреб у різного роду відпочинку, оздоровленні та відновленні психологічних, емоційних, фізичних, розумових сил особистості.

Процес оптимізації використання рекреаційних ресурсів передбачає його планування, реалізацію й контроль [3; 7]. Планування оптимізаційних заходів ґрунтується на його комплексності, врахуванні всіх взаємопов’язаних напрямків, виділенні пріоритетних з них.

Комплексність у плануванні повинна віддзеркалювати взаємозв’язок, взаємозумовленість, різнобічність, широту охоплення проблем. Комплексність розглядається як вимога враховувати взаємопов’язані фактори, що впливають на проблему обіймає переважно зв’язки одного чи суміжних рівнів ієрархічної структури певних проблем, систем, дій тобто повинна спиратися на вибіркові зв’язки. Загалом комплексність повинна відповідати комплексно-регіональному принципу організації ресурсокористування. Він полягає в контрольованому розвитку територіальних систем на основі конструювання оптимальних для кожного регіону параметрів середовища (природи, господарства, населення). Все це розглядається у взаємозв’язку й взаємозалежності [5; 7; 9–10].

Потрібно зазначити, що напрями та цілі оптимізації використання рекреаційних ресурсів формують відповідно до тих проблем і перешкод розвитку у сфері туризму, які повинні бути виявлені в певних територіальних утвореннях, а саме в даному випадку на території Харківського регіону. Для цього широко використовують метод аналізу сильних і слабких [слабих] сторін, загроз і можливостей [спроможностей] (SWOT-аналіз) ведення рекреаційної діяльності на території регіону з метою обґрунтування пріоритетних напрямів/направлень оптимізації використання його рекреаційних ресурсів.

В узагальненому вигляді під сильними сторонами маються на увазі наявні характеристики рекреаційних ресурсів, які дають певні конкурентні переваги в плані стійкого розвитку і організації рекреаційної діяльності.

Відповідно під слабкими [слабкими] сторонами маються на увазі ті характеристики, які перешкоджають стійкому розвитку рекреаційної діяльності.

При аналізі можливостей [спроможностей] враховуються зовнішні і внутрішні чинники [фактори], які можуть сприяти розвитку рекреаційної діяльності.

У частині [частці] загрози — [погрози] враховуються прогнози небажаних наслідків розвитку в результаті [унаслідок] можливого несприятливого впливу чинників [факторів] зовнішнього середовища [середі] і з урахуванням [з врахуванням] поточного стану [достатку] навколишнього середовища.

Сильні сторони

1. Здебільшого рекреаційні природні та історико-культурні території та об'єкти перебувають у власності держави. Такий статус території дає певні переваги в плані стійкого розвитку, тому що формування державного правового механізму регулювання повинно гарантувати ведення рекреаційної й господарської діяльності у відповідності до визначених нормативів.

2. Гарна вивченість території у відношенні біологічної, ландшафтної й культурно-історичної розмаїтості є надійною основою для прийняття рішень при плануванні, розвитку й моніторингу рекреаційної діяльності.

3. В регіоні є достатня кількість висококваліфікованих фахівців у сфері науки, й практики ведення рекреаційної діяльності, які здійснюють активне співробітництво, шляхом участі у наукових, практичних, інформаційних, іміджевих заходах та вирішенні спільних завдань при розробці комплексних проектів.

4. В регіоні наявна здебільшого, дешева робоча сила, більшість населення у працездатному віці.

5. В регіоні представлені всі види рекреаційних ресурсів, потенціал яких можливо використати для розвитку різноманітних видів туризму і рекреації.

6. В регіоні сформована та працює структура відповідальна за розвиток туризму — ОКЗ «Харківський організаційно-методичний центр туризму».

Слабкі сторони

1. Механізм координації дій по розвитку туризму між представниками рекреаційної індустрії (заклади розміщення, транспортні компанії, екскурсійні підприємства, музейні установи, туристичні оператори) та органами місцевого самоврядування/представниками територіальних громад й місцевих жителів налагоджений слабо, що прямо впливає на процеси планування й керування.

2. Незадовільна якість автомагістралей, що сполучають головні рекреаційні зони та провідні туристські об'єкти з місцями формування попиту.

3. У регіоні провідні ресурси туристської інфраструктури сконцентровані у одному великому центрі тяжіння, а саме місті Харкові та відповідно слабо розвинені в інших місцевостях.

4. Порівняно низький рівень поінформованості споживачів щодо наявних об'єктів та територій, а також сформованих пропозицій (наприклад, прокладених туристських маршрутів, маркованих екологічних стежок, наявних об'єктів відпочинкового та розважального, в тому числі екстремального характеру, діючих агросадів і т. ін.) для здійснення рекреаційної діяльності.

5. Порівняно низький дохід (в порівнянні з виїзним туризмом), від організації туристсько-екскурсійної діяльності на території регіону для підприємств туризму.

6. Не розроблені механізми залучення додаткових засобів і інвестицій для цільового розвитку рекреаційної діяльності.

7. Недостатній розвиток малого й середнього бізнесу серед місцевого населення Харківській області (виготовлення сувенірної продукції, збір дикорослинної сировини, сільський туризм та ін.).

8. Концентрація економічної активності виключно навколо міських агломерацій.

9. Відсутність координації в галузі охорони навколишнього природного середовища.

10. Недостатній рівень соціальної інфраструктури на сільських територіях.

Можливості

1. Збільшення надходження податків та зборів до місцевих бюджетів обох країн.

2. Підвищення рівня зайнятості та доходів населення.

3. Розвиток рекреаційної діяльності сприяє формуванню регіональних центрів туризму.

4. Розвиток в'їзного та внутрішнього турпотоків.

5. Розвиток окремих видів туризму, зокрема сільського, екологічного, історико-культурного (пізнавального), релігійного, спортивного, навчального, ділового, медичного, санаторне-курортне лікування.

6. Відновлення і розвиток традиційних ремесел.

7. Реконструкція та реставрація історичних пам'яток і культурних пам'яток регіону.

8. Приплив капіталу до регіону.

9. Зацікавленість об'єднаних територіальних громадах Харківщини у розвитку туризму та рекреації на своїх територіях.

Загрози

1. Ініціативи, реалізовані через місцеві й регіональні адміністрації слабо сприймаються місцевим населенням й підприємцями.

2. Відсутність або незадовільний стан туристської інфраструктури в периферійних районах регіонів є однією із самих серйозних перешкод для розвитку всіх видів рекреаційної діяльності.

3. Нерозвинена та нерегульована методична база організації та нормування видів рекреаційної діяльності, що може призвести до неконтрольованого надвикористання природних ресурсів території.

4. Низький рівень фінансування державних об'єктів туристського інтересу (установи ПЗФ, музеї, історичні комплекси, парки садово-паркового мистецтва).

5. Незадовільний стан об'єктів туристського показу, зокрема палацо-паркових комплексів.

На основі результатів проведеного SWOT-аналізу видається доцільним визначити основні пріоритетні напрями оптимізації використання рекреаційних ресурсів Харківського регіону, а саме, такі:

- Пріоритет 1 — Розвиток туристичної та супутньої інфраструктури;
- Пріоритет 2 — Оптимізація видової структури турпродуктів регіону на основі наявних рекреаційних ресурсів (розвиток спеціалізованих видів туризму, зокрема, сільського, екологічного, історико-культурного (пізнавального), релігійного, спортивного, навчального, ділового, медичного, санаторно-курортного)
- Пріоритет 3 — Науково-освітній та інформаційно-консультативний супровід раціонального використання рекреаційних ресурсів та розвитку туристичної сфери;
- Пріоритет 4 — Активізація роботи туристичних кластерів в територіальних громадах;
- Пріоритет 5 — Оптимізація використання рекреаційних ресурсів через ведення рекреаційного природокористування на засадах сталого розвитку;
- Пріоритет 6 — Оптимізація регіонального регулювання сфери використання рекреаційних ресурсів;
- Пріоритет 7 — Створення сприятливого інвестиційного клімату у рекреаційній сфері регіону.

Література

1. Гавриленко О.П. Шляхи оптимізації територіальних рекреаційних систем Кіровоградщини. URL: [http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/\[in=_scripts/ep.in\]](http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/[in=_scripts/ep.in]).
2. Голубець М. А. Суть поняття оптимізації / М. А. Голубець // Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні. Київ: Наук. думка, 1994. С. 113–119.
3. Захарова С.Г. Підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів країни. URL: <http://www.nbu.gov.ua/>
4. Кравців В. С., Гринів Л. С., Копач М. В., Кузик С. П. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. Наукове видання. Львів: НАН України. ІРД НАН України. 1999. 78 с.
5. Колодницька Р. В. Оптимізація агроландшафтів на охоронних територіях Українських Карпат. URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gt_2015_33_24.pdf.
6. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П. О. Масляк. К.: Знання, 2008. 343 с.
7. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / І. В. Давиденко; Одес. держ. екон. ун-т. О., 2006. 19 с. укр.
8. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. К.: «Палітра», 1997. 130 с.
9. Стеченко Д. М. Концептуальні засади використання системного підходу у дослідженнях рекреаційно-туристичного природокористування / Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий // Регіональна економіка. 2008. № 4. С. 72–79.
10. Шабардіна Ю. В. Раціональність використання потенціалу природно-рекреаційних ресурсів та їх вплив на економіку регіону. URL: [http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/\[in=_scripts/ep.in\]](http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/[in=_scripts/ep.in])

Барзилович Анастасія Дмитрівна
кандидат медичних наук, директор
МЦ «КіндерКлінік»
Барзилович Анастасія Дмитриевна
кандидат медицинских наук, директор
МЦ «КиндерКлиник»
Barzylovych Anastasiia
PhD in Medical Sciences, Director
MC KinderKlinik

DOI: 10.25313/2520-2057-2019-17-5480

РОЗВИТОК РИНКУ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

РАЗВИТИЕ РЫНКА МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

DEVELOPMENT OF THE MARKET OF MEDICAL SERVICES IN UKRAINE

Анотація. У статті висвітлено особливості ринку медичних послуг в Україні. Надано характеристики основних суб'єктів, структури ринку, обсягів фінансування, кількості медичних закладів. Представлено особливості розвитку приватної медицини та лабораторної діагностики. Виявлено, що в Україні відбувається формування нової моделі надання медичних послуг з метою підвищення їх якості та доступності для населення. Основними особливостями ринку є: розвиток ринку лабораторної діагностики, де основну частку займають приватні лабораторії; превалювання ринку державних медичних послуг; зростання витрат на охорону здоров'я та медичні послуги, зокрема зростання виплат за договорами пацієнтів із закладами охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу; установчо-визначена рентабельність приватних медичних закладів; стабільність нестачі державного фінансування комунальних неприбуткових підприємств, що зумовлює низьку якість медичних послуг у державному секторі; скорочення кількості лікарняних закладів; значна частка фінансування медичних послуг населенням країни; зростання фінансування лікарських засобів за урядовими програмами.

Надання медичної допомоги населенню здійснювалося виключно за рахунок державних коштів. Загальні витрати на управління системою були досить високі, контроль над витратами був простий, а планування на центральному рівні забезпечувало наявність однакового набору медичних послуг на території всієї держави. Фінансування лікувально-профілактичних медичних закладів здійснюється на підставі закріплених норм. Україна як незалежна демократична держава переживає не найкращі часи. Нестабільність економічного розвитку, складність протікання соціально-політичних процесів, невизначеність свого місця у міжнародному співтоваристві, проблеми глобалізаційних викликів негативно відбиваються на соціальному і фізичному здоров'я її громадян.

Ключові слова: медична послуга, ринок медичних послуг, приватна медицина, медичний суб'єкт, реформування, статистичний аналіз.

Аннотация. В статье освещены особенности рынка медицинских услуг в Украине. Даны характеристики основных субъектов, структуры рынка, объемов финансирования, количества медицинских учреждений. Представлены особенности развития частной медицины и лабораторной диагностики. Выявлено, что в Украине происходит формирование новой модели предоставления медицинских услуг с целью повышения их качества и доступности для населения. Основными особенностями рынка являются: развитие рынка лабораторной диагностики, где основную долю занимают частные лаборатории; превалирование рынка государственных медицинских услуг; рост расходов на здравоохранение и медицинские услуги, в частности рост выплат по договорам пациентов с заведениями здравоохранения, оказывающих первичную медицинскую помощь; учредительно-определена рентабельность частных медицинских учреждений; стабильность недостатка государственного финансирования коммунальных неприбыльных предприятий, что обуславливает низкое качество медицинских услуг в государственном секторе; сокращение количества больничных учреждений; значительная доля финансирования медицинских услуг населением страны; рост финансирования лекарственных средств за правительственными программами.

Оказание медицинской помощи населению осуществлялось исключительно за счет государственных средств. Общие затраты на управление системой были достаточно высокие, контроль над расходами был простой, а планирования на

центральному рівню забезпечувало наявність однакового набору медичних послуг на території всього державного уряду. Фінансування лікувально-профілактичних медичних установ здійснюється на основі закріплених норм. Україна як незалежне демократичне державство переживає не найкращі часи. Нестабільність економічного розвитку, складності протікання соціально-політичних процесів, неопределенність свого місця в міжнародному суспільстві, проблеми глобалізаційних викликів негативно відображаються на соціальному та фізичному здоров'ї її громадян.

Ключеві слова: медична послуга, ринок медичних послуг, приватна медицина, медичний суб'єкт, реформування, статистичний аналіз.

Summary. The article highlights the features of the market of medical services in Ukraine. The characteristics of the main subjects, the structure of the market, the volume of funding, the number of medical institutions are given. Features of development of private medicine and laboratory diagnostics are presented. It is revealed that in Ukraine there is a formation of a new model of providing medical services in order to improve their quality and accessibility for the population. The main features of the market are: the development of the market of laboratory diagnostics, where the main share is occupied by private laboratories; the prevalence of the market of public health services; the growth of expenditure on health and medical services, in particular the growth of payments under contracts of patients with health institutions providing primary health care; constituent-determined the profitability of private medical institutions; the stability of the lack of state funding of communal non-profit enterprises, resulting in low quality of medical services in the public sector; the reduction in the number of hospital institutions; a significant proportion of funding of health services by the population; increase in the funding of drugs for government programs.

The provision of medical care to the population was carried out exclusively at the expense of public funds. The overall cost of managing the system was high, cost control was simple, and central planning ensured that the same set of health services were available throughout the state. Financing of treatment and prophylactic medical institutions is carried out on the basis of fixed norms. Ukraine as an independent democratic state is going through hard times. The instability of economic development, the complexity of socio-political processes, the uncertainty of their place in the international community, the problems of globalization challenges have a negative impact on the social and physical health of its citizens.

Key words: medical service, medical services market, private medicine, medical subject, statistics, statistical analysis.

Медична послуга — це діяльність працівників закладу охорони здоров'я, яка включає визначені заходи профілактики, діагностики, лікування, фінансово-господарських, управлінських дій, що мають на меті забезпечити попередження, збереження, підтримання, відтворення індивідуального здоров'я населення [2, с. 14]. Це поняття дає змогу визначити субринки медичних послуг в Україні: первинний рівень надання медичних послуг, вторинний спеціалізований рівень, третинний рівень (високотехнологічні послуги) надання медичних послуг (лікарняна діагностика в тому числі).

Ринок медичних послуг являє собою складну систему державної, муніципальної, приватної медицини, що регулюється державою, з метою підвищення доступності та якості медичних послуг [2, с. 14].

Головними суб'єктами медичних відносин є постачальники медичної допомоги (послуги) і споживачі цієї медичної допомоги (послуги). Природний зміст медичної послуги розглядається з одного боку як корисний ефект у вигляді відновлення здоров'я пацієнта (клієнта) та полегшення страждань хворого, а з іншого боку — як суспільна функція, в межах якої надається медична допомога. Найістотнішою її складовою є економічні взаємовідносини, що складаються між учасниками організованого процесу лікувально-профілактичної діяльності [3].

Із розвитком елементів ринкових відносин з'явилася категорія медичного суб'єкта як виробника медичних послуг. Медичний суб'єкт — виробник

медичних послуг — це зареєстрований та ліцензований у встановленому порядку лікувально-профілактичний заклад будь-якої організаційно-правової форми господарювання та форми власності, що надає медичні послуги [1, с. 34].

На ринку медичних послуг України діють такі п'ять основних груп медичних закладів і медичних комерційних організацій:

- приватні вітчизняні медичні клініки;
- приватні іноземні медичні клініки (представництва);
- державні медичні заклади;
- приватні лікарі-підприємці;
- інші (категорії закладів, що не входять до перших чотирьох: переважно амбулаторно-поліклінічні заклади, лікарні швидкої допомоги, лікувально-профілактичні установи тощо) [6].

В Україні формується платний сектор, власне ринковий, який охоплює приватну і добровільно-страхову медицину. Наявність платних і безоплатних послуг вирішує завдання доступності й вибору варіантів медичного обслуговування, а його ринкова організація в обох секторах передбачає оптимальне використання ресурсної бази у медичній сфері країни [12].

Ринок медичних послуг характеризують такими показниками:

- робота закладів різних рівнів надання медичної допомоги (кількість відвідувань закладів охорони здоров'я, кількість медичних закладів, кількість лікарняних ліжок тощо);

- обсяги фінансування різних видів медичних послуг (у динаміці) різними суб'єктами ринку, структура фінансування медичних послуг;
- обсяги ринку приватної медицини та лабораторної діагностики.

Основним джерелом фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я є державні видатки. Збільшення обсягів видатків в Україні на охорону здоров'я є обов'язковою, але недостатньою умовою для досягнення належної доступності медичної допомоги та якості надання медичних послуг. Підраховано, що від 20 до 40% коштів, що надаються на охорону здоров'я, є необґрунтованими витратами. Крім того, одним із чинників неефективності є нераціональна кількість стаціонарних установ і набір послуг, що вони надають [11].

У таблиці 1 відображено витрати на охорону здоров'я у період з 2015 по 2017 роки за видами медичних послуг в Україні.

За результатами аналізу статистичних даних можна зробити такі висновки:

- зростання витрат на стаціонарне лікування та реабілітацію становило близько 37%; амбулаторне лікування та реабілітацію — 25%; послуги довготривалого сестринського догляду — 44%;
- зростання витрат на транспортування хворих, рятування життя у надзвичайних ситуаціях становило 44%, що вказує на потребу розвитку ринку медичних послуг з надання первинної медичної допомоги;
- зростання витрат на надання медичних товарів амбулаторним пацієнтам — 39%;

Таблиця 1

Витрати на охорону здоров'я у період з 2015 по 2017 роки за видами медичних послуг

Уточнені види медичних послуг за напрямом	Витрати (млн. грн./%) за рік		
	2015	2016	2017
Послуги лікування та реабілітаційного лікування	<u>66777,60</u> 100,00	73151,40 109,54	<u>94141,10</u> 140,98
Стаціонарне лікування та реабілітаційне лікування	<u>41422,30</u> 100,00	<u>43341,00</u> 104,63	<u>56904,90</u> 137,37
Лікування у денних стаціонарах та реабілітаційне лікування	<u>546,60</u> 100,00	558,50 102,18	<u>745,10</u> 136,31
Амбулаторне лікування та реабілітаційне лікування	<u>24793,80</u> 100,00	<u>29234,40</u> 117,91	<u>36464,70</u> 124,73
Інші послуги реабілітаційного лікування	<u>14,90</u> 100,00	<u>17,60</u> 118,12	<u>26,40</u> 177,18
Стаціонарний довготривалий сестринський нагляд	<u>186,70</u> 100,00	<u>188,50</u> 100,96	<u>269,40</u> 144,29
Допоміжні послуги для медичного лікування	<u>8271,20</u> 100,00	<u>9624,70</u> 116,36	11653,00 140,89
Транспортування хворих, рятування життя у надзвичайних ситуаціях	<u>3409,10</u> 100,00	<u>3544,60</u> 103,97	<u>4871,20</u> 142,89
Інші види медичних послуг медичного лікування	<u>71,00</u> 100,00	<u>88,00</u> 123,9	<u>112,50</u> 158,4
Надання медичних товарів амбулаторним пацієнтам	<u>56999,70</u> 100,00	<u>71282,00</u> 125,06	<u>79191,20</u> 138,93
Фармацевтичні та інші товари нетривалого використання	<u>56964,00</u> 100,00	<u>71240,80</u> 125,06	<u>79148,80</u> 138,94
Терапевтичні прилади та інші медичні товари довготривалого використання	<u>35,70</u> 100,00	<u>41,20</u> 115,41	<u>42,40</u> 118,77
Профілактичні послуги та послуги з охорони здоров'я	<u>1757,30</u> 100,00	<u>2013,80</u> 114,60	<u>2509,90</u> 142,83
Управління охороною здоров'я та медичне страхування	<u>11710,70</u> 100,00	<u>13651,70</u> 116,57	<u>20045,50</u> 171,17
Витрати, що не визначені за напрямом	<u>3460,30</u> 100,00	<u>4569,30</u> 132,00	<u>6541,30</u> 189,03
Інша діяльність, пов'язана з охороною здоров'я	<u>6056,00</u> 100,00	<u>7113,40</u> 117,46	<u>9375,20</u> 154,81
Загальні витрати на охорону здоров'я	<u>155219,50</u> 100,00	<u>181594,90</u> 116,99	<u>223726,60</u> 144,13

Джерело: складено автором на підставі [7]

Рис. 1. Структура витрат на охорону здоров'я за видами медичних послуг у 2017 році в Україні, %
Джерело: [7]

– негативною тенденцією є зростання витрат, що не визначені за типом функцій — 89%.

У цілому за 2015–2017 роки не відбулося суттєвих змін у обсягах витрат, що збільшувалися повільними темпами (44%).

На рисунку 1 відображено структуру витрат на охорону здоров'я за видами медичних послуг у 2017 році в Україні.

Витрати на послуги лікування та реабілітаційного лікування складають 42% від загальних витрат,

а на надання медичних товарів амбулаторним пацієнтам — 36%, що загалом складає 77%. Значну частку займають витрати на управління — 9%. Це дає змогу зробити висновок, що ринок медичних послуг в Україні характеризується недостатнім рівнем ефективності, що зумовлює проблеми неефективності використання витрат на медичні послуги.

Шевченком В. А. виявлено функціональні залежності між чисельністю підприємств сфери медичних послуг, загальних обсягів послуг, що ними

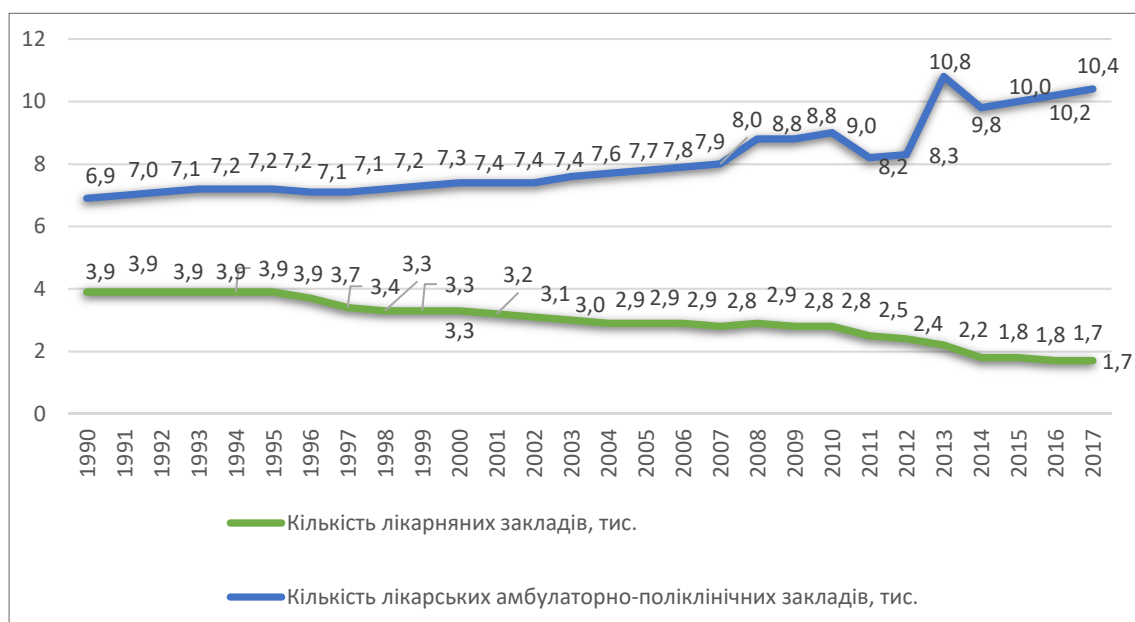

Рис. 2. Динаміка кількості лікарняних закладів та амбулаторно-поліклінічних закладів в Україні у 1990–2017 роках, тис. одиниць
Джерело: [8]

надаються, та демографічними змінами населення України (рис. 2). Визначальною характеристикою розвитку підприємств сфери медичних послуг є чисельність амбулаторно-поліклінічних закладів, що перевищує іншим кількісним показником розвитку таких підприємств [15, с. 147].

Отже, в Україні постійно скорочується кількість лікарняних закладів, проте кількість амбулаторно-поліклінічних закладів зростає, що зумовлює ріст постійних витрат на їх адміністрування та утримання (рис. 2). Оскільки загальна сума фінансування охорони здоров'я суттєво зростає, то кількість витрат, що спрямовуються саме на надання медичних послуг, може скорочуватися.

Витрати на медичні послуги приватного сектору у 2017 році склали 110651,8 млн. грн. або 52% від загальних, з яких 79035,7 млн. грн. витрачено на медичні товари. Тобто населення здійснює фінансування медичних послуг за власний рахунок (рис. 3).

Майже 90% усього обсягу ринку медичних послуг нашої країни займає державна медицина, яка характеризується стабільно недостатнім фінансуванням і високим рівнем зношеності основних фондів. Низька конкурентоспроможність державного медичного сектора, неефективне маркетингове управління, хронічний дефіцит коштів на модернізацію і створення нових медичних закладів та інші чинники сприяють розвитку в Україні сегмента приватних медичних послуг [9, с. 17]. Зокрема, реформа охорони здоров'я суттєво трансформувала медичний ринок. При цьому основна тенденція — зростання ринку приватної медицини завдяки наявності високо кваліфікованих спеціалістів та обладнання, широкого спектра діагностичних послуг, налагодженої роботи приватних клінік. Недостатня

кількість якісних медичних послуг державних закладів медицини зумовлює розширення ринку приватної медицини.

Ринок приватних медичних послуг в Україні розвивається з різновекторними тенденціями. Навіть у несприятливій, з точки зору економічного і соціального розвитку, періоду рентабельність приватних медичних послуг залишається досить високою. Для прикладу, у 2017 році приватними клініками було надано медичних послуг на суму 5165,8 млн. грн., що складає 2,4% від обсягу поточних витрат на охорону здоров'я [14].

Згідно з Реєстром Міністерства охорони здоров'я станом на 01.01.2017 р. в Україні на ринку медичних послуг налічувалося 22 тис. ліцензій, і це компанії всіх форм власності. З них частка державних, комунальних та відомчих медичних установ — 18%, приватних медичних установ — 21%, лікарень-фельдшерсько-акушерських пунктів — 59%, санаторіїв — 2%. На приватні клініки припадає понад 10% ринку медичних послуг України, а в грошовому еквіваленті частка приватної медицини складає 3–4% від загальних витрат на охорону здоров'я в країні [9, с. 18].

У таблиці 2 відображено динаміку та структуру виплат закладам охорони здоров'я, що надавали первинну медичну допомогу в Україні у 2018–2019 роках.

За даними Національної служби здоров'я України у 99% випадків фінансування за договорами з пацієнтами отримують державні комунальні некомерційні підприємства (КНП) первинного рівня медичної допомоги, при цьому суттєво зростає обсяг виплат за договорами (на 3323 млн. грн. з початку здійснення виплат у 3–4 кварталі 2018 року)

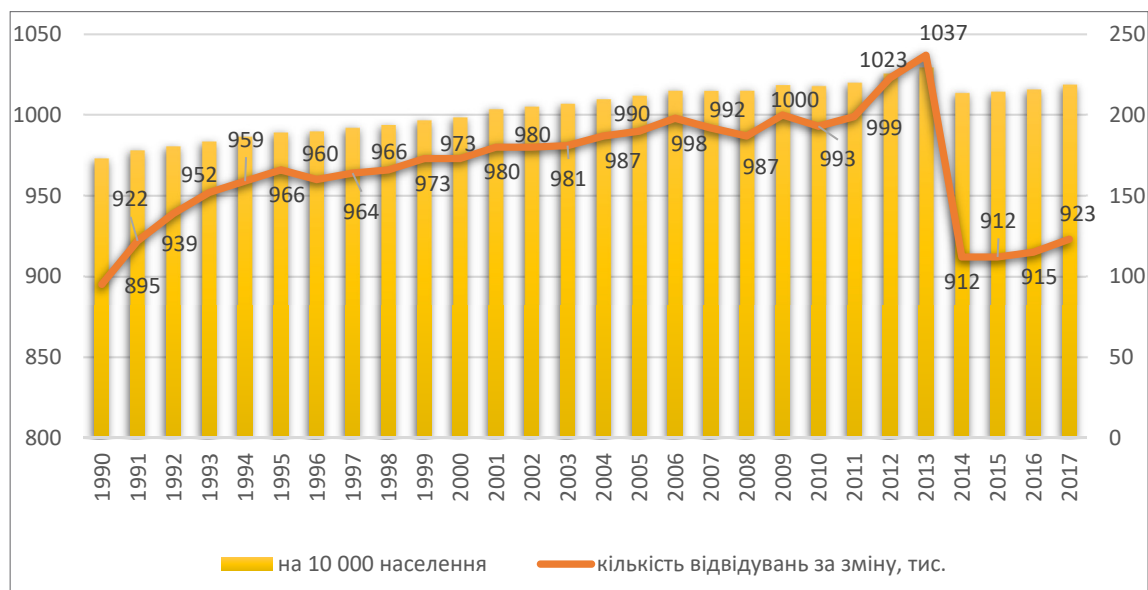

Рис. 3. Динаміка планової місткості амбулаторно-поліклінічних закладів в Україні у 1990–2017 роках (на 10000 населення, тис. осіб)

Джерело: [8]

Таблиця 2

**Характеристика виплат закладам охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу
у 2018–2019 роках**

Тип власності або форми господарювання	Виплати (млн. грн./%) за рік, квартал					Усього
	2018	2019				
	3	4	1	2	3	
Комунальна	<u>820,51</u> 99,89	<u>2614,97</u> 99,61	<u>4143,45</u> 99,44	<u>4046,79</u> 99,13	<u>2784,48</u> 98,93	<u>14410,20</u> 99,31
Приватна (без ФОП)	<u>0,72</u> 0,09	<u>5,46</u> 0,21	<u>11,77</u> 0,28	<u>18,91</u> 0,46	<u>16,49</u> 0,59	<u>53,34</u> 0,37
ФОП	<u>0,20</u> 0,02	<u>4,65</u> 0,18	<u>11,65</u> 0,28	<u>16,63</u> 0,41	<u>13,49</u> 0,48	<u>46,62</u> 0,32
Усього:	<u>821,42</u> 100,00	<u>2625,08</u> 100,00	<u>4166,87</u> 100,00	<u>4082,33</u> 100,00	<u>2814,46</u> 100,00	<u>14510,16</u> 100,00

* Джерело: складено автором на підставі [5]

Фінансування медичних послуг приватних закладів та ФОП залишається на низькому рівні.

Протилежна ситуація спостерігається на ринку забезпечення медичними препаратами. 3 01.04.2019 року урядом оновлено програму реімбурсації — механізм повної або часткової оплати за лікарські засоби, що включені до детального опису державного бюджету. На основі договору з НСЗУ аптеки державної, приватної власності здійснюють видачу лікарських засобів за рецептом лікаря. Відтак, за 2019 рік усього оплачено ліків на суму 326,477 млн. грн., зокрема: приватним аптекам — 234,811 млн. грн., комунальним закладам — 68,676 млн. грн., ФОП — 22,990 млн. гривень [4].

У серпні 2014 року Міністерство охорони здоров'я ініціювало розроблення Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років [10]. За допомогою нових стратегічних підходів до підвищення якості та доступності медичної допомоги та зменшення фінансових ризиків для людей потрібно було надати нового поштовху реформі галузі. Незважаючи на задекларовану в українському законодавстві безкоштовність надання допомоги в державних медичних установах, ринок медичних послуг в нашій країні має досить великий обсяг і ще більшу базу для розвитку [10].

Наприклад, допоміжні репродуктивні технології, складні хірургічні операції, терапія онкозахворювань. Окремі приватні клініки володіють монопольним правами на унікальні методики лікування та володіють інноваційним обладнанням, забезпечити функціонування якого можливо тільки шляхом приватних інвестицій. Приватна медицина пропонує унікальні лабораторні дослідження, що є однією з конкурентних переваг. Зокрема, більша половина комп'ютерних та магнітно-резонансних томографій виконується у приватних закладах [14]. Ця тенденція буде продовжуватися і відсоток цього показника зростатиме, оскільки більшість державних та муніципальних медичних закладів не можуть

обслуговувати коштовне діагностичне обладнання. Проблемним є також брак фінансування з навчання персоналу. Як наслідок, у державних клініках відсутня якісна сучасна діагностика.

На сьогодні в Україні активізується та розвивається лабораторна медицина, а її роль у загальному розвитку ринку медицини та медичних послуг надзвичайно велика. Основним завданням на сьогодні є формування єдиного підходу і консолідації зусиль, спрямованих на впровадження системи забезпечення якості послуг у лабораторіях кожного регіону України, оскільки саме це є запорукою надання доступних і якісних медичних послуг [12].

Щодо стану ринку діагностичних послуг України, то він на сьогодні починає активно розвиватися, про що свідчать дані Центру Медичної статистики МОЗ України. Суттєве зростання кількості проведених аналізів лабораторіями в Україні у 2017 році порівняно з 2016 роком вказує на розвиток ринку лабораторної діагностики. Загальноклінічні (без гематологічних), гематологічні, біохімічні займають найбільшу питому вагу у структурі проведених лабораторних аналізів. Незважаючи на скорочення кількості деяких видів проведених аналізів, в цілому їх кількість по Україні зростає, що вказує на зростання ринку лабораторних послуг. При цьому варто відмітити, що у 2018 році в Україні кількість державних центрів лабораторної діагностики становила 6, що вказує на низький рівень розвитку державного сектору та превалювання приватних діагностичних послуг [14].

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. У зв'язку з реформуванням системи охорони здоров'я та переходом до нової моделі надання медичних послуг, зокрема зі зміною механізмів фінансування медичних закладів, існує потреба в дослідженні процесів розвитку ринку медичних послуг. Як результат впровадження нових стратегічних підходів до системи в цілому та ринку медичних послуг, зокрема, відбувається трансформація організаційного, право-

вого, фінансового, адміністративно-господарського та інших механізмів функціонування ринку. Останнє зумовлює зміну якості медичних послуг, упровадження орієнтованого на клієнта підходу, зростання рівня доступності медичних послуг. Зазначене у цілому потребує виокремлення сучасних особливостей ринку медичних послуг в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню ринку медичних послуг присвячено праці економістів, юристів, соціологів. Відтак, останні дослідження стосуються стану окремих субринків медичних послуг або окремого напрямку. Варто виділити праці Бобришева О. В. [2], Васюк М. М. [3], Гришова І. Ю., Шестаковської Т. Л. [6], Іванова Л. О., Вовчанська О. М. [9], Павлюк К. В. [11], Пасько М. І. [12], Резнікова Н. В., Іващенко О. А. [13], Шевченко В. А. [15], Янчак Я. О. [16] та інших вчених, у яких виділено теоретико-практичні аспекти функціонування ринку медичних послуг у світі та Україні.

Формулювання цілей статті полягає у виявленні особливостей ринку медичних послуг України на основі проведеного статистичного аналізу основних показників розвитку сфери охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні відбувається інтенсивний розвиток медичної сфери, що пов'язано, в першу чергу, із формуванням ринку медичних послуг в усіх регіонах. Медична допомога

передбачає сукупність лікувально-діагностичних й профілактичних заходів, що проводяться під час захворювань, травм, вагітності та пологів, а також із метою запобігання захворюваності та травмування. Медична послуга пов'язана з відновленням здоров'я або полегшенням страждань хворого у взаємозалежності та зв'язку з формуванням системи суспільних інститутів медичної сфери.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу систематизувати такі особливості ринку медичних послуг в Україні: формування нової моделі надання медичних послуг з метою підвищення їх якості та доступності для населення; розвиток ринку лабораторної діагностики, де основну частку займають приватні лабораторії; превалювання ринку державних медичних послуг; зростання витрат на охорону здоров'я та медичні послуги, зокрема зростання виплат за договорами з пацієнтами закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу; установчовизначена рентабельність приватних медичних закладів; стабільність нестачі державного фінансування комунальних неприбуткових підприємств, що зумовлює низьку якість медичних послуг державного сектору; скорочення кількості лікарняних закладів; значна частка фінансування медичних послуг населенням країни; зростання фінансування лікарських засобів на основі урядової програми.

Література

1. Басва О. В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2008. 640 с.
2. Бобришева О. В. Ефективний розвиток та функціонування ринку медичних послуг в умовах глобалізації економіки та інтеграційних процесів в охороні здоров'я // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». 2014. Том 22. Вип. 8 (2). С. 12–18.
3. Васюк М. Органи публічного управління як суб'єкти надання послуг у медичній галузі України // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 172–175.
4. Виплати аптечним закладам за договорами з НСЗУ. URL: <https://nszu.gov.ua/ogoloshennya-pro-ukladennya-dogovoriv/dostupni-lyky/viplati-aptechnim-zakladam-za-dogovorami-z-nszu> (дата звернення 16.09.2019)
5. Виплати закладам охорони здоров'я, які надають первинну медичну допомогу. URL: <https://nszu.gov.ua/ukladi-dogovori/statistics> (дата звернення 16.09.2019).
6. Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Інфраструктурне забезпечення потреб інвалідів на ринку медичних послуг України // Економічний аналіз: зб. наук праць. Тернопіль, 2017. Том 27, Вип. 3. С. 242–248.
7. Допоміжний (сателітний) рахунок охорони здоров'я в Україні у 2017 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 16.09.2019)
8. Заклади охорони здоров'я. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 16.09.2019).
9. Іванова Л. О., Вовчанська О. М. Полікритеріальна маркетингова діагностика ринку приватних медичних послуг в Україні // Науковий вісник Львів. нац. ун-ту ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. Львів, 2017. Том 19. Вип. 81. С. 16–25.
10. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020. URL: <http://moz.gov.ua/strategija> (дата звернення 16.09.2019).
11. Павлюк К. В. Удосконалення механізмів фінансування медичних послуг в Україні // Фінанси України. 2016. № 2. С. 64–74.
12. Пасько М. І. Особливості надання медичної допомоги та медичної послуги в умовах формування ринку послуг // Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 15. С. 117–121. URL: <http://global-national.in.ua/issue-15-2017/23-vipusk-15-lyutij-2017-r/2742-pasko-m-i-osoblivosti-nadannya-medichnoji-dopomogi-ta-medichnoji-poslugi-v-umovakh-formuvannya-rinku-poslug> (дата звернення 16.09.2019).

13. Резнікова Н. В., Іващенко О. А., Войтович О. І. Моделі конкуренції на ринку послуг в сфері охорони здоров'я: проблема використання потенціалу медичної галузі та її регулювання в умовах глобалізації // Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6277> (дата звернення: 16.09.2019).

14. Статистичні дані. Центр медичної статистики МОЗ України. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdan.html> (дата звернення 16.09.2019)

15. Шевченко В. А. Взаємозалежність параметрів розвитку підприємств сфери медичних послуг в Україні. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. 2016. Том 25 (2). С. 146–153.

16. Янчак Я. О. Ефективний розвиток та функціонування ринку медичних послуг в умовах глобалізації та інтеграційних процесів у охороні здоров'я // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. С. 227–235.

References

1. Bayeva O. V. Healthcare Management: Educ. manual. K.: Center for Educational Literature. 2008. 640 p.
2. Bobrysheva O. V. Effective development and functioning of the market of medical services in the conditions of globalization of economy and integration processes in health care // Bulletin of Dnipropetrovsk University. Economy Series. 2014. Vol. 22. No. 8 (2). P. 12–18.
3. Vasyuk M. Public administration bodies as subjects of services in the medical sector of Ukraine // Entrepreneurship, Economy and Law. 2018. No. 12. P. 172–175.
4. Payments to pharmacy establishments under contracts with the NAAS. URL: <https://nszu.gov.ua/ogoloshennya-pro-ukladennya-dogovoriv/accessible-liky/viplati-aptechnim-zakladam-za-dogovorami-z-nszu> (accessed 16/09/2019)
5. Payments to healthcare providers providing primary care. URL: <https://nszu.gov.ua/ukladeni-dogovori/statistics> (accessed 16/09/2019)
6. Grishova I. Y., Shestakovskaya T. L. Infrastructure provision for the needs of the disabled in the market of medical services in Ukraine // Economic analysis: Coll. of Sciences. Ternopil, 2017. Vol. 27. No. 4, p. 321–329.
7. Auxiliary (satellite) health care account in Ukraine in 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 16/09/2019)
8. Health care institutions. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 16/09/2019)
9. Ivanova L. O., Vovchanskaya O. M. Multicriteria marketing diagnostics of the market of private medical services in Ukraine // Scientific Bulletin of Lviv. nat. University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S. Z. Gzitsky. Series: Economic Sciences. Lviv, 2017. Vol. 19. No. 81. P. 16–25.
10. National strategy for reforming the health care system in Ukraine for the period 2015–2020. URL: <http://moz.gov.ua/strategy> (accessed 16/09/2019)
11. Pavlyuk K. V. Improvement of mechanisms of financing of medical services in Ukraine // Finance of Ukraine. 2016. No. 2. P. 64–74.
12. Pasko M. I. Features of rendering of medical help and medical service in the conditions of formation of the market of services. Global and National Economy Problems. 2017. No. 15. P. 117–121. URL: <http://global-national.in.ua/issue-15-2017/23-vipusk-15-lyutij-2017-r/2742-pasko-m-i-osoblivosti-nadannya-medichnoji-dopomogi-ta-medichnoji-poslugi-v-umovakh-formuvannya-rinku-poslug> (дата звернення 16.09.2019).
13. Reznikova N. V., Ivashchenko O. A., Voitovich O. I. Models of competition in the market of healthcare services: the problem of using the potential of the medical industry and its regulation in the conditions of globalization // Effective Economics Electronic Science Professional. 2018. No. 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6277> (дата звернення: 16.09.2019).
14. Statistics. Center for Medical Statistics of the Ministry of Health of Ukraine. URL: <http://medstat.gov.ua/eng/statdan.html> (accessed 16/09/2019).
15. Shevchenko V. A. Interdependence of parameters of development of medical services enterprises in Ukraine // Economic analysis: Coll. of sciences. wash. Ternopil National Economic University. 2016. Vol. 25. No. 2. P. 146–153.
16. Yanchak Y. A. Effective development and functioning of the market of medical services in the conditions of globalization and integration processes in health care // Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series: Law, 2017. P. 227–235.

УДК 351.862.8

Маслова Людмила Анатолівна

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Академія Державної пенітенціарної служби*

Маслова Людмила Анатольевна

*кандидат наук по государственному управлению,
доцент кафедры теории и истории государства и права, конституционного права
Академия Государственной пенитенциарной службы*

Maslova Lyudmila

*Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor of
Theory and History Department State and Law, Constitutional Law
State Penitentiary Service Academy*

Варченко Ольга Михайлівна

*студентка
Академії Державної пенітенціарної служби*

Варченко Ольга Михайловна

*студентка
Академии Государственной пенитенциарной службы*

Varchenko Ol'ga

*Student of the
State Penitentiary Service Academy*

ЗАГРОЗИ СУВЕРЕНИТЕТУ У ДУХОВНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

УГРОЗЫ СУВЕРЕНИТЕТУ В ДУХОВНОЙ СФЕРЕ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА: ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

THREATS TO SOVEREIGNTY IN THE SPIRITUAL SPHERE OF THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY: THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECT

Анотація. У статті проаналізовано актуальні загрози суверенітету України в духовній сфері суспільного життя. Визначено їх джерела, масштаби та можливі наслідки впливу на національні інтереси. Обґрунтовано методологічні та теоретичні засади забезпечення духовної безпеки зокрема, з метою моніторингу загроз у відповідній сфері, запропоновано структуру паспорту загроз духовній безпеці. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавчої бази щодо інституціоналізації духовної безпеки як способу нейтралізації загроз суверенітету в духовній сфері.

Ключові слова: духовна безпека суспільства, духовні цінності, загрози духовній безпеці, механізми державного регулювання, національна безпека, паспорт загроз духовній безпеці.

Аннотация. В статье проанализированы актуальные угрозы суверенитету Украины в духовной сфере общественной жизни. Определены их источники, масштабы и возможные последствия влияния на национальные интересы. Обоснованы методологические и теоретические основы обеспечения духовной безопасности частности, с целью мониторинга угроз в соответствующей сфере предложена структура паспорта угроз духовной безопасности. Предложены пути

совершенствования законодательной базы по институционализации духовной безопасности как способ нейтрализации угроз суверенитету в духовной сфере.

Ключевые слова: духовная безопасность общества, духовные ценности, угрозы духовной безопасности, механизмы государственного регулирования, национальная безопасность, паспорт угроз духовной безопасности.

Summary. The article analyzes the actual threats to the sovereignty of Ukraine in the spiritual sphere of public life. Their sources, coverage and possible consequences of the influence on the national interests are identified. The methodological and theoretical measures of spiritual security are substantiated, in particular, in order to monitor threats in the corresponding sphere, and the structure of the passport of threats to spiritual security is suggested. Some ways to improve the legislative framework on the institutionalization of spiritual security were offered as a method of neutralizing the threats to sovereignty in the spiritual sphere.

Key words: spiritual safety of society, spiritual values, threats to spiritual safety, spiritual security, mechanisms of state regulation, national security, passport of threats to spiritual security.

Постановка проблеми. Руйнування духовно-етичного потенціалу соціуму в умовах посилення загроз та зростання нестабільності у світі є сьогодні чи не головною проблемою, що потребує вирішення в забезпеченні духовної безпеки українського суспільства.

Духовні загрози — негативні тенденції, що перш за все пов'язані з деформацією ціннісних основ суспільства. Особливо гостро цей процес зачіпає питання захисту національних інтересів, оскільки змінюються умови та орієнтири суспільного життя, які визначають сприятливі можливості для розвитку життєздатності держави, добробуту громадян, збереження фундаментальних цінностей та традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічних напрацювань, в яких би досліджувалася проблема якісної та кількісної класифікації загроз, їх основні види, які мають місце в духовній сфері українського суспільства досить мало. Можна хіба що виокремити роботи: А. Абрамова, О. Білоус, В. Горлинського, В. Горбуліна, А. Качинського, Д. Кучми, Г. Ситника, В. Олуйко та М. Вавринчука [2–3; 5–8; 10–12].

На переконання більшості науковців, які досліджують різні аспекти розвитку сучасного соціуму, однією з причин виникнення реальної загрози самознищення суспільства є втрата людством універсальної ціннісної системи, що спирається на вищі духовні та моральні абсолюти.

Поряд з цим вітчизняні експерти та аналітики до загроз розвитку суспільства у духовній сфері відносять кризу світоглядних засад, яка характеризується ідеологічним вакуумом перехідного періоду, втрата національної самосвідомості, деструктивний вплив ЗМІ на суспільну свідомість, моральний та правовий нігілізм, негативний вплив нетрадиційних релігійних об'єднань, тоталітарних сект та культів, громадська індиферентність населення, зниження якості та рівня життя людей, втрата культурної спадщини й національних традицій, тощо.

Географічні та етнічно-культурні кордони, єдність та неподільність нації, ототожнення населення і кожного окремого індивіда з нацією, суверенність,

як складова самостійності (незалежності) держави та формальної рівності з іншими націями світу є фундаментальними національними інтересами, на захист яких повинна бути спрямована уся система забезпечення національної безпеки України.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Першочерговим завданням органів державного управління в сфері національної безпеки є відстеження й оцінка рівня загроз національним інтересам, а також прогнозування розвитку ситуації, пов'язаної із реалізацією того чи іншого національного інтересу, без чого вказана оцінка буде неповною і з практичної точки зору мало корисною.

Слід зазначити, що останніми часом спостерігається стійка тенденція щодо збільшення кількості загроз зокрема, у духовній сфері суспільства, які обумовлюються деформацією духовних цінностей та порушенням моральних норм, проявом моральної та духовної деградації, тощо.

Так, руйнування духовно-етичного потенціалу суспільства наочно демонструє різке послаблення здатності держави вирішувати актуальні завдання економічного, соціального і політичного розвитку, що є сьогодні чи не головною проблемою в забезпеченні національної безпеки країни.

Тому, подальші теоретичні напрацювання в цьому напрямку потребують визначення загроз, які наразі мають місце у духовній сфері сучасного українського суспільства та пошуку механізмів державного регулювання, які б забезпечували їх виявлення та нейтралізацію.

Метою статті є визначення (ідентифікація) загроз національним інтересам в духовній сфері та визначення теоретичних та обґрунтування методологічних підходів відстеження й оцінки рівня та прогнозування розвитку ситуації, шляхом оформлення паспортів загроз духовної безпеки, надання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства із означеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. З огляду на системну кризу сучасного суспільного розвитку, необхідність вирішення практичних завдань щодо інтеграції України в європейський простір, нейтралізації спектра загроз

українській державності постає потреба в захисті фундаментальних національних цінностей, задекларованих Конституцією України та визначених законодавством України, — незалежності, територіальної цілісності і суверенітету, добробуту, миру і безпеки, верховенства права, свободи і демократії, прав людини.

У зв'язку з тим, що класична парадигма безпеки не дає змоги враховувати реалії сьогодення в зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі, в Україні виникає потреба в розробці нової моделі забезпечення національної безпеки з метою розв'язання цілого комплексу політичних, економічних, соціальних, духовних, військових та інших проблем.

Це передбачає переосмислення суспільних та індивідуально-особистісних цінностей, формування на їх основі нової системи світоглядних орієнтацій патріотизму, любові до своєї Батьківщини. Таким чином, постає необхідність зміни традиційних підходів до забезпечення національної безпеки, при цьому особливу увагу потрібно приділити духовним факторам, аксіологічним аспектам, ціннісно-ідеологічним засадам тощо, а також виділенню духовної безпеки як окремої складової національної.

Слід зазначити, що останніми роками характер загроз безпеці людини суттєво змінився. Так, у документах ЮНЕСКО акцентується увага на доцільності впровадження нової соціологічної концепції безпеки, яка б враховувала культурні й соціальні аспекти [15].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» духовні цінності виокремлено як пріоритети національних інтересів, та визначені як складові частини національної безпеки. Тобто у нашій державі існує законодавче підґрунтя для формування правового поля, що визначає духовні пріоритети і забезпечує захист національних інтересів у сфері духовного життя українського суспільства.

Поряд з цим, у зазначеному Законі національна безпека визначається лише за індикаторами реальних та потенційних загроз національним інтересам в таких її складових як економічна, соціальна, екологічна, гуманітарна та інші [1]. Тому в процесі вдосконалення державного управління у сфері національної безпеки важливим є їх ідентифікація і у духовній сфері. В інших нормативно-правових актах, які регламентують сферу національної безпеки є намагання виділити окремі напрями забезпечення духовної безпеки, проте у проаналізованих документах національні інтереси України в духовній сфері сформульовані вельми абстрактно.

Дослідником А. Вікторовим виокремлено наступні чинники, що несуть духовну загрозу не лише окремому суспільству, а й усій людській цивілізації:

- впровадження економічних і політичних моделей, запозичених ззовні;
- руйнування базових цінностей християнської культури та експансія нетрадиційних релігій;
- інтенсивні модернізаційні процеси;

- маніпулювання за допомогою ЗМІ суспільною свідомістю (дезінформація, демонстрація натуралістичних сцен жорстокості, вбивства, насилля, розбещеності);

- ціленаправлене нав'язування асоціальних та протиправних еталонів поведінки та способу життя за рахунок подачі інформації про форми та способи існування кримінального світу, тощо [4, с. 12].

Небезпеки, що виникають у духовній сфері та несуть загрози як їй самій, так і функціонуванню відповідних соціокультурних інститутів, всьому суспільству, є важливою теоретичною підставою для дослідження проблеми духовної безпеки суспільства. Узагальнення теоретичних поглядів на цю проблему дало можливість окреслити основні види загроз і небезпек, що мають місце в сучасному суспільстві.

На нашу думку, наразі серед найактуальніших загроз, які мають прояв в духовній сфері сучасного українського суспільства є зокрема, втрата ціннісних орієнтирів особи та суспільства, його соціокультурне розшарування та деідеологізація, деструктивний вплив засобів масової інформації та масової культури на суспільну свідомість, негативний вплив нетрадиційних релігійних організацій, зростання рівня корупції в суспільстві тощо [9].

Вітчизняний дослідник В. Горлинський пропонує розглядати загрози розвитку суспільства, що виникають у духовній сфері, за наступними групами:

- перша група — небезпеки руйнування духовного світу людини, що загрожують становленню її свідомості, світоглядним основам, свободі думки, переконань, інтелектуальної діяльності;
- друга група — це загрози усталеному функціонуванню всіх форм суспільної і масової свідомості та ментальності;
- третя група — загрози розвитку культури всього суспільства, його етнічних і конфесійних спільнот, а також загрози функціонуванню соціокультурних інститутів — науці, моралі, освіті, вихованню, мистецтву, релігії, що забезпечують задоволення духовних потреб нації. Дослідник наголошує на тому, що загрози в духовній сфері хоча й мають латентний, прихований характер, проте негативно впливають на соціально-політичні процеси і безпеку суспільства [7].

При цьому, з урахуванням сучасних тенденцій щодо розширення більшості загроз, їх взаємозалежності та взаємообумовленості, Г. Ситником запропоноване наступне визначення відповідної категорії: «Загрози національній безпеці — події, процеси, явища, інші фактори, які створюють небезпеку національним інтересам (перешкоджають їх реалізації) і формують визначений потенціал (можливість) завдання збитків (шкоди) національним цінностям (з деякою ймовірністю реалізації вказаного потенціалу)» [14, с. 435].

На думку В. Горлинського, в цілях найбільш якісного і системного наукового дослідження проблем

безпеки суспільства є за доцільне виділяти, поряд з існуючими сферами національної безпеки — духовну сферу. Дослідник зауважує, що важливою теоретичною підставою для дослідження проблеми духовної безпеки суспільства є передусім небезпеки, що виникають у відповідній сфері [8, с. 205].

Тому, створення на теоретичному рівні відповідного понятійно-категоріального апарату сприятиме практичному розв'язанню досліджуваної проблеми.

Виходячи з вищезазначеного, *загрозу духовній безпеці* можна визначити як сукупність подій, явищ, процесів та інших факторів, які спричиняють небезпеку духовній сфері індивіда, суспільства та держави та завдають збитків їх життєво важливим інтересам.

Якщо визначити сутність поняття «*джерела загроз духовної безпеки*», то це — форми впливу на духовну сферу суспільства, які спрямовані на руйнування культури, опанування масовою та індивідуальною свідомістю і її ціннісним змістом з метою дестабілізації суспільства.

Джерелами дестабілізуючих факторів можна розглядати інформаційну, ідеологічну, психологічну, організаційну діяльність, що спрямована на:

- руйнування духовного світу людини, релігійних і моральних орієнтацій та принципів, дестабілізацію її свідомості, духовне та інтелектуальне насильство з метою опанування психікою і підкорення свідомості індивіда;
- знищення духовної культури суспільства, традиційних і загальнозначущих ціннісних засад, його деморалізацію, проникнення в суспільну свідомість шаблонів західної масової культури;
- культивування ідеології насильства, ксенофобії, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі з метою дестабілізації соціуму;
- послаблення важливих соціокультурних інститутів держави, відсутність державної ідеології тощо.

Так, А. Сухоруковою запропоновано при класифікації джерел загроз духовної безпеки розмежувати їх на зовнішні та внутрішні.

До числа джерел зовнішніх загроз дослідником віднесено такі:

- політика окремих країн, що направлена на домінування в культурній та духовній сферах, на протидію вільному розвитку власної культурно-духовної традиції країни, блокування рівноправної участі в міжнародному розподілі культурних надбань людства, насадження чужої ідеології;
- розгортання окремими країнами світу «культурної експансії» щодо інших країн. В Україні це проявляється, зокрема, в прагненні скоротити використання української мови як засобу спілкування й таким чином зменшити долучення українців до українського інформаційного простору, а також, в підтримці культурної залежності, створюючи штучний попит, такий як на маскультуру;
- розробка окремими державами концепцій «інформаційної війни», які передбачають створення

та використання засобів небезпечного впливу на духовну сферу інших країн з метою порушення її нормального функціонування й несанкціонованого доступу до всіх внутрішніх ресурсів країни;

- злочинна діяльність релігійних сект, організацій і окремих осіб в духовній сфері;
- діяльність економічних і політичних структур в духовній сфері, направлена проти національних інтересів країни.
- Серед джерел внутрішніх загроз для духовної безпеки найважливішими є:
- відставання країни від провідних держав світу за рівнем інформатизації суспільства, що обмежує можливості країни відносно охорони власної культурної традиції та рівноправного культурного обміну між націями;
- недостатня координація діяльності органів державної влади країни щодо формування та реалізації єдиної державної ідеології, єдиної національної ідеї, як важливої частини національної безпеки;
- низький загальний рівень освіти (чи її якості) громадян, що затрудняє можливість людини протистояти деструктивному впливові із зовні;
- неієва законодавча база щодо захисту, поширення та укріплення традиційних національних ідеалів та цінностей [13].

Результатом впливу відповідних загроз на індивідуальну і суспільну свідомість може бути духовна дезорієнтація, деформація свідомості і психіки людини, девіантна й аморальна поведінка, антисоціальна, антидержавна і руйнівна спрямованість масової свідомості, аномія, ксенофобія, ворожі настрої стосовно представників інших національностей та релігійних конфесій.

Усі ці та інші прояви негативного впливу на свідомість можуть бути застосовані як індикатори загроз духовній безпеці індивіда суспільства і держави.

Вітчизняні дослідники Г. Ситник, В. Абрамов, Д. Кучма пропонують впровадити системний моніторинг загроз національній безпеці [12]. З огляду на теоретичну невизначеність питання складових моніторингу загроз духовній безпеці, авторка не претендуючи на системний розгляд показників духовної безпеки, пропонує обмежитися скороченою процедурою моніторингу, спостереженням за індикаторами лише в основних ділянках духовної царини: національні цінності, мораль, соціальний інтелект.

Зауважимо, що паспорт (матриця) загрози — це документ, який передбачає ідентифікацію (оцінку) подій, явищ, процесів, інших чинників, що створюють небезпеку реалізації життєво важливим національним інтересам України, характеристику їх можливого розвитку (масштаб, тенденції розвитку, можливі наслідки для національної безпеки), а також визначення основних організаційно-правових та інших механізмів щодо діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки з реагування на загрози (моніторинг, запобігання, превентивні дії, локалізація тощо) [12].

Структура паспорту загроз духовній безпеці матиме такий вигляд:

I. Загальна характеристика загрози духовній безпеці.

1.1. Структура загрози: вказуються складові загрози, які утворюють своєрідне «дерево загрози». Аналізу мають підлягати можливі явища, події, процеси та інші чинники, що створюють небезпеку в духовній сфері.

1.2. Об'єкти загрози: об'єкти загрози визначаються відповідно їх спрямованості проти реалізації життєво важливих національних інтересів у духовній сфері. Тобто об'єктом загрози є той чи інший життєво важливий національний інтерес або сукупність (група) національних інтересів.

1.3. Джерела загроз духовній безпеці: джерелами загроз визначаються явища, процеси, події та інші чинники, а також суб'єкти які створюють небезпеку реалізації національних інтересів України у духовній сфері.

II. Характеристика можливого розвитку загрози духовній безпеці.

2.1. Вказуються тривалість (коротко-, середньо-, довгостроковість) загрози та просторовий розмах зовнішніх та внутрішніх чинників, що в змозі перешкоджати реалізації національних інтересів та їх наслідків, імовірність виникнення загрози, імовірність загрози у мирний час та особливий період, комбінації варіантів застосування даної загрози спільно з іншими загрозами та ймовірність цих варіантів.

2.2. Тенденції розвитку загрози: Надається коротка довідка про систему показників (індикаторів) вимірювання загрози, систему порогових значень для загрози, перелік методів, за якими здійснюється оцінка рівня загрози, список експертів, що брали участь в оцінці стану і тенденцій розвитку загроз, джерела інформації про загрозу; вказується оцінка рівня загрози та динаміка розвитку загрози.

2.3. Можливі наслідки загрози: вказується короткий прогноз наслідків для реалізації життєво важливих національних інтересів дії загрози.

III. Діяльність суб'єктів забезпечення духовної безпеки по реагуванню на загрози.

3.1. Суб'єкти забезпечення духовної безпеки: мають бути стисло описані, виходячи із норм чинного законодавства основні функції, завдання, повноваження, сфери відповідальності, особливості діяльності суб'єктів забезпечення військово-соціальної безпеки, підпорядкованих їм сил і засобів щодо виявлення, запобігання, прогнозування, нейтралізації (пониження рівні) загрози (її складових).

3.2. Ресурсне забезпечення: вказуються особливості організації ресурсного забезпечення (фінансового, матеріально-технічного, інформаційного тощо) діяльності суб'єктів забезпечення духовної безпеки по реагуванню на загрози, сили і засоби що додатково можуть залучатися, їх розподіл та порядок використання.

3.3. Способи і методи реагування на загрози: визначається алгоритм дій суб'єктів забезпечення духовної безпеки, підпорядкованих їм сил і засобів, а також тих, які можуть залучатися додатково щодо реагування на загрози, їх розподіл, порядок, способи і методи використання.

Отже, необхідність поточного спостереження, контролю, оцінювання та аналізу тенденцій духовного розвитку суспільства в контексті забезпечення національної безпеки обумовлює потребу розробки паспорту загроз духовній безпеці, створення та запровадження постійного моніторингу загроз духовній безпеці та результатів процесу державного регулювання духовних процесів. запровадження системного моніторингу загроз духовній безпеці шляхом створення в межах існуючої штатної чисельності на стратегічному, оперативно-стратегічному та оперативному рівнях державного управління інформаційно-аналітичних підрозділів, основними завданнями яких мають стати комплексний моніторинг, аналіз та прогнозування загроз у духовній сфері.

Враховуючи актуальні проблеми сьогодення та перспективи подальшого розвитку країни, вироблення стратегії протистояння ризикам та загрозам в духовній сфері суспільства потрібно розпочинати із забезпечення духовної безпеки України, як складової національної. Першочерговими повинні стати зміни до національного законодавства стосовно внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України» та Стратегії національної безпеки України в частині виокремлення національної свідомості як елемента духовної безпеки, впровадження духовної безпеки як складової національної, розширення понятійно-категорійного апарату («духовна безпека», «система забезпечення духовної безпеки»), визначення загроз національній безпеці в духовній сфері, основних завдань щодо забезпечення ефективності функціонування духовної складової національної безпеки.

Це сприятиме формуванню більш обґрунтованих управлінських рішень та підвищенню ефективності державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки та дасть можливість запровадити додаткові механізми щодо забезпечення внутрішньої і зовнішньої суверенності України.

Висновки. Проаналізовані основні загрози та небезпеки суверенітету, що мають місце у духовній сфері сучасного українського суспільства є важливою підставою для подальшого дослідження духовної безпеки суспільства, зокрема пошуку механізмів для їх протидії.

Інститути та інституції, що продовжують формуватися не повністю реалізують свої функції та не в повній мірі враховують проблемні аспекти суверенітету України, тому державі необхідно здійснити інституційні перетворення, що змусить суб'єктів відповідних відносин діяти передусім задля зміцнення рівня безпеки держави, а відтак і суспільства.

В той же час суспільство і держава мають стимулювати розвиток тих соціокультурних інститутів, які забезпечують інтелектуальне й духовне збагачення системи освіти, науки та громадської думки. До таких інститутів належать мова, традиції і культура української нації та національних меншин, родина, фундаментальна наука та інноваційна діяльність, освіта, мистецтво, релігія, тощо.

Розвиток теорії та формування механізмів державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки, як складової національної, потребує визначення критеріїв — показників стану духовної безпеки, системного моніторингу загроз у відповідній сфері з метою правового, організаційного, економічного, інформаційного, соціального забезпечення захисту національних інтересів.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>
2. Абрамов В.І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення: Монографія / В.І. Абрамов. К.: КНЕУ, 2004. 336 с.
3. Білоус О. Г. Глобалізація розвитку і соціальна безпека / О. Білоус, Н. Маслова — Лисичкіна. Віче. 2001. 5(110). С. 22–44.
4. Викторов А. Ш. Духовная безопасность российской цивилизации / А. Ш. Викторов. М.: КДУ, 2009. 302 с.
5. Горбулін В. П. Стратегія національної безпеки України в аксіологічному вимірі: від «суспільства ризику» до громадянського суспільства / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський // Стратегічна панорама. 2005. № 2. С. 13–26.
6. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: Монографія. / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. К.: ДП «НВЦ» Євроатлантинформ», 2007. 592 с.
7. Горлинський В. В. Духовні координати безпеки суспільства / В. В. Горлинський // Стратегічна панорама. 2006. № 1. URL: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2006_1
8. Горлинський В. В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір / В. В. Горлинський К.: Вид. ПАРАПАН, 2011. 378 с. С. 211.
9. Маслова Л. А. Загрози розвитку українського суспільства, що виникають у духовній сфері / Л. А. Маслова // Забезпечення національної безпеки України в умовах глобальних та регіональних невизначеностей: матеріали кругл. столу, 6 березня 2012 р.: тези доп. К.: НАДУ. 2012. С. 195–198.
10. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика: Монографія / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук. К.: «Кондор», 2007. 616 с.
11. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України: теорія і практика. Монографія. К.: НАДУ, 2004. 408 с.
12. Ситник Г. П., Абрамов В. І., Кучма Д. Я. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, Д. Я. Кучма. К.: НАДУ, 2009. 248 с.
13. Сухорукова А. В. Безпека духовності: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 / Сухорукова Анна Валеріївна З., 2010. 18 с.
14. Система обеспечения духовной безопасности // Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник. К.: НАДУ, 2012. С. 435–439.
15. Пріоритети сфери програми ЮНЕСКО в галузі прав людини. URL: <http://www.unesco.ru/rus/pages/bythemes/serhio23032005175949.php>
16. Концепт аксіологічної парадигми засадничих принципів і ціннісних засад забезпечення національної безпеки України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/nacionalna-bezpeka/koncept-aksiologichnoi-paradigmi>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.
2. Abramov V. I. Dukhovnist suspilstva: metodolohiia systemnoho vyvchennia: Monohrafiia / V. I. Abramov. K.: KNEU, 2004. 336 s.
3. Bilous O. H. Hlobalizatsiia rozvytku i sotsialna bezpeka / O. Bilous, N. Maslova — Lysychkina. Viche. 2001. 5(110). S. 22–44.
4. Vyktorov A. Sh. Dukhovnaia bezopasnost rossyiskoi tsyvylyzatsyy / A. Sh. Vyktorov. M.: KDU, 2009. 302 s.
5. Horbulin V. P. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v aksiolohichnomu vymiri: vid «cuspilstva ryzyku» do hromadianskoho suspilstva / V. P. Horbulin, A. B. Kachynskiy // Stratehichna panorama. 2005. № 2. S. 13–26.
6. Horbulin V. P., Kachynskiy A. B. Systemno-kontseptualni zasady stratehii natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Monohrafiia. / V. P. Horbulin, A. B. Kachynskiy. K.: DP «NVTs» Yevroatlantiinform», 2007. 592 s.

7. Horlynskyi V. V. Dukhovni koordynaty bezpeky suspilstva / V. V. Horlynskyi // Stratehichna panorama. 2006. № 1. URL: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2006_1
8. Horlynskyi V. V. Filosofiia bezpeky i staloho liudskoho rozvytku: tsinnisnyi vymir / V. V. Horlynskyi K.: Vyd. PARAPAN, 2011. 378 s. S. 211.
9. Maslova L. A. Zahrozy rozvytku ukrainskoho suspilstva, shcho vynykaiut u dukhovnii sferi / L. A. Maslova // Zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalnykh ta rehionalnykh nevyznachenosti: materialy kruhl. stolu, 6 bereznia 2012 r.: tezy dop. K.: NADU. 2012. S. 195–198.
10. Sytnyk H. P., Oluiko V. M., Vavrynychuk M. P. Natsionalna bezpeka Ukrainy: teoriia i praktyka: Monohrafiia / H. P. Sytnyk, V. M. Oluiko, M. P. Vavrynychuk. K.: «Kondor», 2007. 616 s.
11. Sytnyk H. P. Derzhavne upravlinnia natsionalnoiu bezpekoiu Ukrainy: teoriia i praktyka. Monohrafiia. K.: NADU, 2004. 408 c.
12. Sytnyk H. P., Abramov V. I., Kuchma D. Ya. Kontseptualni zasady zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy / H. P. Sytnyk, V. I. Abramov, D. Ya. Kuchma. K.: NADU, 2009. 248 s.
13. Sukhorukova A. V. Bezpeka dukhovnosti: sotsialno-filosofskyi analiz: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand.filos.nauk: spets. 09.00.03 / Sukhorukova Anna Valeriivna Z., 2010. 18 s.
14. Systema obespechenyia dukhovnoi bezopasnosti // Hosudarstvennoe upravlenye v sfere natsyonalnoi bezopasnosti: slovar-spravochnik. K.: NADU, 2012. S. 435–439.
15. Priorytety sfery prohramy YuNESKO v haluzi prav liudyny. URL: <http://www.unesco.ru/rus/pages/bythemes/serhio23032005175949.php>
16. Kontsept aksiologichnoi paradyhmy zasadnych pryntsypiv i tsinnisnykh zasad zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/nacionalna-bezpeka/koncept-aksiologichnoi-paradigmi>

Kontsevoi Andrii

*PhD, Associate Professor of the Department of
Technology of Inorganic Substances,
Water Purification and General Chemical Technology
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”*

Концевой Андрей Леонидович

*кандидат технических наук,
доцент кафедры технологии неорганических веществ,
водоочистки и общей химической технологии
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*

Kontsevoi Serhii

*PhD, Associate Professor of the Department of
Technology of Inorganic Substances,
Water Purification and General Chemical Technology
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”*

Концевой Сергей Андреевич

*кандидат технических наук,
доцент кафедры технологии неорганических веществ,
водоочистки и общей химической технологии
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*

MODELING METHODOLOGY OF EXCHANGING DIFFERENTLY CHARGED IONS IN WATER TREATMENT

МЕТОДОЛОГИЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБМЕНА ИОНОВ РАЗНОГО ЗАРЯДА В ВОДОПОДГОТОВКЕ

Summary. The features of complex calculations, which are revealed, will help teachers and students implement the proposed methodology in the educational process. The mathematical models of statics and dynamics for exchanging ions from bi-charged to singly-charged and methods for their solution in MathCAD are proposed. Equation of the initial distribution of concentration along the filter is reasoned. The method of characteristics is adapted for analysis of the distribution of bi-charged ions in a filter. The model, which is proposed, provides varying technological and design parameters as input data in order to estimate their effect on the exchange process quality.

Key words: ion exchange, exchange isotherm, bi-charged ion, mathematical model, dynamics of the equilibrium exchange.

Аннотация. Раскрыты особенности сложных расчетов, которые помогут преподавателям и студентам реализовать предложенную методологию в учебном процессе. Разработаны математические модели обмена ионов разного заряда в статических и динамических условиях и предложены методы их решения в пакете MathCAD. Обосновано уравнение начального распределения концентрации в фильтре. Метод характеристик адаптирован для анализа распределения двухзарядных ионов в фильтре. Предложенная модель варьирует различными технологическими и конструктивными параметрами в качестве исходных данных для оценки их влияния на качество процесса обмена.

Ключевые слова: ионный обмен, изотерма обмена, двухзарядные ионы, математическая модель, динамика равновесного обмена.

Introduction. The scientific and technological progress of the last decades is based on the widespread use of computer technologies in any processing of experimental data, designing of modern productions, creation of automated control systems. The technical high school has an important task — to educate and train specialists in chemical technology and engineering, who can to actively use modern software packages and shells. The article is an example of mastering complex ion-exchange calculations in MathCAD. This article is a logical continuation of our article [1], which describes a methodology for simulating the exchange of singly charged ions.

The aim was to design the mathematic model of static and dynamic of ion exchange for bi-charged ions. For reaching this aim it was necessary to bring out the equation of isotherm of ion exchange, basing on the law of mass action, to adapt the mathematic apparatus and software solutions for bi-charged ions.

Ion exchange equilibrium. The equilibrium is established according to the law of mass action. Reactions of exchange $2RNa + Ca^{2+} = R_2Ca + 2Na^+$ between, for example, exchange of Mg^{2+} , Ca^{2+} — (then labelled as B) for H^+ (desalination of water) or Na^+ (softening of water) — (then labelled as A) — the most common cases at treatment of water; the part of ions \bar{A} in ionite is replaced by ions \bar{B} : $2\bar{A} + B \leftrightarrow \bar{B} + 2\bar{A}$.

Rates of direct and reverse reactions are equal according to the law of mass action at equilibrium:

$$k_1 \cdot Q_A^2 \cdot C_B = k_2 \cdot Q_B \cdot C_A^2, \quad (1)$$

where k_1 , k_2 — rate constants for direct and reverse

reaction, $Q_A = \frac{q_A}{q_0}$, $Q_B = \frac{q_B}{q_0}$ — relative concentrations

of exchangeable ions A and B in phase of ion exchanger;

$C_A = \frac{c_A}{c_0}$, $C_B = \frac{c_B}{c_0}$ — relative concentrations of ions

A and B in phase of solution, at these conditions concentrations of A and B in solution $c_A + c_B = c_0$, and an anion exchanger $q_A + q_B = q_0$ (q_0 responds of total exchange capacity). If taking into account that $Q_A + Q_B = 1$; $C_A + C_B = 1$, the equation (1) can be written as:

$$k_1 \cdot (1 - Q_B)^2 \cdot C_B = k_2 \cdot Q_B \cdot (1 - C_B)^2. \quad (2)$$

The solution of (2) relatively Q_B (equilibrium constant of exchange $k = k_1/k_2$) is:

$$Q_B = 1 + \frac{(1 - C_B)^2}{2kC_B} - \sqrt{\left(1 + \frac{(1 - C_B)^2}{2kC_B}\right)^2 - 1}. \quad (3)$$

From the equation:

$$k_1 \cdot Q_A^2 \cdot (1 - C_A) = k_2 \cdot (1 - Q_A) \cdot C_A^2, \quad (4)$$

The similar equation for component A can be taken:

$$Q_A = \frac{-C_A^2 + C_A \sqrt{C_A^2 + 4k \cdot (1 - C_A)}}{2k \cdot (1 - C_A)}. \quad (5)$$

So, equations (3) and (5) are, respectively, equations of convex (double-valence) and concave (single-valence) ions. The same amount of constant $k = k_1/k_2$ had been used in both equations. It can be noted, that the equation, similar to (5), had taken by authors of [2] for regeneration of the filter. The equation (3), took by us, establishes the connection between of dimensionless concentration of a bi-charged ion in an ionite from its dimensionless concentration in water. It is important for practice aim and conditions. The equation (3) is firstly used for analysis ion exchange's dynamic [3].

The possible option of usage of the equation of concave isotherm by equation (4) and new equilibrium constant of exchange $k^* = k_2/k_1$:

$$Q_A = \frac{-k^* C_A^2}{2(1 - C_A)} + \sqrt{\left(\frac{k^* C_A^2}{2(1 - C_A)}\right)^2 + \frac{k^* C_A^2}{1 - C_A}}. \quad (6)$$

This corresponds to the usual approach — $k > 1$ for convex isotherm according to (3), $k^* < 1$ for concave isotherm according to (6), i.e. $k^* = 1/k$.

We calculated the constant k of equation (3) by the data of exchange isotherm Cu^{2+}/Na^+ on cation exchanger Dowex-50X8 (fig. 40 of monograph [4]). The dependence of exchange constant from normality of solution N is approximated by the equation: $\ln k = 0.9436 - 1.1783 \cdot \ln N$. So, at $N = 1$ constant $k = 2.56$.

Dynamic of ion exchange. At designing a mathematic model of ion exchange filter, working at equilibrium conditions, it can be considered, that at passing the solution of ion through the infinitely small layer of ion exchanger, the equilibrium is established instantly. This allows ignoring rates of transferring ions in absorbable solution because concentrations in solution and on the surface of ion exchanger are equal. The front of concentration is moved with constant linear rate w along the layer. This is evidenced about stationary mode of the process. The “working layer” is existed as zone of mass movement. The concentration is decreased in flow from initial to practically zero: at $Z = 0$ $Z = 0$ $C = C_0 = 1$ and $Q = 0$, at $Z = 1$ $C \approx 0$.

The static equation is eq. (3), the equation of material balance in dimensionless form is [5]:

$$\frac{\partial q}{\partial \tau_z} + p \cdot \frac{\partial c}{\partial \tau_z} + \frac{\partial (w \cdot c)}{\partial z} = 0. \quad (7)$$

If to consider change in concentration of the exchangeable front as function from the time, the equation (7) will be:

$$\frac{\partial q}{\partial \tau_z} + p \cdot \frac{\partial c}{\partial \tau_z} = 0, \text{ where } \frac{\partial q}{\partial \tau} = -p \cdot \frac{\partial c}{\partial \tau}.$$

Including the equation of outside diffusion kinetics:

$$\frac{\partial q}{\partial \tau_z} = -p \cdot \frac{\partial c}{\partial \tau_z} = \beta \cdot (c - c'), \quad (8)$$

where τ_z — contact time of the solution with determined area of ionite, s; β — coefficient of mass transfer in solution, $\text{m}^3/(\text{m}^3 \cdot \text{s})$; c' — equilibrium concentration of the component in solution (bordering on the surface of the ionite), g-eq./ m^3 . The equilibrium concentration $c' = 0$ before the beginning of ion exchange. The following equation is finally taken:

$-p \cdot \frac{\partial c}{\partial \tau_z} = \beta \cdot c$. After integration in limits from c_0 to c and from 0 to τ_z : $c = c_0 \cdot \exp(-\beta \cdot \tau_z / p)$.

Including the contact time with determined area of the ionite layer $\tau_z = z/w$ ($\tau_L = L/w$ — residence time of the solution in filter), the last equation will be:

$$c = c_0 \cdot \exp(-\beta \cdot z / (p \cdot w)). \quad (9)$$

The initial distribution of relative concentrations along the filter:

$$C = C_0 \cdot \exp(-K \cdot Z), \quad (10)$$

where $C_0 = 1$ i $K = \beta / (p \cdot w)$.

We ask the initial distribution of concentration along the filter $C(Z)$ as:

$$C(Z) = 0.9999 \cdot \exp(-K \cdot Z), \quad (11)$$

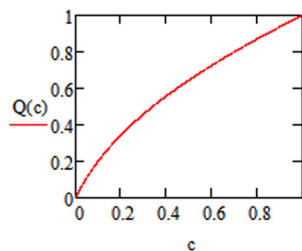
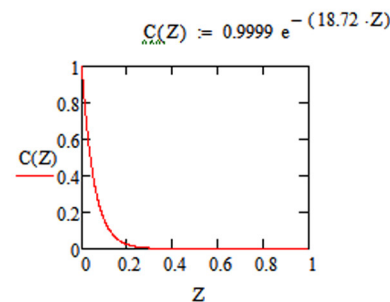
including impossibility of usage amount of $C_0 = 1$ in eq. (12): $C(Z) = 1$ at $Z = 0$.

Calculation of wave speed V_{wave} is carried out by the following equation (the first derivative form eq. (3) is included):

$$V_{wave}(Z, k) = \frac{-\frac{(1-C(Z))}{k \cdot C(Z)} - \frac{1}{2} \cdot \frac{(1-C(Z))^2}{k \cdot C(Z)^2} - \frac{1}{\left[1 + \frac{1}{2} \cdot \frac{(1-C(Z))^2}{k \cdot C(Z)}\right] - 1}}{\left[1 + \frac{1}{2} \cdot \frac{(1-C(Z))^2}{k \cdot C(Z)}\right] - 1} \cdot \frac{1}{\left[\frac{-(1-C(Z))}{k \cdot C(Z)} - \frac{1}{2} \cdot \frac{(1-C(Z))^2}{k \cdot C(Z)^2}\right] + p \cdot rat} \quad (12)$$

$$co := 6 \quad q0 := 2 \quad p := 0.6 \quad k := 2.56 \quad \varepsilon_{sa} := 0.0, 0.001 \dots 0.9999 \quad c0 := co \cdot 10^{-3}$$

$$c0 = 6 \times 10^{-3} \quad Rat := \frac{c0}{q0} \quad Z := 0.0, 0.001 \dots 0.9999 \quad Q(c) := 1 + \frac{(1-c)^2}{2 \cdot k \cdot c} - \sqrt{\left[1 + \frac{(1-c)^2}{2 \cdot k \cdot c}\right]^2 - 1}$$

$$V_{wave}(Z) := \frac{Rat}{\frac{-(1-C(Z))}{k \cdot C(Z)} - \frac{1}{2} \cdot \frac{(1-C(Z))^2}{k \cdot C(Z)^2} - \frac{1}{\left[1 + \frac{1}{2} \cdot \frac{(1-C(Z))^2}{k \cdot C(Z)}\right] - 1} \cdot \frac{1}{\left[\frac{-(1-C(Z))}{k \cdot C(Z)} - \frac{1}{2} \cdot \frac{(1-C(Z))^2}{k \cdot C(Z)^2}\right] + p \cdot Rat}}$$

$$\begin{aligned} w &:= 10 \quad L_{sa} := 2.5 \quad tau := 20 \\ Zmin &:= 0 \quad Zmax := 1 \quad Ni := 40 \\ i &:= 0 \dots Ni \quad t := \frac{tau \cdot w}{L} \quad tmin := 0 \\ tmax &:= t \quad Nj := 80 \quad j := 0 \dots Nj \\ Z1(t, Z) &:= Z + t \cdot V_{wave}(Z) \end{aligned}$$

$$Z_i := Zmin + (Zmax - Zmin) \cdot \frac{i}{Ni}$$

$$t_{ij} := tmin + (tmax - tmin) \cdot \frac{j}{Nj} \quad Z1_{i,j} := Z1(t_j, Z_i)$$

$$T_{i,j} := \frac{t_j}{tmax} \quad C_{i,j} := C(Z_i)$$

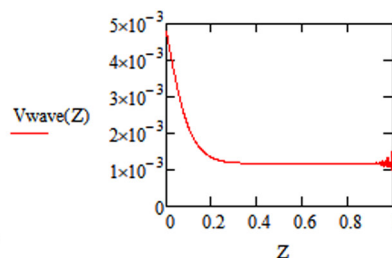

Fig. 1. Fragment of the program in MathCAD13

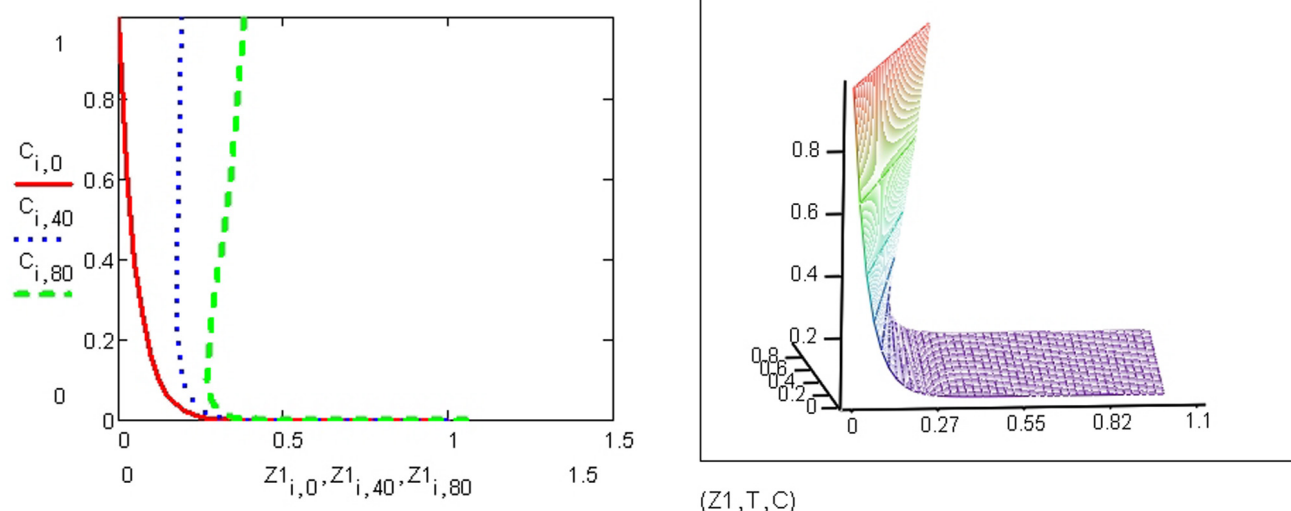

Fig. 2. Double and triple dimension dependence of the concentration of bi-charged ion along the axis of the filter $C_{i,0}, C_{i,40}, C_{i,80}$ from $Z1_{i,0}, Z1_{i,40}, Z1_{i,80}$ for exchange constant $k = 2,56$

Calculations. The characteristic method [6] is adapted for analysing the propagation of bi-charged ions in a filter. The initial data were the following: the porosity of ionite: $p = 0,6$; the concentration of ion B in water, g-eq./m³, $c_0 = 6$; total exchange capacity of cationite, g-eq./m³, $q_0 = 2000$; the linear speed of water $w = 10$ m/h; the height of the layer of ionite $L = 2,5$ m; operation time of filter during inter-regeneration period $\tau = 20$ hour.

Limit amounts of coordinates of points Z : $Z_{\min} = 0$; $Z_{\max} = 1$. According to initial data in dimensionless form $t_{\min} = 0$; $t_{\max} = \tau \cdot w / L = 20 \cdot 10 / 2,5 = 80$; dimensionless distribution ratio Rat (in eq. (12) $\text{rat} = c_0 / q_0 = 6 / 2000 = 0,003$. Change of dimensionless concentration (matrix): $c = 0,001..0,9999$.

The determination of β is problematic. The amount of it depends on many factors: type and size of ionite, construction parameters and mode of filter working, ion type etc. So, for bi-charged cobalt ions $\beta^* = 0,000026$ m/s [7]. In this case, the specific outer surface of grains of the ionite, m²/m³ (including dimension of β^* , $K = \beta^* \cdot S_{\text{spec}} / (p \cdot w)$), will be: $S_{\text{spec}} = 6 \cdot (1 - p) / d$, where d — equivalent diameter of grains of the ionite, m. The specific area of grains of the ionite, m²/m³: $S_{\text{spec}} = 6 \cdot (1 - 0,6) / 0,002 = 1200$.

The constant K in (11) equals:

$$K = \beta \cdot S_{\text{spec}} / (p \cdot w) = 0,000026 \cdot 1200 \cdot 3600 / (0,6 \cdot 10) = 18,72.$$

To facilitate the self-realization of the above material, a fragment of the program in MathCAD is provided in Figure 1.

Programming result: double- and triple-dimension (spatial-temporal) dependences of concentrations of bi-charged ions (fig. 2) along the axis of the filter had built. Digits 0, 40 and 80 respond to the dimensionless time t .

“Breakage” front is observed for convex isotherms of ion exchange of bi-charged ions. The front of such hypothetical form, when the concentration of ions in solution is changed jump-like from $c = c_0$ ($C = 1$) to $c \approx 0$ ($C \approx 0$) (fig. 2).

Conclusions. The equations are derived for isotherms of ion exchange relatively bi-charged ions. The principle of determination of an equilibrium constant in Excel and calculations for different initial concentrations of bi-charged ions in solution had given. The algorithm and program had creatively adapted in Mathcad for calculations of filtration and designing of double- and triple-dimension dependences of concentration of ion along the axis of the filter.

The features of complex calculations, which are revealed, will help teachers and students implement the proposed methodology in the educational process.

References

1. Kontsevoi A., Kontsevoi S. Methodology of statics and dynamics modeling of single-charged ions exchange in water treatment. International scientific journal “Internauka”. 2019. № 16.
2. Gromoglasov A. A. Vodopodgotovka: processy i apparaty / A. A. Gromoglasov, A. S. Kopy'lov, A. P. Pil'shnikov. M.: E'nergoatomizdat, 1990. 272 s. [in Russian]

3. Kontsevoi A. L., Kontsevoi S. A., Tarhons'ka O. O. Analiz statyky i dynamiky obminu ioniv riznoho zaryadu. Voda i vodoochysni tekhnolohiyi. Naukovo-tekhnichni visti. № 2(8), 2012. S. 50–58. [in Ukrainian]
4. Gel'ferikh F. Ionity'. Osnovy' ionnogo obmena / F. Gel'ferikh. M.: Izd-vo inostrannoy literatury', 1962. 491 s. [in Russian]
5. Serpyonova E. N. Promy'shlennaya adsorbtsiya hazov y parov / E. N. Serpyonova. M.: Vy'sshaya shkola, 1969. 416 s. [in Russian]
6. Ochkov V. F. Analiz izoterm ionnogo obmena v srede Mathcad / V. F. Ochkov, A. P. Pil'shnikov, A. P. Solodov, Yu. V. Chudova // Teploenergetika. 2003. #7 S. 13–18. [in Russian]
7. Gressier F. Etude de la rétention des radionucléides dans les résines échangeuses d'ions de circuits d'une centrale nucléaire à eau sous pression / F. Gressier. Paris: Mines Tech, 2008. 198 p.

УДК 377.5

Яковчук Ольга Леонідівна

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри хімії та методики її навчання
Криворізький державний педагогічний університет*

Яковчук Ольга Леонидовна

*кандидат педагогических наук,
старший преподаватель кафедры химии и методики её обучения
Криворожский государственный педагогический университет*

Yakovchuk Olga

*Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer
Kryvyi Rih State Pedagogical University*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДУАЛЬНА ОСВІТА» У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ «ДУАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ» В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

EVOLUTION OF THE CONCEPT «ДУАЛЬНА ОСВІТА» IN PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL LITERATURE

Анотація. У статті розглянуто сутність та еволюцію поняття «дуальна освіта», проаналізовано твердження вітчизняних та зарубіжних науковців щодо розуміння цього поняття. Визначено особливості впровадження дуальної освіти. Обґрунтовано доцільність її впровадження у вищій школі. Дуальна освіта інтерпретується як форма організації освітнього процесу, що передбачає поєднання теоретичного навчання здобувачів освіти у закладах освіти з практичним навчанням (на базі підприємств, організацій, установ) задля набуття останніми практичних вмінь та навичок, професійних компетенцій відповідно до кваліфікації.

Ключові слова: вища освіта, дуальна освіта, освітній процес, учасники дуальної освіти.

Аннотация. В статье рассматривается эволюция понятия «дуальная образование», анализируются разные подходы отечественных и зарубежных исследователей к его определению. Обоснована целесообразность внедрения дуального образования в высшей школе. Дуальная образование интерпретируется как форма организации учебного процесса, которая предусматривает интеграцию теоретического обучения студентов в учебных заведениях с практическим обучением (на базе предприятий, организаций, учреждений) для приобретения последними практических умений и навыков, профессиональных компетенций в соответствии с квалификацией.

Ключевые слова: дуальное образование, высшее образование, качество образования, учебный процесс, участники дуального образования.

Summary. The article considers the essence and genesis of the concept of «dual education»; reflects the thoughts of foreign and native scientists on the interpretation of this concept; analyzes the features of the introduction of dual education into the higher school; describes the most important components, advantages and shortcomings of its implementation. Dual education is interpreted as a form of organization of the educational process, which involves the integration of theoretical training of students in institutions of higher education with training in the workplace (on the basis of enterprises, organizations, institutions) in order to acquire practical skills according to their qualification.

Key words: higher education, dual study mode, educational process, dual education participants.

Постановка проблеми. Процес переходу України до інноваційної парадигми розвитку передбачає модернізацію змісту освіти. Перед закладами вищої

освіти постає завдання підготовки компетентних, професійно мобільних фахівців, здатних відповідати вимогам ринку праці, приймати нестандартні ви-

робничі рішення та швидко адаптуватись у ситуації ринкової конкуренції. На необхідності підвищення рівня професійної підготовки випускників закладів вищої освіти наголошено у законі «Про вищу освіту» (2014), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013).

У зв'язку зі змінами, що відбуваються у системі освіти, поняття «дуальна освіта» набуває нового значення. Модернізаційні освітні процеси змушують науковців замислитись над змістом понять «дуальність», «дуальне навчання», «дуальна освіта», «дуальна форма здобуття вищої освіти», їх структурою та особливостями організації.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить, що дуальна освіта розглядається як фактор удосконалення традиційної форми освітнього процесу багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями: Г. Федотовою, Д. Тороповим, С. Бордовською, О. Фалєєвою, І. Мухровим, В. Кухаренко, А. Шельтеню, Б. Унайбаєвою.

Різноманітні аспекти підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, формування їх професійної компетентності розглядаються у працях Ю. Бабанського, В. Безпалька, О. Бернацької, С. Архангельського, І. Дичковської, М. Катаєвої, В. Кушнір, В. Сластьоніна, В. Штоффа, В. Байденка.

Дуальну освіту як фактор модернізації системи освіти, соціального партнерства закладу освіти та підприємства розглядають В. Терешев, Е. Терещенкова, Л. Сідакова.

Загальні питання реалізації дуальної освіти у різних країнах Європи та світу знайшли своє відображення у працях Н. Абашкіної, С. Амеліної, В. Андрущенко, Н. Касаткіної. Науковці дослідження П. Дудкіна, О. Дудкіної, Л. Сушенцевої, В. Суворова присвячені формуванню та розвитку регіональних інноваційних структур як парадигми співпраці закладів освіти та бізнесу.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в аналізі еволюціонування поняття «дуальна освіта», визначенні особливостей навчання за дуальною формою здобуття вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Над проблемами дуальності в освіті, взаємовідносин між закладами освіти, виробничим сектором та ринком праці людство замислювалось здавна. Проте, у науковій літературі й досі немає єдиного підходу щодо визначення й тлумачення понять «дуальність», «дуальна освіта». Маючи латинське походження (від лат. *dualis* — подвійний, двоїсний) дефініція «дуальність» набула поширення у ряді германських мов (анг. *dual* — спільний, *double* — подвійний; фран. *doubler* — двоїстий; нім. *duale* — подвійний, роздвоєний тощо). Первинно «дуальність» («*dualis*») трактується як принцип, який полягає у тому, що кожному правильному твердженню відповідає інше твердження. Дуальне можна отримати шляхом заміни чи комбінації понять, що

входять до нього, на інші, тотожні до них поняття (Вікіпедія, 2019). Тобто, дуальність обмежується поєднанням протилежностей.

В українській мові поняття «дуальність» вживається як синонім поняття «фундаментальний», «концептуальний».

В українському тлумачному словнику поняття «дуальність» визначається як «подвійний», «двоїстий» [2, с. 128]. У сучасному словнику української мови термін «дуальний» трактується як той, що «складається з двох однорідних частин, одиниць, складових, предметів» [12, с. 155]. Це дозволяє співвіднести значення поняття «дуальний» з рівноцінною участю двох суб'єктів у досягненні спільної мети.

У науковій літературі існує понад 30 визначень поняття «дуальність». Проаналізуємо, як це поняття формувалося та розглядалося у різних галузях знань.

Термін «дуальний», «дуальність» досить широко застосовуються в різних науках (філософії, соціології, політології, економіці, філософських та природничих науках). Первинно, поняття «дуальний», «дуальність» використовується у математиці та фізиці для визначення співвідношення між різними категоріями та підкатегоріями. Визначний математик Сер Майкл Атія трактує «дуальність» як принцип, що дозволяє розглядати певний об'єкт із різних точок зору [17, с. 69].

З позиції соціології «дуальність» трактується як взаємозв'язок структури та дії, індивідуального та соціального, структури, що має соціально-структурований характер [11, с. 61].

У сучасній логіці та філософії «дуальність» розглядається як властивість певної теорії або концепції в якій нерозривно співіснують дві протилежності (Вікіпедія, 2019). У мистецтві «дуальність» позначає гармонійне поєднання складових у межах певного формату [8, с. 151]. Узагальнено, принцип дуальності встановлює метод отримання нових тверджень із інших шляхом заміни понять. У більш конкретному розумінні, дуальність понять визначається шляхом їх означення або постулювання.

У педагогіці поняття «дуальність» вперше було використане у 60-х роках ХХ століття у ФРН для позначення нової форми організації освітнього процесу, що передбачала паралельне навчання у закладі освіти та на виробництві. Таке навчання передбачало узгоджену взаємодію освітнього та виробничого середовища з метою підготовки фахівців певного профілю, тобто поєднувало теоретичне навчання у професійних школах та практичне — на підприємстві. За основу дуальної системи навчання було покладено принцип взаємозв'язку теоретичного матеріалу з практичною складовою, що дозволяло студентам не лише знайомитися з майбутньою професійною діяльністю, але й засвоювати прийоми, удосконалити вміння та навички роботи на робочому місцях.

На початку 70-років дуальна освіта була впроваджена у вищих спеціалізованих навчальних

закладах Німеччини (Fachhochschulen). Сучасне дуальне навчання займає важливе місце в системі професійної та вищої освіти Німеччини. Головне завдання дуальних закладів освіти — орієнтування на практичну складову освітнього процесу, тому деякі науковці називають такі заклади вищої освіти однодисциплінарними [1].

Згодом дуальна освіта була експортована у багато країн Європи, США, Канаду тощо. З позиції сучасної педагогіки «дуальна освіта» використовується для опису освітнього процесу, що одночасно реалізується у закладі освіти та на підприємстві (Югфельд, Панкина, Сотника, Дейнега), теоретичної підготовки у закладах освіти, що доповнюється професійно-практичними фазами на виробництві (Амеліна), організації підготовки фахівців на основі інтеграції навчальних закладів та підприємств-замовників кадрів (Андрейцев, Бегма, Вем'ян, Докторович), форми навчання тісно пов'язаної з практикою (Пейн, Гилберт, Спехт).

Аналіз наукових джерел (Батанов, Жовнірчик, Мороз) дає підстави стверджувати, що до усвідомлення необхідності системної модернізації освіти на засадах дуальності Україна прийшла нещодавно. Законодавчо поняття «дуальна освіта» було закріплено у ЗУ «Про освіту», де «дуальну освіту» визначено однією з форм здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання здобувачів освіти у навчальних закладах з навчанням на підприємствах, в установах чи організаціях задля набуття певної кваліфікації (України, З., 2017, ст. 380). Більш деталізоване визначення поняття «дуальна освіта» подано у Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (від 19 вересня 2018 р. № 660-р., 2018): спосіб здобуття освіти, що передбачає інтеграцію навчання у закладах освіти з навчанням на робочих місцях (в установах та організаціях) для набуття кваліфікації, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти [7]. Практичні аспекти реалізації цього процесу розглядаються у форматі здобуття освіти за вечірньою або заочною формою навчання, а також, у форматі практичної підготовки здобувачів вищої освіти денної форми навчання та здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти на робочих місцях.

У наукових працях (С. Амеліна, 2010; О. Новіков, 2010; О. Романовський, 2010; В. Смірнова, В. Тешев, 2014 та ін.) поняття «дуальна освіта» розглядається не тільки як педагогічна альтернатива традиційного освітнього процесу, але й як адаптований до умов ринкової економіки освітній феномен. Серед основних завдань навчання за дуальною формою вчені визначають: адаптацію професійно-орієнтованих знань, умінь, навичок студентів до умов ринку праці; покращення практичної підготовки випускників закладів освіти, відповідно до кваліфікаційних вимог роботодавців; посилення кадрового складу підприємств, організацій, установ молодими висококваліфікованими фахівцями; створення конкурентного середовища між студен-

тами, що забезпечує ріст якості навчання; підвищення кваліфікації викладачів за рахунок стажування на підприємствах (в організаціях, установах); подолання відриву між потребами ринку праці та підготовкою молодих спеціалістів освітніми установами; впровадження інноваційних освітніх технологій в систему вищої освіти; інтеграція вітчизняної системи освіти в європейський і світовий простір.

Науковець В. Вем'ян визначає «дуальне навчання» продуктом взаємодії освітньої установи та роботодавця задля успішної професійної та соціальної адаптації майбутнього фахівця. Студент вже на ранніх етапах реалізації такого навчання включається у виробничий процес як працівник підприємства, розпоряджається виділеними виробничими ресурсами, несе посадову відповідальність, опановує професійні навички та, в певних випадках, отримує заробітну плату. Дослідник наголошує, що дуальна освіта надає можливість кожному студенту «вибрати власну траєкторію руху до означеної мети — отримання відповідного ступеня з конкретної спеціальності» [4, с. 30].

Подальший розвиток дефініції «дуальна освіта» знаходимо у наукових працях М. Дернової. Науковець відзначає, що за дуальною освітою навчаються студенти, які мають повну або часткову зайнятість на підприємстві [5, с. 139].

Крізь призму узгодженої взаємодії теорії і практики розглядають поняття «дуальна освіта» ряд зарубіжних дослідників (А. Шелтен, К. Штратман, Х. Штегман, Г. Пецольт). Вони зазначають, що саме «дуальна освіта» забезпечує тісний взаємозв'язок та взаємодію навчання з виробничою сферою, здатна забезпечити узгодження педагогічних умов фахового навчання у навчальному та виробничому середовищах.

Дослідник В. Тешев відзначає «дуальну освіту» як продукт соціального партнерства, що являє механізм тісної взаємодії держави, освітніх установ, роботодавців та контролюючих служб з підготовки висококваліфікованого персоналу відповідно до потреб ринку праці [13, с. 140]. Науковець зазначає, що саме співпраця освітніх та господарських суб'єктів передбачає «підготовку фахівців у такій кількості та з такою якістю знань та вмінь, які необхідні на ринку праці» [14, с. 146–147].

У працях сучасних дослідників С. Романова та Ю. Петрова проблема підготовки висококваліфікованих кадрів відзначається як одна з найбільш гострих проблем соціально-економічного розвитку суспільства. Однією з її важливих складових науковці відзначають економічну цінність професійних знань, одержаних в процесі дуального навчання. Сучасному роботодавцю потрібен висококваліфікований фахівець, якого не потрібно «перенавчати» на підприємстві [9–10].

Багатоаспектний підхід до визначення досліджуваного поняття подане у проекті DEWBLAM, в якому дуальне навчання визначено як навчання,

що інтегрує формальну освіту та неформальну або емпіричного навчання, отриманого на робочому місці; навчання, інтегровано в особистісний та громадський капітал студента, що оцінюється на рівні компетенцій або кваліфікацій; навчання, що надає можливість закладам освіти чутливо реагувати на соціальні вимоги та динаміку змін ринків праці; навчання впродовж життя та галузь трансдисциплінарних знань за допомогою надання освітніх і науково-дослідних можливостей для дорослих студентів, що полегшує їх безперервний професійний розвиток. Зазначимо, що всі вищевказані підходи підтверджують, що дуальна форма здобуття освіти на відміну від традиційної передбачає чергування теоретичної та практичної підготовки студентів під час усього періоду навчання у закладі освіти. Це підвищує результативність та ефективність отриманих знань, вмінь та навичок. Від традиційної системи навчання дуальна освіта відрізняється також тим, що більша частина тижневого навчального навантаження присвячена практичній на підприємстві, а менша — теоретичній підготовці у закладі освіти.

Визначення дуальності в освіті, запропоновані рядом дослідників (Яковенко, Романовський, Тешев) підтверджують наявність двох підходів до розуміння означеного поняття.

Вивчення основних підходів до розуміння змісту понять «дуальне навчання», «дуальна освіта», «дуальна форма здобуття освіти» та їх базових характеристик дозволяє стверджувати, що «дуальна форма здобуття освіти» є уточненою дефініцією «дуальна освіта», поняттям, яке закріплене на законодавчому рівні нещодавно (2014 р.) у зв'язку з модернізацією системи освіти. Водночас, поняття «дуальне навчання» більш відоме загалом, зміст його широко висвітлений у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі та практиці. З метою уникнення непорозумінь перекладу та на практиці вважаємо за доцільне у контексті подальшого дослідження використовувати усі означені поняття як синоніми.

Результати наукових пошуків засвідчили існування ряду термінів, що відображають поняття дуальності й формально схожі один із одним. Серед них можна відзначити: дуальна програма, дуальне навчання, dual education system, dual diploma programme, double degree program (англ.), duale Ausbildung (нем.), formation duale / formation par alternance (фр.). Кожне з означених понять підкреслює двоїсну структуру освітнього процесу. Більш детальне вивчення дефініції дозволяє визначити різницю у їх тлумаченні.

Особливу популярність у світі набули інтегровані програми організації дуальної освіти за різними напрямками навчання та на різних рівнях з присудженням відповідних ступенів. Такі програми включають ряд фундаментальних, базових або елективних дисциплін, відповідають певній спеціальності або ступеню [16, с. 206–209].

Поняття joint і double degree тісно пов'язані з процесом інтеграції міжнародних, міжкультурних і глобальних аспектів освіти з метою забезпечення навчального процесу як на рівні освітніх закладів, так і на рівні держави. Студентові надається можливість навчатися паралельно зі своєю основною освітою. Між суб'єктами такого освітнього процесу широко використовується дистанційна взаємодія. Double degree передбачає отримання двох дипломів однакового рівня за двома різними спеціальностями за умови виконання вимог спільної програми партнерських вузів.

За останні 30 років термінологія міжнародної освіти зазнала значних змін. Примітно, що в Європі терміни joint і dual/double degree часто об'єднуються одним — joint degree, яким визначають пропонувану програму навчання чи ж отримувану кваліфікацію.

Науковець У. Шуле під «joint degree» розуміє отримання одного диплома, котрий видається двома й більше навчальними закладами за проходження інтегрованої навчальної програми. Відповідно, «double degree» включає в себе отримання двох дипломів, які видаються окремо університетами після виконання інтегрованої навчальної програми [19].

Згідно з Ліссабонською конвенцією, «joint degree» виступає у якості загального терміна, що об'єднує декілька видів дипломів, які видаються вузами-партнерами. У зв'язку з цим Дж. Найт трактує термін «joint degree» як кваліфікацію, що присвоюється спільно одним чи двома й більше вузами та іншими організаціями на базі освітньої програми, розробленої чи забезпечуваної спільно декількома вузами [18].

Іншими варіантами дуальних програм можна вважати multiple degree programme (освітня програма, у рамках якої той, хто навчається, отримує три й більше дипломи однакового рівня, виконавши вимоги спільної програми трьох і більше інститутів-партнерів), а також consecutive degree programme (програма, розрахована на «послідовне» порівнєве навчання за умови виконання вимог спільної програми інститутів-партнерів) [18].

Задля вирішення проблеми множинності термінології держави, які активно працюють у рамках міжнародної дуальної освіти, запропонували власні дефініції, що співвідносяться з основними поняттями в їх національних мовах, а також із політичними основами. У результаті спеціалістами було виділено декілька ключових елементів, що входять до опису понять double і joint degrees. Вони включають ряд показників, таких як: кількість навчальних закладів, які співпрацюють; кількість отриманих дипломів/присвоєних кваліфікацій; час завершення курсу, особливості організації навчального процесу; кількість залучених до роботи закладів вищої освіти і країн.

На загальноєвропейському рівні дуальне навчання у закладах вищої освіти також позначається терміном work-based learning (WBL). Таке навчання

передбачає подвійне закріплення освітніх програм. Теоретичну частину програми студенти зазвичай проходять в освітній організації, а практичну — в умовах реального виробничого процесу

Узагальнення основних підходів до визначення сутності поняття «дуальна освіта», запропонованих зарубіжними та вітчизняними науковцями, дає підстави для висновку, що означене поняття розуміють як форму організації освітнього процесу, різновид практико-орієнтованого навчання та форму інтеграції теоретичної та практичної складової освітнього процесу.

Висновки. У сучасній психолого-педагогічній літературі немає єдиного трактування поняття «дуальна освіта». Це пов'язано з різними підходами науковців до розуміння значення цієї дефініції; різними аспектами процесу її становлення, зовнішніми і внутрішніми факторами, що впливають на формування змісту поняття. Дуальна освіта є необхідною складовою модернізаційних процесів в освітньому середовищі, що зміцнює інноваційну діяльність закладів освіти та є дієвим механізмом взаємодії закладів освіти та виробничого середовища (підприємств, організацій, установ).

Література

1. Амеліна С. Дуальна система аграрної освіти у Німеччині URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/> (дата звернення 30.11.2019 р.).
2. Бурячок А. А. Словник синонімів української мови: в 2 т. / ред. рада: Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.; Ін-т української мови НАН України. Київ: Наук. думка, 2001. Т. 1: А-Н. С. 128.
3. Вікіпедія: вільна енциклопедія. (2019) URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B0.2>. (дата звернення 23.11.2019 р.).
4. Вем'ян В. Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти // Психологія: реальність і перспективи. 2015. Вип. 5. С. 29–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_5_8. (дата звернення 23.11.2019 р.).
5. Дернова М. Г. Дуальна модель вищої професійної освіти дорослих: європейський досвід // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2014. Вип. 2. С. 137–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_2_19. (дата звернення 29.11.2019 р.).
6. Желаяевская Н. Ф. Профессиональная ответственность личности как детерминанта карьерного продвижения: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.01. Сочи, 2009. 257 с.
7. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення 06.04.2019 р.).
8. Метель Т. В. Дуальність понять «форма» та «контрформа» в мистецтві // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. 2017. № 2 (307). Ч. 2. С. 147–152.
9. Петров Ю. Н. Дуальная система инженерно-педагогического образования-инновационная модель современного профессионального образования: монография. Нижний Новгород, 2009. 280 с.
10. Романов С. П. Развитие дуальной системы инженерно-педагогического образования в высшем учебном заведении: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Нижний Новгород, 2008. 49 с.
11. Бурдье П., Гидденс Э., Хабермас Ю.. Современная социальная теория: Новосибирск: Издательство Новосибирского университета, 1995.
12. Словник української мови: у 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Кн. 1. А-Л. С. 228.
13. Тешев В. А. Дуальное образование как фактор модернизации системы социального партнерства вузов и предприятий // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2014. № 1 (135). С. 144–150.
14. Тешев В. А. Сравнительный анализ содержания дуальной формы образования в Германии и России // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2015. № 1 (156). С. 146–150.
15. Хюфнер К. Управління та фінансування вищої освіти в Німеччині // Вища школа. 2005. № 6. С. 97–117.
16. Яковенко К. В. Реалізація дуальної системи освіти в підготовці майбутніх фахівців з інформаційних технологій // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: матер. 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 травня 2016 р.). Харків, 2016. Ч. 1.т. С. 205–213.
17. Atiyah M. Duality in mathematics and physics. Conferències FME. Vol. V, Curs Riemann (2007–2008). Barcelona: Facultat de Matemàtiques i Estadística, P. 69–91.
18. Knight J. Doubts and Dilemmas with Double Degree Programmes. Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento (RUSC). 2011. Vol. 8. P. 297–312.
19. Schüle U. Joint and Double Degrees within the European Higher Education Area — Towards Further Internationalisation of Business Degrees, Consortium of International Double Degrees, Papers on International Business Education. CIDD Papers on International Business Education. 2006. Vol. 1.

Огар Ірина Тарасівна

студентка

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Огар Ирина Тарасовна

студентка

Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

Ohar Iryna

Student of the

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Науковий керівник:

Зимянський Андрій Романович

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ВАЖНОГО КАЧЕСТВА БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

FEATURES OF BECOMING RESPONSIBLE AS A PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITY OF THE FUTURE TEACHER

Анотація. У статті розглянуто сутність відповідальності як професійно-важливої якості педагога, охарактеризовано когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий компоненти відповідальності та проаналізовано важливість забезпечення вищим навчальним закладом формування професійної відповідальності як пріоритет до становлення висококваліфікованого фахівця.

Ключові слова: відповідальність, професійна відповідальність, становлення, майбутній педагог, когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінковий компоненти відповідальності.

Аннотация. В статье рассмотрена ответственность как профессионально-важное качество педагога, охарактеризованы когнитивный, эмоционально-мотивационный и поведенческий компоненты ответственности и проанализированы важность обеспечения высшим учебным заведением формирования профессиональной ответственности как приоритет к становлению высококвалифицированного специалиста.

Ключевые слова: ответственность, профессиональная ответственность, становление, будущий педагог, когнитивный, эмоционально-мотивационный, поведенческий компоненты ответственности.

Summary. The article analyzes the essence of responsibility as a professionally important quality of the teacher, describes the cognitive, emotional, motivational and behavioral components of responsibility, and outlines the importance of providing a higher education institution with the formation of professional responsibility as a priority for the formation of a highly qualified specialist.

Key words: responsibility, professional responsibility, becoming, future teacher, cognitive, emotional-motivational, behavioral components of responsibility.

Постановка проблеми. У сучасних умовах складних політичних та економічних трансформацій, які супроводжують процес розвитку української державності, особливо актуальною є проблема підготовки педагогів, професійна діяльність яких досить складна як за змістом, так і за формою, та потребує наявності високого рівня професійно-значущих якостей. Вищий навчальний заклад відіграє суттєве значення для всебічного розвитку особистості, оскільки саме під час навчання у виші відбувається професійне становлення майбутнього фахівця, формуються світогляд, переконання та ціннісні орієнтації. Безумовно, однією із найважливіших особистісних та професійних якостей педагога є відповідальність, яка не задається сама по собі, а вимагає формування та розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. У психологічній літературі питання відповідальної поведінки розглядається у роботах К. Абульханової-Славської, К. Муздибаєва, Ж. Піаже, В. Плахотного, С. Рубінштейна, М. Савчина, Л. Сохань. Проблема відповідальності особистості у професійній діяльності є провідною у дослідженнях Т. Базарова, С. Бикової, В. Бодрова, Л. Дементій, А. Журавльова, А. Карпова, Р. Кричевської, М. Муконіної та ін. Дослідженню особливостей формування відповідальності студентів в освітньому процесі вищого навчального закладу присвячено роботи Л. Барановської, Л. Нора, Н. Чернової.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у теоретичному аналізі сутності відповідальності як професійно-важливої якості, зокрема теоретичний аналіз компонентів відповідальності, забезпечення розвитку яких сприятиме успішному становленню професійної відповідальності у студентів-майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, аналізуючи сутність відповідальності, варто зазначити, що нема єдиного визначення для термінів «відповідальність» та «професійна відповідальність». Дослідники, що займаються детальним вивченням природи відповідальної поведінки, по-різному трактують її зміст. У літературі різноманітних наукових напрямків також вбачаються розбіжності щодо характеристики відповідальності.

Проте, проаналізувавши праці різноманітних учених, що вивчають сутність цього феномену, можна зазначити, що відповідальність як елемент структури особистості, визначає рівень свободи і основний напрям поведінки людини, який, безперечно, полягає у виконанні людиною вимог та обов'язків, відповідно до прийнятих етичних та соціальних норм.

Дослідник М. Савчин вказує, що відповідальність є однією з найбільш загальних властивостей особистості, а «предмет відповідальності» — це сукупність зовнішніх і внутрішніх соціально-психологічних, духовних та матеріальних потреб, які реалізуються особистістю у власній цілісній життєдіяльності». Зміст відповідальності включає кон-

кретні доручення, завдання, обов'язки, способи їхнього виконання, дотримання норм, виховання у собі морального ідеалу та його наслідування. Ще однією характерною ознакою є обсяг, що конкретно виражається в якісних і кількісних характеристиках зобов'язань, які суб'єкт реалізує у своїй поведінці [3, с. 106]. М. Савчин підкреслює, що моральні конструкції свідомості, як специфічні засоби моральної інтерпретації реальності, мають важливе значення для функціонування відповідальності, оскільки через призму них суб'єкт сприймає дійсність і себе в ній.

Зазначаємо, що вчений М. Савчин охарактеризував структуру відповідальної поведінки, що поєднує у собі когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий компоненти [3, с. 101–105].

Когнітивний компонент містить засвоєні особистістю систему знань про зміст відповідальності, тобто її предмет, завдання, обов'язки, інстанцію відповідальності, знання своїх можливостей діяти певним чином і специфіку поведінки у різних ситуаціях.

Емоційно-мотиваційний компонент включає ієрархізовану систему смислів і мотивів відповідальної поведінки, та емоційні переживання, які пов'язані з предметом та інстанцією відповідальності.

Поведінковий компонент містить сукупність дій та вчинків, і виявляється у виборі та здійсненні певної лінії поведінки, що впливають із норм відповідальності.

У працях різноманітних дослідників *професійна відповідальність* характеризується як вид відповідальності, що покладається на особистість у зв'язку з її професійними обов'язками, а *відповідальність педагога* характеризується у виконанні ним обов'язків у справі навчання та виховання, які висуває до педагога суспільство і які висуває педагог до самого себе [5]. Дослідник О. Юринєць додає, що педагогічна відповідальність пов'язана із професійною спрямованістю, яка є певною системою прагнень, поглядів, позицій, мотивів, що забезпечує позитивне ставлення та стійкий інтерес до професії. У єдності із належними здібностями ця спрямованість утворює професійне покликання, наявність якого у поєднанні із сформованою професійною відповідальністю складає необхідні передумови до подальшого успіху в педагогічній діяльності [5].

Термін «становлення» означає утворення чогось у процесі розвитку [4]. Отже, становлення професійної відповідальності відбувається завдяки явищам, що роблять можливим перехід із перспективи у дійсність у процесі розвитку. У вищих навчальних закладах становлення професійної відповідальності педагогів повинно завжди бути у пріоритеті, оскільки педагог у сучасних умовах зобов'язаний не лише якісно виконувати професійні обов'язки, які покладаються на нього, але й уміти реагувати на непостійну обстановку, вчасно ухвалювати самостійні та творчі рішення [2, с. 112].

Згідно структури відповідальної поведінки особистості, можна охарактеризувати прояв компонентів

сформованого високого рівня відповідальності саме у професійній діяльності педагога.

Когнітивний компонент полягає у розумінні самої сутності відповідальності та її предмету, норм та правил, які регулюють фахову діяльність педагога, розуміння змісту професійних завдань та обов'язків, усвідомлення педагогом індивідуальної необхідності відповідальності.

Емоційно-мотиваційний компонент відповідальності проявляється у наявності сукупності мотивів, що спонукають педагога до реалізації відповідальної поведінки, та емоційні переживання, що виникають під час здійснення професійної діяльності та виявляють певне ставлення педагога до окремих умов, які сприяють або ускладнюють реалізації педагогічної діяльності.

Поведінковий компонент відповідальності полягає у поведінці, завдяки якій педагог добирає засоби для реалізації предмету відповідальності. Тобто, це сукупність дій та учинків, що полягають у виконанні обов'язків, завдань, вимог та зобов'язань, що покладаються на педагога, дотримання морально-етичних норм, готовність брати відповідальність на себе за власні здійснені дії та вчинки у професійній діяльності.

Усі компоненти відповідальності зокрема у здійсненні професійної діяльності, не виявляють себе окремо, а є частинами єдиного цілого, наповнюючи й розширюючи сутісну характеристику досліджуваного явища [3, с. 105].

Ефективність становлення професійної відповідальності у студентів-майбутніх педагогів забезпе-

чується комплексом традиційних форм та методів професійної підготовки: лекційні та практичні заняття, самостійна робота студентів, педагогічна практика. У навчально-виховному процесі можна застосовувати методики для діагностики наявного рівня відповідальності у студентів. Якщо наявний рівень відповідальності у студентів потребуватиме підвищення, то необхідна посилення нетрадиційних, активних форм та методів професійної підготовки, таких як тренінг, аналіз проблемних педагогічних ситуацій [1, с. 83].

Висновки. Отже, на основі проведеного теоретичного аналізу сутності відповідальності, можна впевнено зазначити, що саме відповідальність є однією із найважливіших якостей особистості, зокрема у реалізації професійної діяльності, яка має цілісну структуру, та про сформованість якої свідчить високий рівень когнітивного, емоційно-мотиваційного та поведінкового компонентів. Завдяки формам та методам професійної підготовки, процес навчання у вищому навчальному закладі повинен формувати не лише належний рівень знань та навичок, а й сприяти успішному становленню відповідальності, завдяки впливу на ці компоненти. Високий рівень відповідальності полягає в чіткому усвідомленні педагогом важливості відповідальності, норм та правил, які регулюють його професійну діяльність, у сформованості мотивів реалізації саме відповідальної поведінки та усвідомлення дій та учинків для здійснення професійних обов'язків, завдань чи вимог, які покладаються на педагога.

Література

1. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя / М. Б. Євтух // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі. Зб. наукових праць. Рівне: Волинські обереги, 2002. 175 с.
2. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. — К.: Міленіум, 2004. 265 с.
3. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: [монографія] / М. В. Савчин. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. С. 649.
5. Юринець О. О. Відповідальність у структурі особистості вчителя / О. О. Юринець. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_52/95.pdf.

Федик Андрій Олександрович

старший викладач кафедри спеціальних дисциплін

Національна академія

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Федик Андрей Александрович

старший преподаватель кафедры специальных дисциплин

Национальная академия

Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого

Fedyk Andrii

Senior tutor of Special Disciplines Department,

Bohdan Khmelnytsky National Academy of the

State Border Guard Service of Ukraine

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ В УМОВАХ
ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ
ОФИЦЕРОВ-ПОГРАНИЧНИКОВ В УСЛОВИЯХ
ВЫСШЕГО ВОЕННОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS
FOR THE PROFESSIONAL THINKING DEVELOPMENT
OF THE FUTURE BORDER GUARD OFFICERS
AT HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION**

Анотація. У статті висвітлено результати теоретичного обґрунтування психолого-педагогічні умови розвитку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах вищого військового навчального закладу. Розкрито особливості створення цих умов з урахуванням результатів психологічного аналізу професійної діяльності офіцерів-прикордонників та специфіки розв'язування ними професійних завдань, особливостей проблемного навчання та психологічних механізмів навчання. Психолого-педагогічними засадами розвитку професійного мислення є методологічні підходи, принципи, функції, компоненти навчання, психологічні стратегії мислення, форми та психологічні механізми навчання. Серед основних методологічних підходів, визначено такі: діяльнісний, компетентнісний, когнітивний, системний. Запропоновані психолого-педагогічні умови сприяють належному розвитку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників з метою вирішення складних завдань з охорони і захисту державного кордону України в умовах значних психологічних навантажень та з метою прийняття зважених рішень у режимі реального часу.

Ключові слова: психолого-педагогічні умови, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, майбутні офіцери прикордонники, вищий військовий навчальний заклад, розвиток професійного мислення.

Аннотация. В статье освещены результаты теоретического обоснования психологических условий развития профессионального мышления будущих офицеров-пограничников в условиях высшего военного учебного заведения. Раскрыты особенности создания этих условий с учетом результатов психологического анализа профессиональной деятельности офицеров-пограничников и специфики решения ими профессиональных заданий, особенностей проблемного обучения и психологических механизмов обучения. Психолого-педагогическими принципами развития профессионального мышления являются методологические подходы, принципы, функции, компоненты обучения, психологические стратегии

мышления, формы и психологические механизмы обучения. Среди основных методологических подходов, определены такие: деятельностный, компетентностный, когнитивный, системный. Предложенные психолого-педагогические условия способствуют развитию профессионального мышления будущих офицеров-пограничников с целью решения сложных заданий по охране и защите государственной границы Украины в условиях значительных психологических нагрузок и с целью принятия взвешенных решений в режиме реального времени.

Ключевые слова: психолого-педагогические условия, субъект-субъектное взаимодействие, будущие офицеры пограничники, высшее военное учебное заведение, развитие профессионального мышления.

Summary. The article reveals the results of theoretical grounding of the psychological and pedagogical conditions of the professional thinking development of the future border guard officers in the higher military educational institution. The peculiarities of these conditions creating have been revealed while taking into consideration the results of the psychological analysis of the border guard officers professional activity and the specifics of the problem-solving, the features of the problem-based learning and the psychological learning mechanisms. Psychological and pedagogical principles of the professional thinking are the following methodological approaches, principles, functions, learning components, psychological thinking strategies, forms and psychological learning mechanisms. The following main methodological approaches have been identified: the activity, competence, cognitive and systemic. The Psychological and pedagogical conditions promote the proper professional thinking development of future border guard officers while the problem-solving in order protect and defend the state border of Ukraine in the physical stress conditions while taking the right decisions in the real-time processing.

Key words: psychological and pedagogical conditions, subject-subject interaction, future border guards officers, higher military educational institution, development of professional thinking.

Постановка проблеми. Специфіка діяльності персоналу Державної прикордонної служби України (далі — ДПСУ) обумовлює належний рівень розвитку професійного мислення офіцерів-прикордонників, що дозволяє їм ефективно вирішувати складні задавання з охорони та захисту державного кордону в умовах значних психологічних навантажень та приймати доцільні рішення у режимі реального часу. Професійне мислення офіцера-прикордонника є творчою, активною та цілеспрямованою діяльністю, що спрямовано на вирішення різноманітних задач та реалізується на засадах певних знань і умінь, а також минулого досвіду прикордонника [11, с. 399]. Для професійної діяльності офіцерів-прикордонників характерним є мисленнєва діяльність для якої притаманні певні мисленнєві операції, які визначаються стратегією мислення, що переважає над тактичним вибором певних мисленнєвих операцій. Дослідження та визначення психолого-педагогічних умов розвитку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах вищого військового навчального закладу (далі — ВВНЗ), а також їх теоретико-методологічне обґрунтування надасть можливість викладачам освітніх закладів ДПСУ значно підвищити ефективність розвитку професійного мислення захисників кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців свідчать, що такі вчені як Б. Г. Ананьєв, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, О. М. Леонтьєв, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, О. К. Тихомиров, а також Ж.-Ж. Піаже, Р. Пауль, А. Ньюелл, Г. Саймон, Д. Халперн та ін. досліджували мислення і особливості мисленнєвої діяльності.

Проблематику розвитку мислення як процес розв'язування задач досліджували Г. О. Балл, А. В. Брушлинський, Т. Є. Гура, В. В. Давидов, Л. Р. Джелілова, І. Я. Лернер, Ю. І. Машбиць, В. О. Моляко, Н. І. Пов'якель, М. Л. Смульсон, Н. Ф. Тализіна, М. Вертгеймер, В. Келер, Е. Л. Трондайк та ін.

Особливостями професійної діяльності та підготовки офіцерів-прикордонників в умовах вищого військового навчального закладу (далі — ВВНЗ) присвятили свої дослідження С. Я. Білявець, О. Ф. Волобуєва, О. А. Матеюк, С. А. Мул, В. І. Осьодло, Б. М. Олексієнко, Є. М. Потапчук, О. Д. Сафін, М. І. Томчук та ін.

Однак, результати аналізу наукових джерел з проблематики розвитку професійного мислення майбутніх фахівців свідчать, що поза увагою науковців залишились питання щодо створення психолого-педагогічних умов розвитку мислення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах ВВНЗ та потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). За результатами психологічного аналізу професійної діяльності офіцерів-прикордонників, специфіки розв'язування ними професійних завдань, особливостей проблемного навчання та психологічних механізмів навчання визначити та теоретично обґрунтувати психологічні умови розвитку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Результати теоретико-методологічного аналізу поглядів вітчизняних і зарубіжних учених щодо проблематики створення умов розвитку професійного мислення свідчать про те, що базисним компонентом професійної компетентності фахівця є професійне мислення, його фор-

мування та розвиток дає можливість поповнювати, оновлювати знання, розвивати уміння і навички, що забезпечить в майбутньому успішне виконання професійних функцій та завдань з охорони і захисту державного кордону, прийняття оптимальних рішень Державного рівня в умовах значних психологічних навантажень у режимі реального часу, є втіленням професійних компетенцій особистості та умовою її професійного розвитку.

Зміст поняття «професійне мислення» не є новим. Воно досить широко використовується та вивчається з другої половини ХХ ст. Його появу детермінували інтелектуалізація праці та запит на професіоналізм особистості у вирішенні професійних завдань [5, с. 26]. Більшість науковців професійне мислення розглядають через процес використання розумових операцій як засобів реалізації професійної діяльності, в межах якого здійснюється узагальнене і опосередковане відображення людиною професійної реальності (предмета праці, задач, умов та результатів праці), прийоми постановки, формулювання та вирішення задач, етапи прийняття та реалізації рішень у професійній діяльності, планування в ході праці, вироблення нових мисленнєвих стратегій професійної діяльності [5, с. 96].

Для того щоб сформувати ці якості та розвивати професійне мислення викладач повинен враховувати високу варіативність професійних завдань; дефіцит, невідповідність, різноманітність джерел і якості інформації (дезінформації); необхідність підтримання стану високої мобілізаційної готовності та миттєвої зібраності; нестабільний режим дня, ненормований робочий день; обмеження особистої свободи, постійне відчуття небезпеки (реальної чи уявної), можливість застосування зброї та засобів самозахисту, ймовірність загрози психологічного і фізичного характеру відносно співробітників та їхніх близьких з боку злочинних груп; складність взаємовідносин з різними категоріями осіб, які проходять прикордонний контроль, психоемоційні переважання під час виконання професійних обов'язків. Усе це вимагає формування певного набору психологічних рис та якостей у майбутніх офіцерів-прикордонників.

Серед психологічних характеристик, які визначають успішний професійний розвиток офіцерів-прикордонників належать: рівень нервово-психічної стійкості, особливості самооцінки особистості, відчуття своєї важливості для оточення, рівень конфліктності, наявність досвіду побудови контактів з людьми, орієнтація на моральні норми суспільства, ступінь ухвалення групових норм військового колективу [12, с. 75].

Специфіка професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників, в першу чергу, визначається спектром задач, які вони вирішуватимуть в своїй професійній діяльності, водночас якість останньої залежить від рівня сформованості професійного

мислення. Досліджуючи його структуру, О. Тарасова визначає п'ять взаємозумовлених та взаємопов'язаних між собою компонентів: мотиваційно-цільовий, комунікативний, емоційно-вольовий, процесуально-операційний, рефлексивно-оцінювальний. Сутнісними характеристиками кожного із них, є ті якості, володіння якими підсилює рівень професійної компетентності та підготовки офіцерів-прикордонників. Так, показниками мотиваційного компоненту є: мотивація на успіх, саморозвиток, узгодженість мотивів, цінностей та цілей, розуміння значущості професійної діяльності. Емоційно-вольовий компонент містить такі показники як: емоційна стійкість, професійна витримка, готовність до ризику, рішучість у прийнятті рішень, організованість. Параметрами процесуально-операційного компоненту є рухливість, пластичність та оригінальність мислення, інтуїція, здатність до прогнозування, винахідливість. Комунікативний компонент характеризується легкістю у спілкуванні, схильністю до самопрезентації, емоційною стійкістю та атракцією [9, с. 18].

Високий професійний рівень майбутніх офіцерів-прикордонників значною мірою зумовлений розвитком професійного мислення і є результатом цілеспрямованої системи навчання, що здійснюється в умовах вищого військового навчального закладу.

Професійне мислення забезпечує також конкурентоспроможність фахівця. На думку дослідниці Н. Борисової, існує три групи особистих якостей, що визначають останню: психологічні (емпатія, терпимість, стресостійкість, інтуїція, розвиток сприйняття), поведінкові (комунікабельність, схильність до ризику, відповідальність, уміння керувати та підпорядковуватися), розумові (аналітичність, швидкість та глибина мислення, критичність, послідовність та ін.) [1, с. 98].

Серед параметрів професійного мислення можемо виокремити такі: здатність цілісно та адекватно оцінювати явища реальної дійсності; здатність співвідносити професійні дії із задачами і результатами конкретної ситуації; здатність спостерігати генезис взаємовпливу різних факторів на проблемне завдання; здатність співвідносити між собою теорію та практику; використовувати логіку та аргументацію в оцінці поточної ситуації; проявляти розумову гнучкість та швидкість.

Розвиток професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах ВВНЗ можна розглядати у двох аспектах. Широкому — як перехід від мислення академічного до мислення професійного, та у вузькому — як трансформацію окремих видів і властивостей розумової діяльності особистості та отримання їх поєднання в залежності від особливостей, умов, результатів роботи, тобто у формуванні специфічних видів професійного мислення. Вважаємо, розвиток в системі навчання у вищій школі професійного мислення дозволить вирішити проблему підготовки затребуваних на

сучасному ринку праці висококваліфікованих фахівців, здатних приймати рішення в умовах значних психологічних навантажень у режимі реального та обмеженого часу і нести за них відповідальність, схильних до саморозвитку та самоосвіти.

Система організації вищої освіти в контексті формування професійного мислення повинна підпорядковуватися таким принципам:

- відповідності професійної освіти сучасним світовим тенденціям в сфері праці;
- фундаментальності професійної освіти, що передбачає отримання системних знань, практичних умінь та навичок;
- індивідуалізації професійної освіти, що вимагає формування професійно важливих якостей, необхідних носію тієї чи іншої професії.

Психолого-педагогічними засадами розвитку професійного мислення є методологічні підходи, принципи, функції, компоненти навчання, психологічні стратегії мислення, форми та психологічні механізми навчання. Серед основних методологічних підходів, ми визначили низку підходів: діяльнісний, компетентнісний, когнітивний та системний.

Діяльнісний підхід — передбачає сукупність професійних умінь і навичок щодо орієнтування в інформаційному потоці, аналізу, узагальнення, порівняння інформації, володіння сучасними методами й засобами зв'язку, здатність до аналізу, абстракції, класифікації, узагальнення, порівняння [6, с. 93]. Діяльнісний підхід також спрямований членів групи курсантів, їх загальнокультурний та особистісний розвиток. За цього підходу змінюється схема діяльності викладача і суб'єктів навчання, їх спілкування стає суб'єктно-суб'єктним. При цьому слухачі та курсанти є активним, творчим суб'єктом навчальної діяльності, якою керує викладач [2, с. 58].

Враховуючи етапність формування професійного мислення, що розгортається у часі та складається з певних фаз, про яку ми зауважували дещо вище, обов'язковими фазами мисленнєвих процесів, згідно діяльнісного підходу є: усвідомлення й осмислення проблемної ситуації; вирішення проблемної ситуації; перевірка, контроль її вирішення і завершальна фаза — формування судження з конкретного питання.

Компетентнісний підхід зумовлює переорієнтацію з процесу формування професійного мислення на результат. Останній розглядається з позицій забезпечення спроможності майбутніх офіцерів-прикордонників самостійно діяти, вирішувати життєві та професійні завдання [3, с. 12]. У контексті цього підходу основне завдання полягає не в тому, щоб надати суб'єкту навчання якомога більше інформації, а в тому, щоб детермінувати його ефективну діяльність, сформуванню належного рівня компетентності, тобто єдності теоретичної і практичної готовності, наявності особистісних можливостей, що дозволяють самостійно й ефективно реалізову-

вати цілі в професійній, особистісній, суспільній діяльності.

Когнітивний підхід полягає у засвоєнні майбутніми офіцерами-прикордонниками знань, умінь і навичок, що дозволять виконувати свої професійні обов'язки та функції, проявляти вміння, розв'язувати професійні задачі різноманітної складності, оцінювати їх значущість, створювати й реалізовувати програму особистісної й професійної самоосвіти та розвитку [7, с. 310]. Базисом когнітивного підходу є інтелект, який розуміється як когнітивний процес, що забезпечує здатність до пізнання та ефективного розв'язування проблем, пов'язаних із професійною діяльністю. Когнітивна або пізнавальна сфера свідомості містить шість послідовних рівнів складності:

- знання — здатність запам'ятати або відтворити факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи тощо);
- розуміння — здатність розуміти та інтерпретувати вивчене;
- застосування — здатність використати вивчений матеріал у нових ситуаціях;
- аналіз — здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних;
- синтез — здатність поєднати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю;
- оцінювання — здатність здійснювати рефлексію щодо важливості матеріалу для конкретної цілі [4, с. 76].

Системний підхід полягає у засвоєнні та надійному закріпленні в свідомості майбутніх офіцерів-прикордонників таких логічних процедур, як визначення, порівняння, узагальнення, класифікація, кластеризація, доведення чи спростування тощо [13, с. 34]. Тобто їм необхідно сформувати й розвинути своєрідну логічну компетентність як один з важливих елементів професійного мислення та й будь-якого мислення взагалі. Формування цієї компетентності має ґрунтуватися на глибокому інтересі курсантів до своєї професії, ціннісному її сприйнятті та розумінні її визначальної ролі у побудові та успішній реалізації своєї життєвої траєкторії й досягненні успіху.

Виходячи з системних позицій, формування і розвиток професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників повинен охоплювати наступну сукупність взаємопов'язаних між собою компонентів:

- сформована на рівні свідомості модель процесу своєї професійної діяльності та складових, необхідних для успішного її здійснення в реальних умовах;
- узагальнене й опосередковане уявлення та відображення цілей, сутності і характеру діяльності, зокрема її предмету та умов, в яких досягаються бажані її результати;

– осмислення шляхів, способів і можливостей отримання в процесі діяльності нових знань про неї та їх практичного застосування.

Окрім зазначених нами, можливий розгляд і інших підходів. Використання особистісно-діяльнісного підходу забезпечує розвиток та становлення особистості майбутнього офіцера-прикордонника в умовах ВВНЗ. Згідно цього підходу основна увага зосереджується на організації діяльності, в якій суб'єкт є достатньо активним у спілкуванні, навчанні, праці. Як результат вдалого використання різних видів діяльності формується фахівець, здатний виконувати професійні дії.

Визначення методологічних підходів щодо формування професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах ВВНЗ, з урахуванням усіх педагогічних і психологічних особливостей, передбачає наявність принципів та функцій навчання цього процесу. Під принципами навчання ми визначаємо вихідні вимоги до підготовки та реалізації змістовних й організаційних компонентів процесу взаємодії викладача і курсантів під час викладання дисциплін циклу професійної та практичної підготовки. Серед таких принципів навчання відзначимо: принципи цілеспрямованості та професійної доцільності, демократичності, гуманізації, диференціації та індивідуалізації навчання, зв'язку теорії з практикою, цілісності, систематичності і послідовності, принципи узгодженості технічного й педагогічного компонентів підготовки, професійної спрямованості, відповідності змісту навчання змісту майбутньої професійної діяльності і її структурним компонентам, доступності, логічності, адекватності способів подання навчального матеріалу психологічним особливостям курсантів щодо сприйняття нової інформації за спеціальністю, структурної єдності предметної й процесуальної сторін змісту навчання. Функції навчання передбачають формування та закріплення у свідомості курсантів професійних знань, умінь та навичок з даної спеціальності.

Складовою психолого-педагогічних засад розвитку професійного мислення є виокремлення психологічних стратегій мислення майбутніх офіцерів-прикордонників: аналогізування, комбінування та реконструювання. Мисленнєві дії аналогізування складаються з порівняння або зіставлення різних об'єктів, встановленням зв'язку між ними, перенесенням властивостей, якостей одного об'єкта на інший, менш відомий. Комбінування, в свою чергу, базується на знаннях сутності речей, їх властивостей та зв'язків та детермінує більш глибоку оцінку навколишньої дійсності. Реконструювання у мисленні дозволяє сформувати змістовну та структурну оцінку явищ та процесів в системі професійної підготовки [10].

Результати аналізу психолого-педагогічних джерел свідчать про важливу роль у формуванні здатності до рефлексії у майбутніх офіцерів-прикордонників, що є ознакою високого рівня самосвідомості. Спо-

стерігаючи за рівнем сформованості власних професійних якостей, професійного мислення курсанти переживають різні емоції, які формують у них певну самооцінку, яка може бути завищеною або заниженою. Зміст знань майбутніх офіцерів-прикордонників про себе і ставлення до себе проявляються через процеси саморегулювання й самоорганізації курсантами своєї поведінки. Для них характерна специфічна активність, спрямована на співвідношення власної поведінки з вимогами ситуації, очікуваннями інших учасників, на актуалізацію психологічних резервів відповідно до особливостей ситуації спілкування, міжособистісної взаємодії [8, с. 369].

Обов'язковою рисою саморегулювання в даному аспекті є перманентне внутрішнє оцінювання власної поведінки, яке співвідноситься з прямим або передбачуваним оцінюванням його іншими. При цьому, функцію коригування дій або вербальних компонентів поведінки в саморегулюванні виконує механізм самоконтролю. Останній виявляється у готовності перевести дію на інший рівень. Таким чином, основою професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників є «Я-концепція», яка формується у взаємодії суб'єкта з оточуючим середовищем і є інтегральним механізмом саморегуляції поведінки.

Складовими розвитку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників є психолого-педагогічні умови. Останні передбачають врахування специфіки професійної діяльності майбутнього офіцера-прикордонника, застосування методичного забезпечення та використання психологічних механізмів сприяння ефективного розвитку професійного мислення в умовах ВВНЗ. З огляду на вище проведений аналіз психолого-педагогічних засад розвитку професійного мислення в умовах ВВНЗ важливими умовами розвитку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників на засадах проблемного навчання в умовах ВВНЗ та професійної підготовки є:

- 1) встановлення суб'єкт — суб'єктної взаємодії у системі «викладач ↔ суб'єкт навчання» під час моделювання викладачем професійно-спрямованих проблемних завдань з урахуванням особливостей професійної діяльності офіцерів-прикордонників та психологічних механізмів навчання за Ю. І. Машбицем;
- 2) застосування психологічних механізмів навчання у поетапній системі роботи як у групі так індивідуально під час розв'язування учбово-професійних завдань;
- 3) забезпечення послідовності розвитку розумових дій, операцій та етапів мислення курсантів в умовах ВВНЗ;
- 4) розвиток навчальних мотивів та пізнавальних інтересів курсантів з урахуванням вікових, гендерних та індивідуальних особливостей мислення та спрямування їх уваги на процес розуміння завдання (усвідомлення, аналіз умов та вимог);

- 5) формування розвивального навчального середовища під час розв'язування учбово-професійних завдань на засадах теорії проблемного навчання та перехід від несамотійного розв'язування завдань курсантом під керівництвом викладача до самотійного.

Вважаємо, що врахування вищевказаних психолого-педагогічних умов у системі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах ВВНЗ сприятиме розвитку їх професійного мислення. Зокрема їх умінь аналізувати, виявляти аналогії, розкривати загальне і конкретне, узагальнювати, систематизувати знання, встановлювати зв'язки нового з раніше вивченим, потреби постійного самовдосконалення й самоосвіти, пізнавальних навичок, сприяння збагаченню словникового запасу, формуванню пізнавальної самотійності, розвитку спостережливості, уваги, пам'яті, уяви, мислення, формуванню вміння самотійно контролювати проміжні й кінцеві результати роботи тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже у запропонованій статті подано психолого-педагогічні умови створення яких викладачем в умовах ВВНЗ забезпечуватиме ефективний розвиток професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників.

Умови, що створює викладач на занятті повинен створювати викладач ВВНЗ з метою розвит-

ку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників, які передбачають врахування специфіки професійної діяльності майбутнього офіцера-прикордонника, застосування методичного забезпечення та використання психологічних механізмів сприяння ефективного розвитку професійного мислення в умовах ВВНЗ, що надасть можливість викладачам ВВНЗ розвивати професійне мислення майбутнім офіцерам-прикордонникам для того щоб вони були здатними здійснювати професійну діяльність належним чином з урахуванням реалій та вимог сьогодення.

Визначені умови були експериментально перевірено у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького із залученням курсантів всіх факультетів. Отримані статистично-значимі емпіричні результати засвідчили позитивні зміни (не менше 95%) у сформованості відповідних компонентів професійного мислення майбутніх офіцерів всіх груп.

Нажаль, обсяг статті не дозволяє автору розкрити всі особливості створення психолого-педагогічних умов розвитку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах ВВНЗ. Шляхами подальшого дослідження є розробка програми розвитку професійного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників та розробка рекомендацій викладачам ВВНЗ щодо використання цієї програми.

Література

1. Борисова Н. В. Конкурентоспособность будущего специалиста как показатель качества и гуманистической направленности вузовской подготовки. Набережные Челны, 1996. 120 с.
2. Волобуєва О. Ф. Актуальні проблеми підвищення ефективності навчання військово-спеціальних дисциплін із використанням ділових ігор / О. Ф. Волобуєва // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні та психологічні науки. 2013. № 4. С. 51–61.
3. Гериш Т. В. Компетентностный подход как основа модернизации профессионального образования / Т. В. Гериш, П. И. Самойленко // Стандарты и мониторинг в образовании. 2006. № 2. С. 11–15.
4. Лазаренко В. І., Лазаренко В. П., Продайко В. М., Сурякова М. В. Психологія (Опорний конспект лекцій): Електронний навчальний посібник. 2-е видання. Дніпропетровськ: ДНУ, 2015. 95 с.
5. Машбиць Ю. І. Психологические основы управления учебной деятельностью. Київ, 1987. 223 с.
6. Бібік Н. М. Нова українська школа: посібник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
7. Піаже Ж.-Ж. Вибрані психологічні праці. Москва: Міжн. пед. акад., 1994. 580 с.
8. Сердюк С. І. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з формування професійної надійності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 4(11). С. 365–376.
9. Тарасова О. В. Психологічні умови розвитку професійного мислення учнів професійно-технічних навчальних закладів гірничого профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ. 2010. 27 с.
10. Федик А. О. Розв'язування прикордонниками професійних задач: психологічний аспект // Technologies of intellect development, 2020. Vol 4, No. 1(26). URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/3.26/authors/2020/Fedyk_Andrii_Rozviazuvannia_prykordonnykamy_profesiinykh_zadach_psykholohichniy_aspekt.pdf (дата звернення 11.11.2019)
11. Федик А. О. Формування професійного мислення як наукова проблема // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки / гол. ред. О. Ф. Волобуєва. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ. 2019. № 2 (13). С. 304–325.

12. Філіпов С. О. Психологічні особливості професійної діяльності офіцерів-оперативників Державної прикордонної служби України: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Філіппов С. О. Хмельницький, 2004. 236 с.

13. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. Магістратури / Ю. О. Шабанова; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2014. 120 с.

References

1. Bogoyavlenskaya D. B. (2002) *Psikhologiya tvorcheskikh sposobnostey* [Psychology of creativity]. D. B. Bogoyavlenskaya. M.: Academy. 320 s. [in Russian].

2. Volobuyeva O. F. Aktual'ni problemy pidvyshchennya efektyvnosti navchannya viys'kovo-spetsial'nykh dystsyplin iz vykorystanniam dilovykh ihor [Competence-based approach as the basis for modernization of the professional education] / O. F. Volobuyeva // Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Ser.: Pedahohichni ta psykholohichni nauky. 2013. № 4. S. 51–61 [in Ukrainian].

3. Gerish T. V. Kompetentnostnyy podkhod kak osnova modernizatsii professional'nogo obrazovaniya / T. V. Gerish, P. I. Samoylenko // Standarty i monitoring v obrazovanii. 2006. № 2. S. 11–15. [in Russian].

4. Lazarenko V. I., Lazarenko V. P., Prodayko V. M., Suryakova M. V. *Psikhologhiya* (Reference lecture notes): Elektronnyy navchal'nyy posibnyk. 2-e vydannya. Dnipropetrovs'k: DNU. 2015. 95 s [in Ukrainian].

5. Mashbits' Y. I. *Psikhologicheskiye osnovy upravleniya uchebnoy deyatel'nost'yu* // [Psychological ground of the learning management] Kiev, 1987. 223 s. [in Russian].

6. Bibik N. M. Nova ukrayins'ka shkola: poradyk dlya vchytelya [The guide for teachers] / pid zah. red. Bibik N. M. K.: TOV «Vydavnychyy dim «Pleyady». 2017. 206 s. [in Russian].

7. Piazhe ZH. *Vybrani psykholohichni pratsi*. [Selected psychological works] Moskva: Mizhn. ped. akad. 1994. 580 s. [in Russian].

8. Serdyuk S. I. Analiz rezul'tativ doslidno-eksperymental'noyi roboty z formuvannya profesijnoyi nadiynosti maybutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi fakhovoyi pidhotovky [The results analysis of the experimental work on the professional reliability formation of the future border guards in the process of professional training]. Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya: Pedahohichni nauky. 2017. № 4(11). S. 365–376 [in Ukrainian].

9. Tarasova O. V. (2010) *Psikhologichni umovy rozvytku profesijnoho myslennya uchniv profesijno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv hirnychoho profilu* [Psychological conditions for the development of professional thinking of students of vocational schools of mining profile]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiya». Kyiv. 27 s. [in Ukrainian].

10. Fedyk A. O. Rozv'yazuvannya prykordonnykamy profesijnnykh zadach: psykholohichnyy aspekt [The border guard officers professional problem-solving: psychological aspect], Technologies of intellect development. 2020. Vol 4, No. 1 (26). URL: http://psytir.org.ua/upload/journals/3.26/authors/2020/Fedyk_Andrii_Rozviazuvannia_prykordonnykamy_profesiynykh_zadach_psykholohichnyi_aspekt.pdf [in Ukrainian].

11. Fedyk A. O. (2019) *Formuvannya profesijnoho myslennya yak naukova problema* [Professional thinking formation as a scientific problem]. SBGS collection of scientific works. Series: Psychological Sciences. Chief editor. Volobuyeva O. F.. Khmel'nytsky: SBGS Publishing House, 2019. № 2 (13). S. 304–325. [in Ukrainian].

12. Filipov S. O. *Psikhologichni osoblyvosti profesijnoyi diyal'nosti ofitseriv-operatyvnykiv Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy* [Psychological features of the professional activity of the operative officers of the State Border Guard Service of Ukraine]: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.09 / Filippov S. O. Khmel'nyts'ky, 2004. 236 s [in Ukrainian].

13. Shabanova Yu. O. *Sistemnyy pidkhid u vyshchii shkoli* [The system approach in high school]: pidruch. dlya stud. Mahistratury / Yu. O. Shabanova; M-vo osvity i nauky Ukrainy; Nats. hirn. un-t. D.: NHU. 2014. 120 s. [in Ukrainian].

Нєвалов Андрій Георгійович

*доктор економічних наук,
доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю
Інститут журналістики*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Невалов Андрей Георгиевич

*доктор экономических наук,
доцент кафедры рекламы и связей с общественностью
Институт журналистики*

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Nevalov Andriy

*PhD in Economics,
Docent of the Department of Advertising and Public Relations
Institute of Journalism of
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Фостяк Ярина-Іванна Іванівна

студентка

Інституту журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Фостяк Ярина-Иванна Ивановна

Студентка

Института журналистики

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Fostiak Yaryna-Ivanna

*Student of the Institute of Journalism
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

**НАЙПОШИРЕНІШІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС
ПРОСУВАННЯ БРЕНДУ МЕДІЙНОГО ПРОДУКТУ
В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ, ЗОКРЕМА В INSTAGRAM**

**РАСПРОСТРАНЕННЫЕ ОШИБКИ ПРИ
ПРОДВИЖЕНИИ БРЕНДА МЕДІЙНОГО ПРОДУКТА
В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ, В ЧАСТНОСТИ В INSTAGRAM**

**THE MOST COMMON MISTAKES DURING
THE PROMOTION OF THE BRAND OF MEDIA PRODUCT
IN SOCIAL NETWORKS, IN PARTICULAR INSTAGRAM**

Анотація. У статті описано найпоширеніші помилки, яких припускаються власники брендів та компаній під час просування в соціальних мережах, зокрема в Instagram. Усі помилки згруповано та поділено за характеристиками. Кожну помилку детально описано, а також надано пояснення та приклади, як їх можна уникнути, запропоновано шляхи оптимізації та покращення роботи над кожним етапом створення контенту, показано, як важливо звертати увагу на найгрібніші аспекти у просуванні та створенні контенту в Instagram.

Ключові слова: просування, бренд, контент, помилки в соціальних мережах, цільова аудиторія, стратегія просування бренду.

Аннотация. В статье описано самые распространенные ошибки, допускаемые владельцами брендов и компаний при продвижении в социальных сетях, в частности в Instagram. Все ошибки сгруппированы и разделены на три части в зависимости от вида. Каждую ошибку подробно описано, а также предоставлено объяснение и примеры, как их можно избежать, предложены пути оптимизации и улучшения работы над каждым этапом создания контента, показано, как важно обращать внимание на мельчайшие аспекты в продвижении и создании контента в Instagram.

Ключевые слова: продвижение, бренд, контент, ошибки в социальных сетях, целевая аудитория, стратегия продвижения бренда.

Summary. This article describes the most common mistakes brand and business owners make when they promote their social networks, including Instagram. All mistakes are grouped and divided into three parts depending on the type. Every mistake is described in detail, as well as explanations and examples of how to avoid it, ways to optimize and improve each stage of content creation, how important is to pay attention to the smallest aspects of promoting and creating content on Instagram.

Key words: promotion, brand, content, social networking mistakes, target audience, branding strategy.

Постановка проблеми. Згідно з дослідженнями USAID, які були проведені у 2019 році, 68% українців, які брали участь в опитуванні, надають перевагу соціальним мережам як джерелу отримання інформації, а 66% українців обирають телебачення. Це вперше в Україні коли соціальні мережі обійшли телеканали, тому можна зробити висновок, що популярність соціальних мереж росте, а отже, варто просувати свій продукт чи бренд на теренах Інтернету. Оскільки якісна мережа з'явилася в Україні не так давно, малий та середній бізнес часто для просування не звертаються до професіоналів, а намагаються інтуїтивно вести свої сторінки, що часто серйозно впливає на лояльність аудиторії до бренду в гіршу сторону. Проблеми та помилки вимагають детального розбору, оскільки підприємці можуть вкладати кошти у рекламу, витратити сили на створення контенту, але при цьому лише понижують свою репутацію, впізнаваність та імідж. Для того, щоб не завдавати компаніям фінансових збитків, або не призвести до закриття бізнесу, підприємцям варто вивчати найпо-

ширеніші помилки та правила, оскільки не завжди є можливість найняти на роботу професіонала.

Згідно з дослідженнями, які провела компанія Research and Branding Group, Інстаграм сьогодні третя [1] за популярністю соціальна мережа в Україні. На першому місці Facebook, але оскільки сьогодні це дві соціальні мережі, які розвиває одна мережа, а у Facebook з'являється велика кількість способів та функціоналу просування бізнес-акаунтів саме в Instagram, можна припустити, що стратеги компанії мають на меті підняти Інстаграм на вищий щабель. Саме тому ми розглядаємо просування медійних продуктів у Instagram як ніші, яка має величезний потенціал, але ще менш зайнята, ніж Фейсбук. Крім того варто зазначити, що аудиторія у Фейсбук та Інстаграм суттєво відрізняється. У таблиці нижче наведу приклади та пункти, у яких зображено різницю між двома соціальними мережами.

Із запропонованої таблиці можна зрозуміти, що в Інстаграмі більш молода аудиторія, яка з часом буде підростати, але не обов'язково переходити

Таблиця 1

Порівняння Facebook та Instagram як майданчиків для просування бренду медійного продукту

Порівняльні якості	Facebook	Instagram
Вік український користувачів	Зареєстровані 68% українців у віці 18–24 роки; 62% українців у віці 25–35 років; 48% українців у віці 36–45 років	Зареєстровані 99% українців у віці 18–24 роки; 56% українців у віці 25–35 років; 27% українців у віці 36–45 років
Спосіб користування	80% — смартфон, 20% — ПК	99% — смартфон, 1% — ПК(у робочих цілях)
Контент	Орієнтований на пости різного типу, лонгриди, фото та відео, посилання на джерела, є варіації організації своєї сторінки	Орієнтований на зображення та відео, швидкі короткочасні перегляди, мінімум тексту, нема варіацій організації своєї сторінки
Можливості для просування бренду медійного продукту	Є бізнес-акаунт, можливість рекламних кампаній, великий спектр просування	Є бізнес-акаунт, прив'язаний до Фейсбук, створення рекламних компаній через додаток дуже обмежене, рекомендується створювати через Фейсбук, обмежені можливості індивідуальної комунікації з клієнтом, але дуже добре розвинена публічна комунікація

Примітка: сформовано авторами на основі [1]

в Фейсбук, мережа розрахована на швидке отримання інформації, тут важко привернути увагу, але легше комунікувати з клієнтом. Завдяки сторінкам у соціальних мережах власники медійного продукту матимуть змогу залучити величезну та потужну аудиторію, створити найбільш вигідні умови для продажів, отримати лояльних та таргетованих користувачів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням просування бренду медійного продукту займалися іноземні спеціалісти, такі як Джоунс Дж. Пилип, Капферер Ж.-Н. Більш спеціалізовано просування у соціальних мережах вивчають Валентина Бокова, Дар'я Касаткіна, Анна Руденко, Настя Маркова, Іван Ігнатов, Юлія Захарченко. Усі вони пропонують успішні кейси та, як правило, опираються на власний досвід, але, на жаль, наукових матеріалів на цю тему дуже мало, оскільки потреба у просуванні в соціальних мережах з'явилася дуже нещодавно, усі аматори хочуть швидких результатів, тому спираються на статті в мережі Інтернет. Кваліфіковане та систематизоване дослідження знайти майже неможливо. До найбільш популярних методів виділення помилок належать: Метод видання Marketer [2], метод Богуцького Владислава [3], метод Володимира Казакова [4], метод АСМ (Академії соціальних медіа)[5], метод Ольги Анур'євої [6].

Усі ці джерела виділяють окремі помилки, але не систематизують їх та не об'єднують за сенсом. Наведена нижче таблиця (див. таблицю 2) демонструє кількісну та смислову оцінку помилок, наведених у публікаціях, які намагаються виділяти конкретні помилки.

З наведеної вище таблиці зрозуміло, що усі спеціалісти виділяють приблизно однакову кількість

помилки, дуже схожу за тематикою, але досі ніхто не намагався систематизувати помилки та згрупувати їх за темами. Крім того, більшість спеціалістів подають лише помилки, наводять приклади невдалих способів просування медійного продукту, але не надають шляхи вирішення

Мета дослідження. Чітка систематизація помилок у просуванні бренду медійного продукту в соціальних мережах та чітке формулювання шляхів вирішення таких проблем.

Виклад основного матеріалу. В Україні сьогодні найпоширенішими соцмережами, у яких працює розвинений месенджер, є Інстаграм та Фейсбук. Набирає обертів месенджер Телеграм, який поступово перетворюється у повноцінну соціальну мережу. Ми розглянемо помилки, які стосуються Інстаграму та використовуючи основні методи їх виділення, наведені у таблиці 2, створимо власний метод класифікації та згрупування. У наведеній нижче таблиці запропонований метод групування помилок, які стосуються просування бренду медійного продукту в Інстаграмі та кількість помилок у кожній групі, а нижче ми розглянемо кожну з помилок та надамо шляхи вирішення проблем, пов'язаних з даними помилками. Така класифікація буде дуже зручною для спеціалістів та початківців у просуванні, адже інформація систематизована за смисловим навантаженням, легко знайти необхідний пункт чи тему.

Розглянемо кожну групу, помилки у ній та шляхи їх запобігання.

1. Загальний вигляд та організація сторінки

1.1. Постановка мети сторінки

Часто користувачі ведуть свої сторінки стихійно: не планують пости, не створюють для себе конкретні цілі, не розуміють, до чого хочуть прийти. У кін-

Таблиця 2

Методи виділення помилок у просуванні бренду медійного продукту в Instagram

Метод	Кількість виділених помилок	Тематика
Метод видання Marketer	10	Постановка мети, організація опису сторінки, хештеги, наповненість контенту, налаштування реклами, якість фотографій
Метод Богуцького Владислава	8+5	Постановка мети, назва продукту, організація опису сторінки, якість фотографій, наповненість контенту, однотипність контенту, частота публікацій, хештеги, мастфоловінг, налаштування реклами
Метод Володимира Казакова	12	Постановка мети та концепція, якість фото, однотипність, частота публікацій, взаємодія з аудиторією, хештеги, текстова наповненість, мастфоловінг
Метод АСМ (Академії соціальних медіа)	13	Постановка мети, аналітика, час публікації, взаємодія з аудиторією, хештеги, мастфоловінг, якість зображення, частота публікації, стратегія, реклама, геотеги, налаштування опису сторінки
Метод Ольги Анур'євої	15	Контент, якість фотографій, постановка мети, комунікація з аудиторією, мастфоловінг, хештеги, текстова наповненість, налаштування реклами,

Примітка: сформовано авторами на основі [2–6]

Таблиця 3

Класифікація найпоширеніших помилок в Instagram

Назва групи помилок, пов'язаних з просуванням бренду медійного продукту в Інстаграмі	Кількість помилок
Загальний вигляд та організація сторінки	11
Фото та відео	6
Реклама та просування	4
Текстовий контент	8
Взаємодія з аудиторією	4

Примітка: сформовано авторами на основі [2–6]

цевому результату вони отримують різнобарвний блог, у якому клієнт губиться та не розуміє, навіщо йому слідкувати за новими дописами та що він має отримати від сторінки. Варто поставити мету вашої сторінки, наприклад: писати інформаційні пости про здорове харчування, вести Lifestyle-блог, робити рекламу послуг, магазин, огляд фільмів та літератури і так далі. При кожній публікації варто думати про те, чи допомагає вона досягнути вашої мети, чи наближає вас до успіху.

1.2. Ігнорування контент-плану

Помилка, яку особливо варто уникати бізнес-сторінкам — це ігнорування контент-плану, адже лише завдяки плануванню та організації свого процесу ви зможете розуміти закономірності вашої роботи, контролювати частоту постів та тематику.

1.3. Назва профілю

Перше, що бачать користувачі, коли потрапляють на аккаунт — це назву профілю. Часто користувачі використовують незрозумілі імена, які не мають жодного відношення до бренду. Скоріш за все, люди будуть шукати бренд за його справжньою назвою, і якщо з третьої спроби їм не вдасться знайти у пошуку, то увага людини буде переведена на щось інше. Краще не використовувати у назві цифр та різних знаків для розділення слів. Сторінки з назвами: @klubnichka_123123, @aleksi4ka_25_03, @_artur_evil_genius_2009 є поганими прикладами, оскільки їх неможливо знайти у пошуку, їх важко прочитати та порекомендувати. Приклади правильних назв: @domcafe, @nlo_tv, @lamabar.

1.4. Опис сторінки

Дуже важливо правильно написати опис на сторінці, адже це представлення бренду аудиторії. Зовсім недоречно писати в описі бізнес-аккаунту якусь відому цитату чи афоризм. Опис в Інстаграмі створений для того, щоб пояснити людям, що це за сторінка, яке її призначення. Правильним буде вказати там контакти, години роботи (якщо це необхідно) та адресу (якщо це сторінка магазину чи школи, наприклад).

1.5. Використання посилання в описі

Якщо у власника медійного продукту є свій сайт або більш знайома аудиторії сторінка у соціальній мережі, помилкою буде не вписувати в описі посилання на неї, оскільки це єдине місце в системі

соціальної мережі, де посилання перетвориться на гіперпосилання. Також така функція можлива в «історіях», але лише у тих акаунтів, де більше 10 000 підписників. Варто додавати посилання до профілю, аби збільшити увагу клієнтів.

1.6. Частота публікацій

Недоречно та недоцільно буде робити безліч публікацій та історій в день, оскільки аудиторії дуже швидко набридне такий спосіб подачі контенту. Також не варто робити публікації лише один раз в місяць, оскільки результату від такого просування не варто очікувати в короткі терміни, люди будуть забувати про бренд та не відчуватимуть у ньому потреби.

1.7. Геовідмітки

Поганим тоном вважається не залишати геовідмітки на постах у сторінках, які пропонують послуги, адже користувачі не матимуть змоги одразу зрозуміти, у якому місті чи районі вони можуть звернутися за продуктом, крім того, часто клієнти шукають новий продукт саме за геовідмітками, тому варто вказувати їх якнайточніше, наприклад: Осокорки, Олімпійська, Дніпровська набережна. Геолокація «Україна» не працюватиме, якщо це не бренд сторінки про подорожі.

1.8. Закрита сторінка

Навіщо просувати бренд в Інстаграм, якщо люди не будуть мати змоги його проглянути? У жодному разі власникам бренду медійного продукту не можна мати закритий профіль. Такий тип подачі інформації підходить лише блогерам.

1.9. Аналітика

Часто власники бренду не користуються безкоштовною аналітикою бренду, але там, як правило, зосереджена основна інформація про користувачів, ЦА та їх реакцію на пости. Це дуже потрібний ресурс для просування та організації стратегії бренду медійного продукту, тому аналітику варто проглядати щодня та фіксувати зміни.

1.10. Час публікації

Як на телебаченні, так і в соціальних мережах є свій прайм-тайм, який залежить від ЦА. Якщо розміщувати публікації для школярів о 4:00 ранку, то, скоріш за все, пост збере набагато менше охоплення, ніж якби він був опублікований о 16:00 (час, коли школярі повертаються додому зі школи).

Варто слідкувати в аналітиці за періодами найбільшої активності та розміщувати публікації у цей час.

1.11. Поеднання бізнесу та особистого життя

Якщо медійний продукт — це не блогер та не людина, а проєкт, то не варто публікувати на сторінці особисті фотовласника продукту, який не має жодного відношення до запропонованих послуг. Історії успіху та деталі з робочого часу, як правило, отримують позитивні відгуки, але не особисті нікому не зрозумілі світлини.

2. Фото та відео

2.1. Чужі фото

В жодному разі не можна використовувати чужі світлини, це поганий тон, сторінки вважаються такими, які не можуть створювати власний контент, а отже, нікому не цікаві.

2.2. Нереалістичні фотостоки

Часто спеціалісти використовують фото з безкоштовних або платних фотостоків, де, як правило, можна знайти світлини офісних працівників з ідеальними посмішками та костюмами чи жінок, серед яких об'язково стоять люди різних національностей. Такі фото майже ніколи не є доречними в реаліях України, тому використовувати їх не варто, краще організувати недорогу фотосесію власному персоналу чи продукту.

2.3. Неякісні фото

Недоречно публікувати в Інстаграмі фото у поганій якості, оскільки це мережа для візуалів. Такі фото будуть сприйматися як поганий тон, а імідж бренду медійного продукту погіршуватиметься.

2.4. Кольори стрічки

Крім того, не варто використовувати фото у дуже різній стилістиці, з різними кольорами та тонами. Краще об'єднувати фото добре поєднуваними кольорами, створювати схожі лінії, продовжувати одне фото іншим. У дизайні варто підбирати кольористику, обробку фото та загальну картину стрічки під цільову аудиторію. Не варто обирати чорні кольори у магазині іграшок та яскраві рожеві кольори на сторінці барбер-шопу.

2.5. Повтор постів

Якщо пост отримав хороший відгук від аудиторії, не варто повторювати його знову чи робити увесь контент схожим, а то й усю стрічку одноманітною, адже люди цінують унікальність та неповторність. Можна спробувати робити публікації у схожій стилістиці, або за смисловим навантаженням.

2.6. Відео

Помилковою думкою буде те, що відео не варто постити в Інстаграмі. Насправді відеоматеріали мають краще охоплення, а ще автоматичне сортування матеріалу в Інстаграмі надає пріоритет відео. Варто постити анімовані фотографії чи знімати короткі відео.

3. Реклама та просування

3.1. Визначення ЦА

Також користувачі, особливо представники бізнесу не намагаються окреслити свою цільову ау-

диторію, а створюють контент, який подобається, керівнику чи тому, хто веде сторінку. Таким чином, на сторінці набирається певна кількість підписників, але це, як правило, холодна аудиторія. Так при 2000 підписників пост може набирати до 15 лайків, хоча пост вважається з хорошою конверсією у сторінки компанії, якщо набирає в кількості лайків хоча б 7% від кількості підписників, а згідно з алгоритмами показу контенту в інстаграмі якщо конверсія дуже маленька, то скоріш за все такі пости будуть потрапляти все нижче і нижче у стрічці користувачів. Більш проблемно, коли користувачі оплачують рекламу, але вона не діє, бо неправильно таргетована, оскільки користувач не знає своєї аудиторії. Для того, щоб не витратити на дарма гроші, варто визначити, для кого конкретно створюється продукт, кому він буде цікавим і продукувати весь контент виходячи з цього. Можна провести опитування, прослідкувати за аудиторією у конкурентів, проаналізувати існуючих підписників та виявити певні тенденції, аби зрозуміти свою аудиторію. Також непоганим варіантом для початківців є писати запитання у приватні повідомлення додатку Instagram. У такому разі можна познайомити аудиторію з собою, привернути увагу до себе та більш детально дізнатися про неї.

3.2. Ігнорування реклами у Інстаграм

Як уже згадувалося в Таблиці 1, Інстаграм має вбудовану можливість постити таргетовану рекламу, а також у неї є розширені можливості завдяки рекламному кабінету у Фейсбук. Варто користуватися та купувати офіційну рекламу, адже за алгоритмами такі пости та сторінки мають кращу популярність та охоплення.

3.3. Надто багато реклами

Хибною є думка, що створювати сторінку бренду медійного продукту в Інстаграм потрібно для реклами товару. Насправді такі сторінки часто є іміджевими, збільшують лояльність до бренду та покращують впізнаваність, тому не варто робити сторінку лише рекламного характеру, адже аудиторія не буде довго затримуватися.

3.4. Відмова від співпраці

Часто блогери шукають різні бренди, аби влаштувати спільний конкурс для залучення та обміну аудиторією. Варто уважно перевіряти сторінки, з якими буде проходити співпраця, просити деталі з аналітики та у разі впевненості в успіху рекламної кампанії погоджуватися на такі пропозиції.

4. Текстовий контент

4.1. Помилки в тексті

У жодному разі не можна писати пости з помилками. Це, як правило, викликає відразу у людей, сприймається як поганий тон та створює враження некомпетентності.

4.2. Емодзі

Часто жіночі бренди використовують у постах емодзі — смайлики у вигляді різноманітних зображень. Якщо у пості їх більше п'яти, це помилка,

оскільки алгоритми Інстаграму будуть опускати пост вниз стрічки, текст почне погано сприйматися, а найважливіше буде губитися.

4.3. Описи під фото

Звичайно, не варто залишати описи фото без тексту, а також писати одним абзацом великі тексти, адже людське око вимагає рубрикування та розділення на короткі частини. Інстаграм також блокує пости, у яких на фото дуже багато тексту. При створенні рекламної кампанії соціальна мережа попередить, що охоплення будуть скорочуватися через велику кількість текстової інформації.

4.4. Образи

Не варто писати тексти, які ніяк не стосуються продукту, ображати чийсь гідність, вдаватися до стереотипів.

4.5. Наповнення тексту

Важливим аспектом є і наповнення тексту. Абстрактні слова та довгі речення абсолютно не сприймаються людьми, їй просто пропускають. Варто закінчувати тексти закликами до дій, але не змушувати та не нав'язувати свою думку.

Не можна виставляти людей як некомпетентних та ставити їх вище себе, оскільки у такому разі аудиторія буде ображатися та шукати такі сторінки, де можна почувати себе у безпеці та комфорті. Людині важливо відчувати, що блогер чи бренд — це його друг.

4.6. Хештеги

Не варто використовувати дуже багато хештегів, які не мають жодного сенсу. По-перше, алгоритми мережі блокують схожі пости, по-друге, хештеги мають дуже неестетичний вигляд. Варто обмежитися кількома дуже нішевими хештегами або брендовими хештегами.

4.7. Великі літери

Часто у постах можна побачити, що для виділення конкретного тексту використовують великі літери. Такий текст має дуже неестетичний вигляд, відволікає та створює відчуття, ніби на клієнта підвищують голос. Краще виділити портібний текст абзацами чи одним емодзі.

4.8. Шок-контент

Не варто перетворювати сторінку у філіал жовтої преси та писати шокуючі пости із скандальними неправдивими заголовками. Такі методи працюють одноразово і створюють антирекламу для бренду медійного продукту.

5. Взаємодія з аудиторією

5.1. Відповіді на коментарі та повідомлення

Люди дуже погано сприймають ігнорування їхніх звернень, тому варто максимально відповідати,

або хоча б позначати увагу до звернення клієнта. Якщо таких запитів дуже багато, то варто нікому не відповідати, а не обирати конкретних людей, кому доступні такі привілеї.

5.2. Спам у коментарях

Часто підписники влаштовують челенджі та флешмоби на сторінках у коментарях. Крім того, якщо це сторінка зірки, то люди пишуть свої відгуки після випуску програми за участі відомої людини. Такий контент варто фільтрувати та чистити, аби не нашкодити іміджу бренду та не лякати нових підписників незрозумілою активністю.

5.3. Мастфоловінг

Брендам медійних продуктів, які тільки розвиваються, варто підписуватися на сторінки, які проявили увагу до сторінки бренду: підписатися, поставити лайк, залишити коментар, аби проявити увагу. Не варто підписуватися на сотні акаунтів, аби отримати аудиторію. Більш дієво буде точного писати коментарі представникам ЦА, але уважно звертати увагу на текст коментаря: він має бути нешаблонним та підходити до фото.

5.4. «Накручування» підписників

Ще один неідеальний спосіб взаємодії з аудиторією — це «накручування» підписників за допомогою ботів та додатків. Такий спосіб не є легальним, а тим більше, дієвим, оскільки алгоритми мережі одразу обвалюють перегляди постів через велику кількість «холодної аудиторії», а крім того, аудиторія не буде довіряти бренду, у якого 10 000 підписників та 15 лайків.

Висновки дослідження та перспективи майбутніх досліджень у цьому напрямі. З цього дослідження можна зробити висновок, що є п'ять основних типів помилок, які допускаються під час просування бренду в Instagram, але за ними стоять ще безліч дрібниць, які варто враховувати. Якщо є така можливість, носіям брендів варто звернутися до спеціалістів з просування, аби не нашкодити собі, репутації та іміджу. У випадку самостійного просування бренду потрібно дуже уважно ставитися до своєї роботи, оскільки існує багато ризиків та перешкод, які можуть зіпсувати всю справу.

Запропоновані тези можна використовувати практично як перестороги та варіанти запобігання помилок. Також у перспективі на базі цієї роботи можна провести дослідження, як змінюється аудиторія і охоплення у випадку дотримання усіх правил і навпаки порушення всіх правил. Кожну помилку можна досліджувати більш детально, аналізувати її вплив на просування, крім того можна шукати нові помилки, або створювати схожий посібник у рамках Фейсбуку чи Телеграму, адже у них є деякі спільні кейси.

Література

1. Інтернет-медіа та соцмережі вперше за популярністю обійшли телебачення — дослідження. URL: <https://detector.media/infospace/article/171755/2019-10-22-internet-media-ta-sotsmerezhi-vpershe-za-populyarnistyu-obiishli-telebachennya-doslidzhennya/>
2. Составлен рейтинг популярности социальных сетей в Украине. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/sostavlen-reyting-populyarnosti-sotsialnyh-1555070035.html>
3. Салімова, А. Просування бренду засобами PR / А. Салімова. URL: http://prclub.com/assets/files/pr_lib/pr_papers/salimova.doc
4. Біловодська, О. А. Стратегічний підхід до формування бренду міста (на прикладі м. Сум) [Текст] / О. А. Біловодська, Н. В. Гайдабрус // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2012. № 2. С. 22–31.
5. Телетов, О. С. Брендинг та ребрендинг в умовах сучасних промислових виробництв / О. С. Телетов // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2010. № 690. С. 463–468.
6. Джоунс Дж. Пилип. Роль рекламы в создании сильных брендов / Дж. Пилип Джоунс. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. 496 с.
7. Герасименко В. В. Бренд-менеджмент: учеб. пособие / В. В. Герасименко, М. С. Очковская. М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2016. 100 с.
8. Капферер Ж.-Н. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда / Ж.-Н. Капферер; пер. с англ. Е. В. Виноградовой; под общ. Ред. В. Н. Домнина. М.: Вершина, 2007. 448 с.

УДК 68.081.63

Валько Михайло Павлович

магістрант

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Валько Михаил Павлович

магистрант

Национального технического университета Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Valko Mikhail

Undergraduate of the

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Гулієнко Сергій Валерійович

кандидат технічних наук, доцент

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Гулиенко Сергей Валерьевич

кандидат технических наук, доцент

Национальный технический университет Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Gulienko Sergiy

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ СІТКИ-СЕПАРАТОРА МЕМБРАННИХ МОДУЛІВ

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ НОВОЙ КОНСТРУКЦИИ СЕТКИ-СЕПАРАТОРА МЕМБРАННЫХ МОДУЛЕЙ

ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF THE NEW STRUCTURE OF THE MEMBRANE MODULE SEPARATOR

Анотація. Зменшення енергозатрат апаратів є важливим в хімічній, нафтопереробній, харчовій, теплоенергетичній та споріднених галузях промисловості. Завдяки вдосконаленню конструкції сітки-сепаратора мембранних модулів можна досягти необхідної продуктивності

Ключові слова: сітка, сепаратор, концентраційний фактор, циліндричні нитки, течія.

Аннотация. Уменьшение энергозатрат аппаратов является важным в химической, нефтеперерабатывающей, пищевой, теплоэнергетической и родственных отраслях промышленности. Благодаря совершенствованию конструкции сетки-сепаратора мембранных модулей можно достичь требуемой производительности

Ключевые слова: сетка, сепаратор, концентрационный фактор, цилиндрические нити, течение.

Summary. Reducing the energy consumption of devices is important in the chemical, oil refining, food, heat and energy and related industries. By improving the design of the mesh-separator membrane modules, you can achieve the required performance.

Key words: mesh, separator, concentration coefficient, cylindrical threads, flow.

Вступ. В мембранних модулях, зокрема рулонних, важливою частиною є сітка-сепаратор, яка призначена для ефективного зменшення концентрації поляризації [1]. Однак сітка-сепаратор обумовлює значний гідравлічний опір.

При аналізі гідродинаміки в мембранних модулях основними параметрами спейсера є розміри й форма ниток, характер їх розташування. Для визначення його впливу на робочі параметри процесу, в тому числі режиму руху рідини, гідравлічного опору та інтенсивність концентраційної поляризації використовують метод обчислювальної гідродинаміки (CFD).

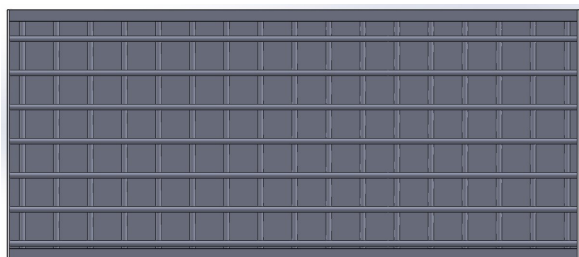
Так, в роботі [2] розглядався вплив форми поперечного перерізу ниток було встановлено, що циліндрична форма забезпечує менший концентраційний фактор, порівняно з ниткою прямокутного перерізу, тобто циліндрична форма є більш раціональною. В роботах [3] та [4] досліджувався вплив товщини циліндричних ниток, і було виявлено, що товщина нитки чинить більш суттєвий вплив на гідродинамічний опір, за розподіл. Зокрема, в роботі [3]

показано, що зростання діаметру нитки в 1,5 рази збільшує падіння тиску в каналі більш ніж в 3 рази.

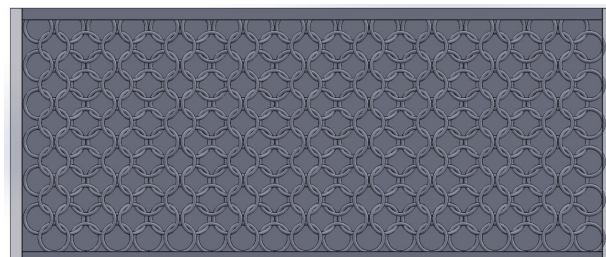
Вплив розташування спейсера в каналі оцінювався за розташуванням ниток по висоті каналу в поперечному перерізі та по кутах розташування сітки відносно напрямку течії.

В роботах [3] та [5] було встановлено, що найбільш раціональним способом розташування ниток спейсера по висоті каналу є зигзагоподібне, оскільки в таких умовах забезпечується найбільша інтенсивність масообміну.

Для оцінки впливу розташування сітки відносно було запропоновано декілька підходів, при чому найчастіше для цієї мети користуються такими кутами: кутом між нитками спейсера ϕ ; кутом атаки χ та кутом нахил комірки ψ . При чому результати різних авторів, щодо оптимальних значень цих параметрів відрізняються. В більшості комерційно доступних модулів $\phi = 90^\circ$ [6], тому деякі дослідження обмежувалися цим значенням. При цьому в роботі [4] відзначається, що при $\chi = 45^\circ$ досягаються кращі результати, ніж при $\chi = 45^\circ$, в той час як в роботі [3]

а)

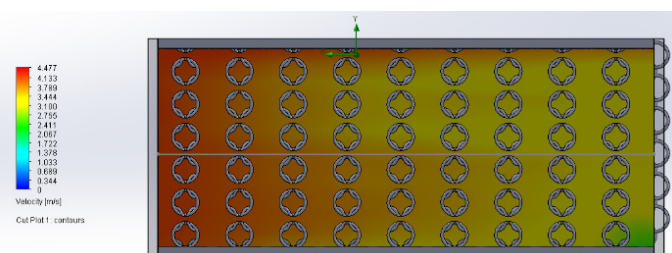
б)

а — традиційна конструкція; б — нова конструкція

Рис. 1. Розрахункові моделі турбулізуючих вставок мембранного апарату

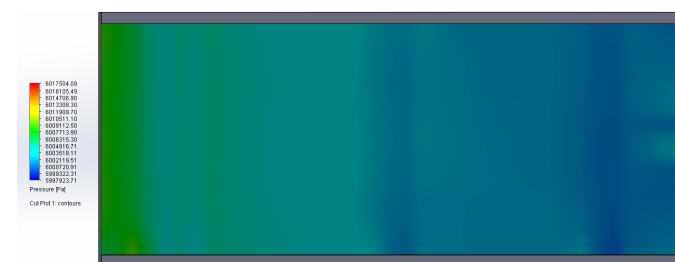
а)

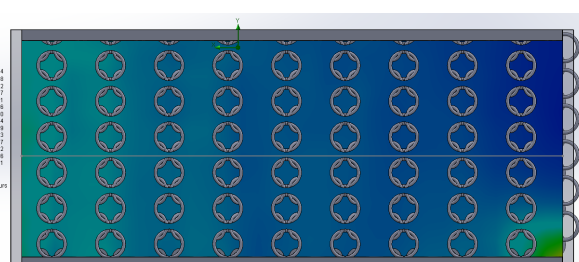
б)

а — традиційна конструкція; б — нова конструкція

Рис. 2. Епюра швидкостей

а)

б)

а — традиційна конструкція; б — нова конструкція

Рис. 3. Епюра тисків

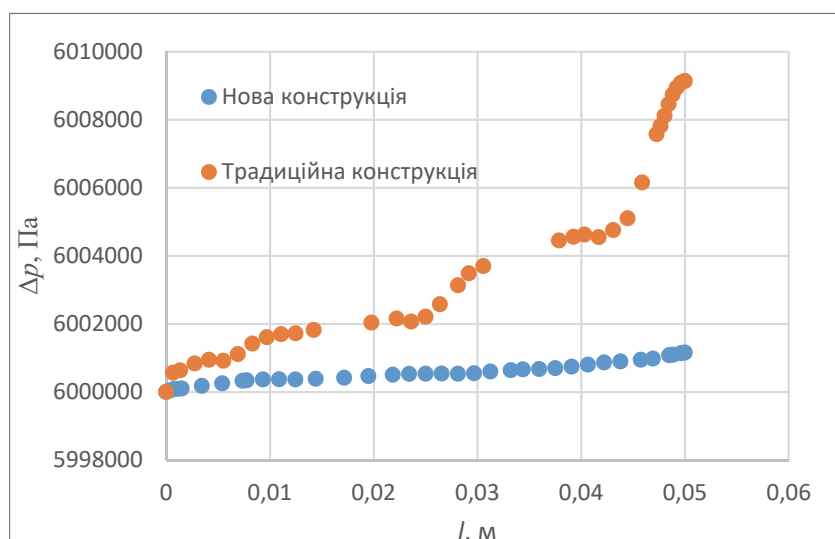

Рис. 4. Графік порівняння тиску

найкращі результати отримані для $\chi = 60^\circ$. В роботах [3] та [5] досліджувався вплив кута ϕ і в одному випадку були отримані оптимальні значення $\phi = 120^\circ$ та $\psi = 30^\circ$ [2], а в другому $\phi = 130^\circ$ та $\chi = 30^\circ$. Імовірно причиною таких розбіжностей є те, що в кожному дослідженні розглядався окремий дискретний набір значень розглядуваних кутів.

Було розроблено нову конструкцію сітки-сепаратора [7].

Метою роботи є оцінити ефективність запропонованої конструкції сітки сепаратора методами обчислювальної гідродинаміки.

Матеріали та методи. Для аналізу використовувалося середовище solid works 2016.

Було розроблено тестову комірку розміром 2×2 мм (рис. 1 а) де розміщувалася традиційна конструкція сітки-сепаратора і нова конструкція з діаметром кілець 2 мм (рис. 1 б).

Результати та їх обговорення. За результатами проведеного моделювання отримані поля швидкостей (рис. 2) та тисків (рис. 3). З цих результатів видно, що швидкість в каналі сітки значно менша, ніж у новій конструкції.

Порівняння зміни тиску по довжині каналу (рис. 4) показує, що сітка-сепаратор виконана кільцями значно зменшує гідравлічний опір мембрани, отже є значно ефективнішою.

Висновок. Аналіз моделювання руху рідини показує, що запропонована конструкція сітки-сепаратора дозволяє зменшити гідравлічний опір на 2,5% на 1 метр довжини мембранного каналу. Отже така конструкція є перспективною і може дозволити зменшити енергетичні витрати на проведення мембранних процесів.

Література

1. Мулдер М. Введение в мембранную технологию: пер. с англ. / М. Мулдер. — Москва: Мир, 1999.
2. Ahmad A.L., Lau K.K. «Impact of different spacer filaments geometries on 2D unsteady hydrodynamics and concentration polarization in spiral wound membrane channel», Journal of Membrane Science, 286, pp. 77–92, 2006. <https://doi.org/10.1016/j.memsci.2006.09.018>
3. Koutsou C.P., Yiantsios S.G., Karabelas A.J. «A numerical and experimental study of mass transfer in spacer-filled channels: Effects of spacer geometrical characteristics and Schmidt number», Journal of Membrane Science, 326, pp. 234–251, 2009. <https://doi.org/10.1016/j.memsci.2008.10.007>
4. Lau K.K., Abu Bakar M.Z., Ahmad A.L., Murugesan T. «Feed spacer mesh angle: 3D modeling, simulation and optimization based on unsteady hydrodynamic in spiral wound membrane channel», Journal of Membrane Science, 343, pp. 16–33, 2009. <https://doi.org/10.1016/j.memsci.2009.07.001>
5. Li Y.-L., Tung K.-L. «CFD simulation of fluid flow through spacer-filled membrane module: selecting suitable cell types for periodic boundary conditions», Desalination, 233, pp. 351–358, 2004. <https://doi.org/10.1016/j.desal.2007.09.061>
6. Shakaib M., Hasani S.M.F., Mahmood M. «Study on the effects of spacer geometry in membrane feed channels using three-dimensional computational flow modeling», Journal of Membrane Science, 297, pp. 74–89, 2007. <https://doi.org/10.1016/j.memsci.2007.03.010>
7. Патент України № U201906414, МПК B01D61/02 (2006.01), опубл.10.07.19, Бюл. № 13.

Фиалко Наталия Михайловна

*доктор технических наук, профессор,
Член-корреспондент НАН Украины, заведующий отделом
Кафедра теплофизики энергоэффективных тепловых технологий
Институт технической теплофизики
Национальной академии наук Украины*

Fialko Nataliia

*Doctor of Technical Sciences, Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine, Department Head
Department of Thermophysics of Energy Efficient Heat Technologies
Institute of Engineering Thermophysics of
National Academy of Sciences of Ukraine*

Тимошенко Александра Борисовна

*младший научный сотрудник
Кафедра теплофизики энергоэффективных тепловых технологий
Институт технической теплофизики
Национальной академии наук Украины*

Tymoshchenko Oleksandra

*Junior Research
Department of Thermophysics of Energy Efficient Heat Technologies
Institute of Engineering Thermophysics of
National Academy of Sciences of Ukraine*

Малецкая Ольга Евгеньевна

*кандидат технических наук, старший научный сотрудник
Кафедра теплофизики энергоэффективных тепловых технологий
Институт технической теплофизики
Национальной академии наук Украины*

Maletska Olha

*Candidate of Technical Sciences (PhD), Senior Researcher
Department of Thermophysics of Energy Efficient Heat Technologies
Institute of Engineering Thermophysics of
National Academy of Sciences of Ukraine*

Полозенко Нина Петровна

*кандидат технических наук, старший научный сотрудник
Кафедра теплофизики энергоэффективных тепловых технологий
Институт технической теплофизики
Национальной академии наук Украины*

Polozenko Nina

*Candidate of Technical Sciences (PhD), Senior Researcher
Department of Thermophysics of Energy Efficient Heat Technologies
Institute of Engineering Thermophysics of
National Academy of Sciences of Ukraine*

Реграги Абубакр

*младший научный сотрудник
Кафедра теплофизики энергоэффективных тепловых технологий
Институт технической теплофизики
Национальной академии наук Украины*

Regragui Aboubakr

Junior Research

Department of Thermophysics of Energy Efficient Heat Technologies

Institute of Engineering Thermophysics of

National Academy of Sciences of Ukraine

Ганжа Марк Владимирович

младший научный сотрудник

Кафедра теплофизики энергоэффективных тепловых технологий

Институт технической теплофизики

Национальной академии наук Украины

Hanzha Mark

Junior Research

Department of Thermophysics of Energy Efficient Heat Technologies

Institute of Engineering Thermophysics of

National Academy of Sciences of Ukraine

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ВЫГОРАНИЯ ТОПЛИВА В МИКРОФАКЕЛЬНЫХ ГОРЕЛКАХ С ТУРБУЛИЗАТОРАМИ ПОТОКА

REGULARITIES OF FUEL BURNOUT IN MICROJET BURNERS WITH FLOW TURBULATORS

Аннотация. Представлены результаты численных исследований процесса выгорания топлива в горелочных устройствах стабилизаторного типа. Рассмотрены возможности использования плоских турбулизаторов потока для интенсификации процесса горения.

Ключевые слова: микрофакельные горелочные устройства, выгорание топлива, интенсификация процессов горения.

Summary. The results of numerical studies of the process of fuel burnup in burner devices of the stabilizer type are presented. The possibilities of using flat flow turbulators to intensify the combustion process are considered.

Key words: microjet burners, fuel burnout, combustion intensification.

Актуальность исследования. Микрофакельные горелочные устройства стабилизаторного типа обладают целым рядом известных достоинств и широко применяются в энергетической практике [1–10]. Применение различных методов и способов интенсификации процесса горения данных горелочных устройств призвано повысить эффективность их работы на режимах частичной нагрузки огнетехнических объектов. Кроме того, использование этих методов служит устранению ряда неблагоприятных режимов работы данных объектов, таких как заброс пламени за пределы топочного пространства, «лизание» пламенем поверхностей топок небольших размеров и т. д. К эффективным способам интенсификации горения относятся способы, связанные

с увеличением периметра поджигания, повышением интенсивности турбулентности в поле горения, предварительным подогревом топливного газа и пр.

Настоящая работа посвящена анализу особенностей интенсификации процесса горения при использовании пластинчатых турбулизаторов потока, установленных на срывных кромках стабилизаторов пламени.

Целью работы является сравнительный анализ закономерностей выгорания топлива в микрофакельных горелках в условиях наличия и отсутствия турбулизаторов потока на торцевых поверхностях стабилизатора пламени.

Постановка задачи и методика исследований. На рисунке 1 представлены схемы рассматриваемых

горелочных устройств. В данных устройствах топливный газ через газоподающие отверстия 3 на боковых поверхностях стабилизатора пламени 2 подается внедрением в срывающийся поток воздуха, поступающий в канал 1. Рассмотрению подлежат два варианта конструктивных решений горелочного устройства. Первый из них отвечает гладкому стабилизатору пламени, второй — стабилизатору с пластинчатыми турбулизаторами потока 4 на его срывной кромке.

Математическая постановка рассматриваемой задачи тепломассопереноса имеет вид:

– уравнение движения

$$\frac{\partial}{\partial \tau}(\rho U) + \nabla \cdot (\rho U U) = -\nabla P + \nabla \cdot (S^*), \quad (1)$$

– уравнение сплошности

$$\frac{\partial \rho}{\partial \tau} + \nabla \cdot (\rho U) = 0, \quad (2)$$

– уравнение энергии для реагирующих турбулентных потоков

$$\frac{\partial}{\partial \tau}(\rho I) + \nabla \cdot (\rho U I) = \nabla \cdot q_\Sigma + q_V, \quad (3)$$

– уравнение сохранения массы i -го химического компонента

$$\frac{\partial}{\partial \tau}(\rho Y_i) + \nabla \cdot (\rho U Y_i) = -\nabla \cdot J_i + R_i, \quad i = 1, 2, \dots, N-1, \quad (4)$$

– уравнение состояния для многокомпонентной смеси

$$\rho = \frac{P}{R \cdot T \sum_i \frac{Y_i}{M_i}}, \quad (5)$$

где U — вектор скорости; τ — время; P — статическое давление; S^* — тензор напряжений, учитывающий вязкие напряжения и дополнительные напряжения, обусловленные турбулентностью; ρ — плотность; q_Σ — суммарный тепловой поток, включающий поток теплопроводностью и дополнительный поток, вызванный турбулентными пульсациями; q_V — источниковый член, учитывающий теплоту химических реакций и перенос теплоты радиацией; I — общая энтальпия, $I = \sum_i Y_i I_i$ (здесь I_i , Y_i — энтальпия и массовая концентрация i -го компонента); R_i — источниковый член, учитывающий скорость образования i -ой компоненты в химической реакции; J_i — поток массы i -ой компоненты, обусловленный диффузией и турбулентным переносом; M_i — молекулярная масса i -ой компоненты; N — количество компонент смеси; T — абсолютная температура; R — универсальная газовая постоянная.

Что касается граничных условий для приведенной выше системы уравнений, то они определялись следующим образом. В сечениях, отвечающих входу в канал горелочного устройства и в газоподающие отверстия, задавались постоянные значения скоростей, концентраций, температур и пр. В выходном сечении канала горелочного устройства ставились

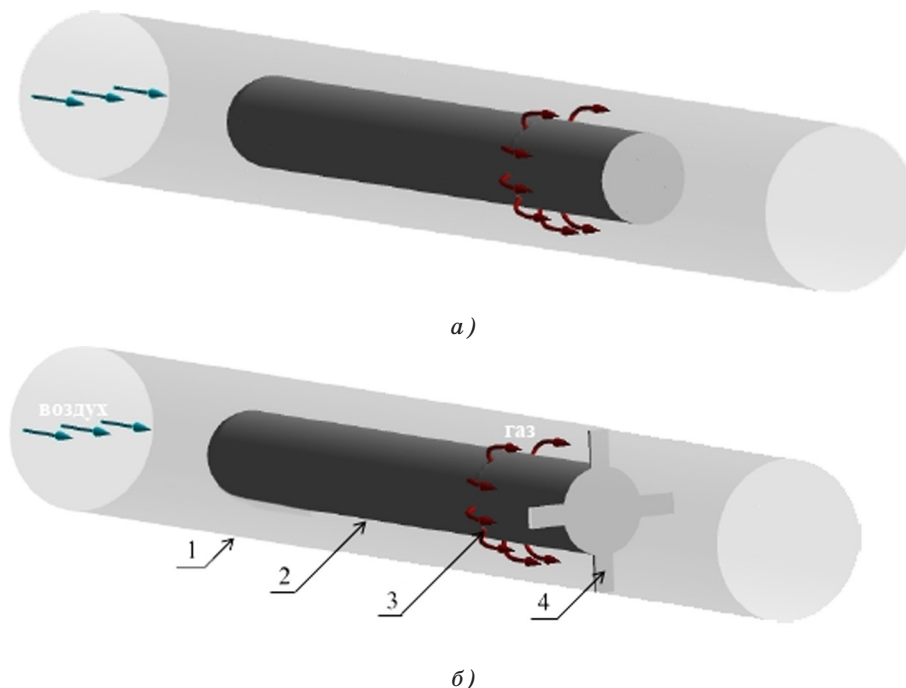

Рис. 1. Схемы различных модификаций горелочных устройств с цилиндрическими стабилизаторами пламени:

а) гладкие; б) с пластинчатыми турбулизаторами потока на срывных кромках стабилизаторов:

1 — цилиндрический канал; 2 — цилиндрический стабилизатор; 3 — газоподающие отверстия; 4 — пластинчатые турбулизаторы потока

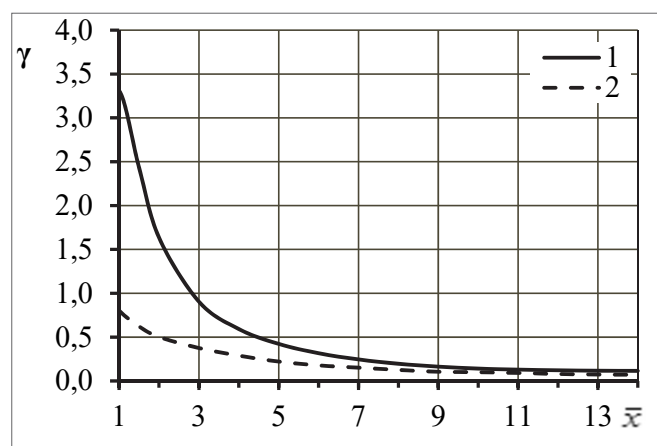

Рис. 2. Изменение по длине канала относительной неравномерности поля температур γ в поперечных сечениях факела при отсутствии (1) и наличии (2) турбулизаторов потока

так называемые «мягкие» граничные условия — равенство нулю продольных производных всех зависимых переменных. На непроницаемых граничных поверхностях канала и стабилизаторов задавались условия прилипания. На боковых поверхностях канала принимались граничные условия второго рода.

При решении поставленной задачи использовался программный продукт FLUENT. Для замыкания рассматриваемой системы уравнения применялась RNG k - ε модель турбулентности.

Анализ результатов. На рис. 2, 3 представлены характерные данные CFD моделирования, отвечающее следующим исходным параметрам: наружный диаметр стабилизаторов пламени $d_{cm} = 0,03$ м; внутренний диаметр канала $D = 0,09$ м; диаметр газоподающих отверстий $d = 0,002$ м; количество газоподающих отверстий $N = 12$; длина стабилизатора $L = 0,25$ м; расстояние от затупленной задней кромки до газоподающих отверстий $L_1 = 0,06$ м; количество турбулизаторов $N_1 = 4$; ширина турбулизаторов $B_1 = 0,01$ м; расход газа $G_g = 10$ м³/час; коэффициент избытка воздуха $\alpha = 1,1$; температура топливного газа и воздуха на входе равна 300 К.

Согласно полученным данным (рис. 2) относительная неравномерность поля температур γ

$$(\gamma = \frac{t_{\max} - t_{cp}}{t_{cp} - t_{ex}^e}, \text{ где } t_{\max}, t_{cp} \text{ — максимальная и средняя температура в данном сечении; } t_{ex}^e \text{ — температура воздуха на входе в канал})$$

в поперечных сечениях факела оказывается существенно более высокой при отсутствии турбулизаторов потока для всех

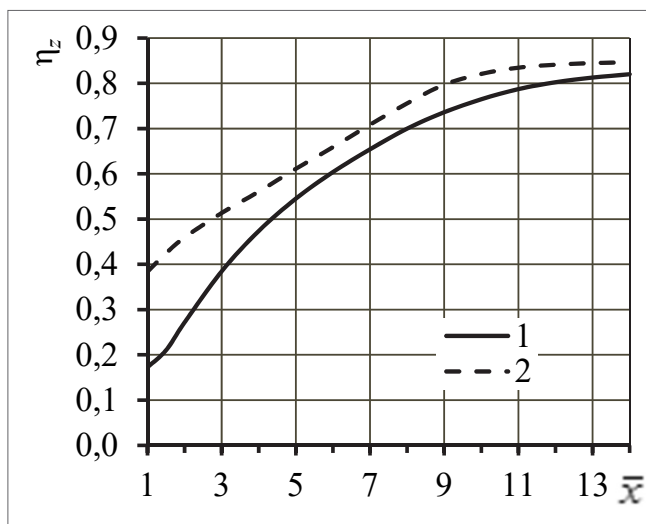

Рис. 3. Изменение коэффициента η_z полноты сгорания топлива по длине канала для цилиндрической горелки при отсутствии (1) и наличии (2) турбулизаторов потока

значений \bar{x} (здесь $\bar{x} = \frac{x}{d_{cm}}$, где x — координата,

отсчитываемая от торца стабилизатора вниз по потоку). Это обстоятельство обусловлено, главным образом, тем, что в данном случае периметр поджигания значительно уменьшается.

Как видно из рис. 2, с удалением от торцевой поверхности стабилизатора пламени разница в значениях γ для сопоставляемых ситуаций уменьшается. То есть влияние особенностей начала горения локализуется вблизи торцевой поверхности стабилизатора так, что на расстоянии $\bar{x} \approx 9,0$ данное влияние практически отсутствует.

Что касается выгорания топлива, то оно является более интенсивным при наличии турбулизаторов потока (рис. 3). Так, на расстоянии от торца стабилизатора пламени, равном его диаметру ($\bar{x} = 1,0$) коэффициент полноты сгорания топлива η_z составляет 0,39 и 0,18 при наличии и отсутствии турбулизаторов потока соответственно. По мере удаления от торца стабилизатора наблюдается тенденция к уменьшению различий в значениях η_z для сопоставляемых ситуаций.

Выводы. На основе CFD моделирования установлены закономерности влияния турбулизаторов потока на степень неравномерности полей температур в зоне горения и интенсивность выгорания топлива в микрофакельных горелочных устройствах.

Литература

1. Бутовский Л. С. Устойчивость факела за плоским стабилизатором при подаче газа внедрением в воздушный поток / Л. С. Бутовский, Е. Л. Грановская, Н. М. Фиалко // Технологические системы. 2010, 52(3). С. 72–77.
2. Фиалко Н. М. Интенсификация процессов переноса в горелочном устройстве с цилиндрическим стабилизатором пламени / Н. М. Фиалко, Ю. В. Шеренковский, Н. В. Майсон, Н. О. Меранова, Л. С. Бутовский, М. З. Абдулин, Н. П. Полозенко, А. В. Клищ, С. Н. Стрижеус, А. Б. Тимощенко // Науковий вісник НЛТУ України. 2014. 24. С. 136–142.
3. Фиалко Н. М. Математическое моделирование процессов течения и смесеобразования в цилиндрическом стабилизаторном горелочном устройстве / Н. М. Фиалко, Ю. В. Шеренковский, Н. В. Майсон, Н. О. Меранова, М. З. Абдулин, Л. С. Бутовский, Н. П. Полозенко, А. В. Клищ, С. Н. Стрижеус, А. Б. Тимощенко // Восточно-европейский журнал передовых технологий. 2014. № 3. С. 40–44.
4. Фиалко Н. М. Підвищення інтенсивності процесів переносу в циліндричному стабілізаторному пальнику шляхом застосування прямокутних кільцевих ніш / Н. М. Фиалко, Ю. В. Шеренковский, М. В. Майсон, М. З. Абдулін, С. В. Хомук, А. О. Єніна, В. С. Новицький, О. Б. Тимощенко // Сб. трудов «Проблемы экологии эксплуатации объектов энергетики. Киев: ИПЦ АЛКОН НАН Украины. 2014. -С. 122–125.
5. Фиалко Н. М. Влияние пластинчатых турбулизаторов потока на характеристики течения и смесеобразования топлива и окислителя в цилиндрическом стабилизаторном горелочном устройстве / Н. М. Фиалко, Ю. В. Шеренковский, Н. В. Майсон, Н. О. Меранова, М. З. Абдулин, Л. С. Бутовский, Н. П. Полозенко, А. В. Клищ, С. Н. Стрижеус, А. Б. Тимощенко // Науковий вісник НЛТУ України. 2014. 6(24). С. 114–121.
6. Фиалко Н. М. Компьютерное моделирование процесса смесеобразования в горелочных устройствах стабилизаторного типа с подачей газа внедрением в сносящий поток воздуха / Н. М. Фиалко, Л. С. Бутовский, В. Г. Прокопов, Ю. В. Шеренковский, Н. О. Меранова, С. А. Алёшко, Н. П. Полозенко // Промышленная теплотехника. 2011. № 1. С. 52–56.
7. Фиалко Н. М. Моделирование структуры течения в эшелонированных решетках стабилизаторов при варьировании шага их смещения / Н. М. Фиалко, Ю. В. Шеренковский, В. Г. Прокопов, Н. П. Полозенко, Н. О. Меранова, С. А. Алёшко, Г. В. Иваненко, В. Л. Юрчук, Е. И. Милко, Н. Н. Ольховская // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. 2015, № 2/8. С. 29–34.
8. Фиалко Н. М. Компьютерное моделирование процессов переноса в системах охлаждения горелочных устройств стабилизаторного типа / Н. М. Фиалко, В. Г. Прокопов, Ю. В. Шеренковский, С. А. Алёшко, Н. О. Меранова, М. З. Абдулин, Л. С. Бутовский, А. Н. Миргородский // Промышленная теплотехника. 2012. № 1. С. 64–71.
9. Фиалко Н. М. Эффективность систем охлаждения горелочных устройств струйно-стабилизаторного типа / Н. М. Фиалко, С. А. Алёшко, Ю. В. Шеренковский, Н. О. Меранова, А. Б. Тимощенко, М. З. Абдулин, Л. С. Бутовский // Технологические системы. 2012. 58/1. С. 52–57.
10. Фиалко Н. М. Особенности обтекания плоских стабилизаторов ограниченным потоком / Н. М. Фиалко, Л. С. Бутовский, В. Г. Прокопов, Е. А. Грановская, Ю. В. Шеренковский, С. А. Алёшко, П. С. Коханенко // Промышленная теплотехника. 2010. № 5. С. 26–33.

УДК 800

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Вільгард Надія Романівна

студентка кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

Вильгард Надежда Романовна

студентка кафедры прикладной лингвистики

Национального университета «Львовская политехника»

Vilhard Nadiia

Student of the Department of Applied Linguistics of the

Lviv Polytechnic National University

Науковий керівник:

Гриців Наталія Миколаївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національний університет «Львівська політехніка»

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОЛЕКТУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРІВ

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ИДИОЛЕКТА ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

THE ESSENCE AND FEATURES OF IDIOLECT DURING THE TRANSLATION

Анотація. У статті досліджено сутність ідіолектної символіки при перекладі творів та методи дослідження перекладу. Розглянуто думки деяких мовознавців, які досліджували це поняття. Описано п'ять моделей перекладу, з яких найбільш поширеною вважається ситуативно-денотативна модель. Виявлено окремі засоби творення підтексту твору, чинники, що впливають на процес його сприйняття, декодування й еквівалентне відтворення у перекладі.

Ключові слова: ідіолект, ідіостиль, переклад, авторський стиль, модель перекладу.

Аннотация. В статье исследована сущность идиолектной символики при переводе произведений, методы исследования перевода. Рассмотрены мнения некоторых языковедов, которые исследовали это понятие. Описаны пять моделей перевода, из которых наиболее распространенной считается ситуативно-денотативная модель перевода. Выявлены отдельные средства создания подтекста произведения, факторы, влияющие на процесс его восприятия, декодирования и эквивалентное воспроизведения в переводе.

Ключевые слова: идиолект, идиостиль, перевод, авторский стиль, модель перевода.

Summary. The article investigates the essence of idiolectic symbolism in works' translation, methods of research in translation. Points of views of some linguists who have explored this concept have been considered. Five models of translation are described, of which the most common is the situational-denotative model. Some means of creating a subtext of the work, factors that influence on the process of its perception, decoding and equivalent reproduction in translation have been identified.

Key words: idiolect, idiostyle, translation, author's style, translation model.

Постановка проблеми. Поняття ідіолект давно відоме в лінгвістиці, хоча точне визначення і саме існування феномену продовжує бути предметом дискусій, зокрема в зарубіжній науці. Саме тому досліджен-

ня сутності та особливостей відтворення ідіолекту при перекладі творів сьогодні є досить актуальним.

Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлена потребою аналізу лексико-граматичних

і прагматистичних особливостей перекладу творів, що відкриває перспективи пошуку спільних та відмінних рис в ідіолектах різних представників художньої творчості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність та особливості відтворення ідіолекту при перекладі творів розглянуто у вітчизняних літературних джерелах. Теоретичні й практичні аспекти цієї проблеми дослідили науковці: Кикоть В. М., Кухаренко В. А., Линтвар О. М., Селіванова О. О. і ін. Методи та підходи до перекладу з урахуванням ідіолектичних особливостей текстів показано дослідженнями Козачука А. М., Матківської Н. А., Муратової В. Ф. та ін.

Метою статті є дослідити сутність та особливості відтворення ідіолекту при перекладі творів.

Виклад основного матеріалу. Уперше поняття «ідіолект» з'явилося в американському мовознавстві в 40-х рр. минулого століття і визначалося як «мовні індивідуальні навички особи в мовному колективі» або як «система індивідуальних стилістичних характеристик».

Поняття «ідіостиль» та «ідіолект», які по-різному визначаються дослідниками і, відповідно, підпадають у різні співвідношення з поняттям мови, тексту та «мовної особистості», знаходяться в останні часи у центрі уваги лінгвістичної поетики. Це пов'язано із збільшенням інтересу до проблем індивідуальної мовної творчості [6, с. 160].

Лінгвістичний енциклопедичний словник подає таке визначення: «Ідіолект — сукупність формальних і стилістичних особливостей, властивих мовленню окремого носія певної мови. Термін «ідіолект» створений за моделлю терміна «діалект» для означення індивідуального варіювання, при якому ті чи інші особливості властиві цілим групам чи колективам мовців» [5, с. 685].

У лінгвістичних наукових розвідках це поняття часто окреслюють як основу, підґрунтя для визначення індивідуального стилю, з чим важко не погодитися. Важливо виявляти засоби ідіолекту, що беруть участь у формуванні особливостей ідіостилу, способи експлікації авторських інтенцій, визначати стильові константи і доміанти.

Линтвар О. М. звертає увагу на те, що складовою ідіостилу є ідіолект письменника. Тривалий час ставлення мовознавців різних епох і напрямків до проблеми індивідуального фактора в мові, чи ідіолекту, було суперечливим, виявляло неоднакові тенденції — від відомого перебільшення його ролі до повного ігнорування [6, с. 161].

Термін ідіолект часто використовують для визначення діалекту як сукупності ідіолектів, як абстракції або як чогось середнього арифметичного.

У лінгвістиці терміни ідіолект, ідіостиль повністю ототожнювати не варто, зважаючи на ширшу сферу вживання першого та на переважання в другому виразних та маркованих засобів мови, що більш ха-

рактерно для мови художньої літератури. Водночас ідіостиль можна позначати й синонімічним словосполученням індивідуальний стиль. Таке уточнення сприяє подальшим докладнішим дослідженням мови художніх творів різних письменників. Окрім цього, сьогодні зростає кількість досліджень не лише ідіостилів певних письменників, а також й ідіолектів перекладача їх творів, оскільки ідіолект перекладача відіграє не останню роль в інтерпретації художнього твору не мовою оригіналу.

Батринчук З. вважає, що ідіолект є сукупністю текстів, що постають в хронологічній послідовності у відповідності з єдиною комплексною мовною системою кожного мовця, що розвивається у часі [1, с. 16].

Ідіостиль, на думку Батринчука З., є структурою залежностей, які у своєму розвитку знаходять індивідуальний код інакомовлення творчої особистості, який в багатьох випадках є заданий на генетичному рівні і залежить від способу мислення даної особистості. Код інакомовлення включає в себе:

- набір ситуацій, що пов'язані із епізодичною та семантичною пам'яттю індивідуума, які зазнали змін через «особисту міфологізацію»;
- систему концептуальних установок автора, які можуть змінюватись та не змінюватись у часі;
- систему композиційних функцій та систему операційних одиниць, що пов'язані із «пам'яттю слова» в їх комбінаториці [1, с. 17].

Селіванова О. О. визначає ідіолект як індивідуальний різновид мови, що реалізується в сукупності різних ознак мовлення окремого носія мови, а в письмовому мовленні виявляє риси ідіостилу [9, с. 672].

Козачук А. М. зазначає, що визначення методів дослідження в сучасній науці про переклад не є універсальним і однозначним. Велика кількість різних класифікацій методів наукового дослідження в перекладознавстві та різні мотивації у доборі їхніх назв спричинені різними критеріями, за якими ці методи були класифіковані. Вибір релевантних методів дослідження залежить від низки чинників, серед яких є матеріал дослідження. Як правило, для досягнення такої мети не використовується якийсь один ізольований метод, натомість комплексно і системно використовується низка методів [3, с. 128].

Линтвар О. М. вважає, що вивчення ідіостилу характеризується виділенням кількох напрямів. Перший характеризується орієнтацією на окремі елементи художньої системи письменника:

- 1) увага до образної трансформації слів;
- 2) наголос на естетичній модифікації виразних засобів в ідіостилі письменника;
- 3) увага до динаміки мовних форм;
- 4) наголос на композиційних прийомах і структурі;
- 5) зосередження на універсальних змістах, що по-різному реалізуються в творчості різних авторів;
- 6) в центрі — слововживання і словотворчість;

7) акцент на вивченні внутрішньо зумовленої системи засобів словесного вираження [6, с. 162].

Другий напрям фокусується на аналізі різних змістових і структурних форм організації мовного матеріалу та виявленні характеру їх співвіднесеності на рівні стилістичного узусу або ідіостилу. Простежується лексикоцентризм та орієнтація на виявлення загальних закономірностей у слововживанні одного або кількох письменників.

При відтворенні ідіолекту необхідно вибрати модель перекладу, яку називають умовним зображенням процедури здійснення процесу перекладу, гіпотетична побудова, яка відображає основні етапи перекладацького процесу дії, здійснювані перекладачем.

На думку Матківської Н. А., відтворення ідіолекту у перекладі ставить перед перекладачем багато завдань, одним з яких є вибір моделі перекладу, яка б найкраще відповідала усім вимогам. Ідіолект визначається як мова індивідуума, індивідуальний спосіб використання мовних засобів, що відображає не тільки особистість, переконання, темперамент, а певною мірою також нашу соціолінгвістичну біографію. Саме така складна дефініція цього лінгвістичного феномену змушує перекладача брати до уваги багато факторів, які не є повністю лінгвістичними, а радше культурними та соціальними [7, с. 282].

Матківська Н. А. зазначає, що у сучасній теорії перекладознавства найбільшого поширення отримали такі моделі перекладу: ситуативно-денотативна, трансформаційна, семантична, психолінгвістична та комунікативні.

1. Найбільш поширеною вважається *ситуативно-денотативна модель*. Ця модель перекладу полягає в тому, що будь-яка ситуація в принципі може бути описана засобами будь-якої мови. Навіть якщо в мові відсутні найменування для якихось елементів дійсності, завжди існує можливість або утворити в цій мові нові одиниці, або описати ці елементи за допомогою сполучень вже наявних одиниць. Незмінною, інваріантною основою мовних одиниць оригіналу й перекладу є співвіднесеність цих одиниць з предметами та явищами дійсності, тобто з денотатами та референтами, спільними для різних етносів. Тобто, зрозумівши зміст оригіналу, перекладач визначає, яка ситуація в ньому описана, а потім описує цю ситуацію засобами мови перекладу. Автори цієї моделі перекладу, а саме І. І. Ревзін та В. Ю. Розенцвейг, назвали цей процес інтерпретацією [7, с. 283].

2. Основою *трансформаційної моделі* перекладу є положення трансформаційної граматики Н. Холмського. Трансформаційна граматика розглядає правила породження синтаксичних структур, характерною рисою яких є загальність лексем та логіко-синтаксичних зв'язків. Відповідно до цієї моделі процес перекладу здійснюється в три етапи. На першому етапі похідна структура в оригіналі зводиться до її ядерної структури у вихідній мові.

На другому етапі відбувається перехід від ядерної структури мови оригіналу до аналогічної ядерної структури мови перекладу. І, нарешті, на третьому етапі ядерна структура в мові перекладу перетворюється в похідну відповідно до норми і узусу цієї мови. Трансформаційна модель, що встановлює відповідності лише між синтаксичними структурами оригіналу та перекладу, має обмежену пояснювальну силу і не претендує на всебічний опис перекладацького процесу; до певної міри її доповнює семантична модель перекладу.

3. *Семантична модель*, автором якої є англійський дослідник Дж. Кетфорд, створюється за допомогою компонентної структури лексем та використання регулярних міжмовних відповідностей. Семантична модель перекладу представляє собою процес перекладу як ідентифікацію і збереження релевантних сем оригіналу. В основі цієї моделі лежить спроба поширити на переклад застосовану в лінгвістиці процедуру компонентного аналізу, що дозволяє розбивати значення мовних одиниць на більш дрібні елементарні смисли — семи, і ці значення розглядаються як набір таких сем [7, с. 284].

За міркуванням Кикотя В. М., часто лексичні одиниці, які автор використовує в символічному значенні та, ширше, для образного вираження, у зв'язку з повтором у різних контекстах, нарощують власну семантичну структуру (індивідуально-художнє значення), відмінну від зафіксованої в словнику. Така гіперсемантизація особливо важливої лексики завжди суто індивідуальна й відбувається під безпосереднім впливом авторського світосприймання [2, с. 25].

Кухаренко В. А. переконаний, що сукупність свідчень окремих текстів автора утворює картину його мови. Під час її вивчення необхідно виходити, по-перше, із системності останньої, не з кількісного додавання результатів аналізу одного тексту до іншого, а із взаємозв'язку та взаємозумовленості всіх виявлених характеристик та, по-друге, з їх трансформації в загальній системі письменницької мови [4, с. 76].

У зв'язку з цим необхідно наголосити на єдності творів, написаних одним автором, яка зберігається навіть за еволюційних змін його творчої манери та за жанрового варіювання. Виходячи з поняття єдності, можна розглядати всі тексти, що належать одному авторові, як індивідуально-стильову парадигму. Саме вона, у всій її повноті й цілісності, дає підставу для виявлення об'єктивного асоціативного спектру значень образу або символу, що лежить в основі підтексту, чим сприяє досягненню адекватного перекладу останнього.

4. В основі *психолінгвістичної моделі* перекладу лежить точка зору, що процес перекладу не вичерпується двома мовними актами, не являє собою лише операції з мовними знаками, а має більш складну структуру, в якій задіяні два коди: зовнішній (мовний) і внутрішній (розумовий). Те, що хоче сказати

автор повідомлення (сенси), кодується ним у значення. Перекладач, який виступає, передусім, одержувачем повідомлення, здійснює зворотну операцію — перехід від значення до смислу, спираючись на мовні знаки, співвідносячи їх з мовленнєвою ситуацією і з власними знаннями (тобто здійснює розуміння). Потім здійснюється мовне перекодування. Передбачається, що смисловий (розумовий) код при цьому не змінюється. Далі перекладач виступає вже в якості відправника повідомлення, яке у вигляді ланцюжка мовних знаків надходить адресату, який знову здійснює перехід від значення до змісту [7, с. 285].

5. *Комунікативні моделі* перекладу відповідають останнім дослідженням у галузі перекладознавства, адже вони не лише розглядають перекладача, як медіатора або посередника комунікації, але й беруть до уваги інші аспекти комунікації, тобто культурний, соціальний, прагматичний та інші.

Муратова В. Ф. дослідила, що до складнощів, пов'язаних з перекладом індивідуального стилю, можна віднести багатий, різноманітний лексикон. Якщо лексика наукової, офіційно-ділової, розмовної мови відносно обмежена тематично і стилістично, то лексика художнього стилю є принципово необмеженою. Тут можуть використовуватися засоби інших стилів — терміни, офіційні вирази, розмовні слова і звороти, публіцистику. Звісно, що всі ці різноманітні засоби підлягають естетичній трансформації, виконують певні художні завдання, використовуються

у своєрідних комбінаціях. Однак принципових заборон стосовно використання лексики не існує [8, с. 70].

Оскільки текст є результатом добору засобів мови, то на нього впливають багато факторів: особистість автора, тема, форма викладу, закони мови, жанру, стилю. І від майстерності перекладача буде залежати наскільки вдалим виявиться його переклад.

Висновки. Таким чином, категорія ідіолект пройшла довгий шлях становлення як один із ключових об'єктів лінгвістичних досліджень і стала невід'ємною частиною сучасної парадигми антропоцентричної лінгвістики, водночас поповнилася такими взаємосинонімічними термінами, як ідіостиль, індивідуальний стиль завдяки вивченню ідіолектів письменників, які вимагають чіткого розмежування і методологічної бази досліджень.

Вищезазначені дефініції дають змогу говорити про те, що ідіолект позначає мову (або деяку її частину чи аспект) з певними (фонологічними, семантичними, лексичними, синтаксичними тощо) параметрами, яка може бути схарактеризована вичерпно з точки зору властивостей, притаманних окремому індивіду чи колективу.

Можемо зробити висновок про те, що поняття «ідіолект» — це сукупність індивідуальних, особливих ознак мовлення певного носія, залежних від певних екстралінгвістичних чинників, тоді як «індивідуальний стиль» — це системне поєднання, комбінація цих мовновиражальних засобів.

Література

1. Батринчук З. Розмежування ідіолекту та ідіостилу мовної особистості. Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. 2015. Вип. 740–741. С. 15–18.
2. Кикоть В. М. Ідіолектна символіка, підтекст та переклад. Лінгвістика. 2012. № 3(1). С. 23–40.
3. Козачук А. М. Визначення релевантності методів стилеметричного вивчення ідіолекту перекладача. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. 2018. Вип. 1(2). С. 126–132.
4. Кухаренко В. А. «Язык писателя» как аспект речевой деятельности индивида. Вестн. Харьк. ун-та. 1989. № 339. С. 74–78.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. — М.: «Советская энциклопедия», 1990. 685 с.
6. Линтвар О. М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2014. Вип. 44. С. 160–162.
7. Матківська Н. А. Вибір моделі перекладу при відтворенні ідіолекту. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2014. Вип. 45. С. 281–283.
8. Муратова В. Ф. Феномен ідіолекту та проблема його перекладу. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки. 2015. Кн. 2. С. 69–72.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2006. 672 с.

УДК 800

Комаринська Ірина-Дарія Олександрівна
студентка кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

Комаринська Ирина-Дария Александровна
студентка кафедры прикладной лингвистики
Национального университета «Львовская политехника»
Komarynska Iryna-Dariia
Student of the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University

Науковий керівник:

Гриців Наталія Миколаївна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛИНГВИСТИКИ ТЕКСТА

THEORETICAL PROVISIONS TO TEXT LINGUISTICS

Анотація. У статті розглянуто тлумачення поняття «текст» у мовознавстві та лінгводидактиці, визначено основні категорії та види текстів. Також проаналізовано проблему текстової лінгвістики – класифікації текстів, враховуючи існуючі погляди в сучасній мовознавчій науці. Запропоновано власний погляд на типологію словесних цілих, який враховує характер побудови тексту, функціонально-сміслове призначення словесного цілого, участь у текстотворенні одного, двох і більше учасників, стильову і жанрову належність текстів, форму репрезентації словесного цілого.

Ключові слова: текст, лінгвістика тексту, текстотип, мовні одиниці, репрезентація словесного цілого.

Аннотация. В статье рассмотрены толкование понятия «текст» в языкознании и лингводидактике, определены основные категории и виды текстов. Также проанализирована проблема текстовой лингвистики – классификации текстов, учитывая существующие взгляды в современной языковедческой науке. Предложено собственный взгляд на типологию словесных целых, учитывающий характер построения текста, функционально-смысловое назначение словесного целого, участие в текстообразовании одного, двух и более участников, стилевую и жанровую принадлежность текстов, форму репрезентации словесного целого.

Ключевые слова: текст, лингвистика текста, текстотип, языковые единицы, репрезентация словесного целого.

Summary. The article deals with the interpretation of the concept of «text» in linguistics, defines the main categories and types of texts. The problem of text linguistics is also analyzed – the classification of texts, taking into account existing views in modern linguistic science. The author offers his own view of the typology of verbal integers, which takes into account the nature of the text construction, functional and semantic purpose of the verbal whole, participation in the text creation of one, two or more participants, style and genre belonging of the texts, form of representation of the verbal whole.

Key words: text, linguistics of text, type of text, language units, verbal representation.

Постановка проблеми. Комунікативне спрямування в навчанні мови передбачає роботу з текстом. Розуміння цього поняття як конкретного мовленнєвого явища, своєрідної моделі побудови, спільної для ряду текстів, має важливе значення в процесі виконання студентами-філологами лінгвістичного

аналізу тексту, оскільки це дає змогу виявити за його допомогою закономірності побудови певної групи текстів і організувати навчання всіх мовних дисциплін у ВНЗ на основі узагальненого поняття про текст.

Актуалізація поняття тексту є важливим чинником формування мовної особистості вчителя-

словесника. Ще за часів Ф. де Соссюра лінгвістика вивчала мову як систему, досліджуючи одиниці цієї системи та їх взаємовідношення на всіх мовних рівнях. Елементи нижчих рівнів описувались як складові вищих рівнів. Але загальний шлях дослідження вів від простого до складного, знизу вгору, від нижчого рівня мовної ієрархії до вищого. Сучасна лінгвістика для опису мови, виходячи з тексту, іде зверху вниз, від складного до простого. Вона прагне пояснити властивості складових частин (слів, речень тощо), виходячи з цілого, тобто з тексту.

Аналіз останніх джерел дослідження. Наукове положення про текст як основу лінгвістичних досліджень, найвищу мовну єдність, знаходимо ще в працях учених Празького лінгвістичного гуртка (В. Скалічек, Й. Вахек, В. Матезіус). Їхні ідеї продовжили В. Дреслер, К. Гаузенблаз, Р. Барт, Т. Тодоров; у російському мовознавстві проблемами тексту займалися І. Гальперін, Б. Головін, Д. Кацнельсон, Л. Лосєва, Ю. Лотман, Л. Новиков, В. Одинцов, Г. Солганик, М. Рудяков та ін. У вітчизняному мовознавстві питанням вивчення тексту приділяли увагу провідні вчені, зокрема Є. Голобородько, В. Дроздовський, С. Єрмоленко, І. Ковалик, Л. Мацько, Г. Михайловська, М. Плющ, Т. Радзівська та інші. Місце тексту в системі навчання мови в школі й ВНЗ на сьогодні також має теоретичне та практичне обґрунтування (В. Бадер, О. Біляєв, О. Горошкіна, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Л. Величко, Н. Грипас, І. Доблаєв, Т. Донченко, В. Мельничайко, А. Нікітіна, М. Пентиліук, Н. Рінберг, Г. Шелехова та ін.).

Метою статті є обґрунтувати необхідність і важливість вивчення поняття «текст» як основного об'єкта лінгвістичного аналізу.

Проблема членування і класифікації текстового простору, перебуває у центрі сучасної лінгвістики. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених лінгвістиці тексту, загальна типологія текстів до цього часу не створена. Як справедливо зазначає Н. Валгіна, «типологія тексту, незважаючи на своє центральне становище в загальній теорії тексту, до цього часу опрацьована недостатньо. Не визначені навіть загальні критерії, які повинні бути покладені в основу типологізації» [2, с. 12].

Водночас відомо, що кожен текст існує як представник конкретного текстотипу. Тому мета наукової класифікації полягає в тому, щоби звести величезну кількість конкретних текстів до достатньо обмеженої кількості їх основних видів на основі загальних ознак. Під типом тексту (текстотипом) будемо розуміти культурно-історичну продуктивну модель, зразок текстової побудови, який склався і визначає функціональні й структурні особливості конкретних текстів (екземплярів текстів) з різним тематичним змістом. Кожен тип тексту відрізняється певною системою закріплених за ним специфічних ознак, на підставі яких до нього можуть бути зараховані окремі тексти [3, с. 62].

Поділяючи думку багатьох дослідників щодо складності, навіть неможливості загальноприйнятого й несуперечливого підходу до виділення типів текстів, оскільки останні мають польову природу, що й призводить до нечіткості їх меж, інтертекстуальності, гри текстотипами та інших комунікативно-прагматичних процесів, переконані в можливості, навіть необхідності такої типології для конкретних текстових екземплярів [4, с. 19].

Не перераховуючи прізвищ відомих лінгвістів та їхні праці, що стали класикою лінгвістики тексту, вважаємо, що є всі підстави говорити про низку ознак, які дають змогу розмежовувати деонтичні, аксіологічні й епістемічні класи текстів. У межах останніх, попри нечіткість меж, все ж виділяються тексти усні й писемні, спонтанні й підготовані, монологічні й діалогічні, художні й нехудожні. Важливо пам'ятати, що тип тексту існує в єдності як інваріантних, так і варіантних, обов'язкових і постійних ознак, так і ознак варіативних, які реалізуються не в кожному текстовому екземплярі [4, с. 62]. У сукупності інформаційних потоків, які обслуговують сучасне суспільство, наявна група текстів, що часто недиференційовано іменуються езотеричними.

У побутовій свідомості спостерігаємо почасти скептичне, почасти підозріле до них ставлення як до чогось таємничого, відірваного від життя, такого, що становить інтерес винятково для людей «не від світу цього», а іноді й небезпечного для психіки людини, оскільки може зруйнувати звичну «затишну» картину світу, шкідливого для християнського світобачення віруючої людини. Окрім того, кількість подібних текстів неухильно зростає як завдяки новим авторам, так і в результаті збільшення кількості перекладів класиків езотерики, твори яких раніше з зрозумілих причин не могли побачити світ. Незважаючи на достатню (іноді значну) популярність у певних колах читачів, подібні тексти значною мірою ще залишаються поза проблемним полем сучасної лінгвістики, а тому, природно, не запропоновані навіть засади загальноприйнятої їх класифікації. Пропонована стаття — спроба наближення до цієї проблеми з використанням низки критеріїв.

Під час занять у ВЗО звертаємо увагу студентів на те, що у шкільній практиці «термін текст застосовується для позначення не тільки цілісного висловлювання, але й відносно закінченого за змістом уривка». Іноді текстом називають не тільки писемне мовлення, але й його частину, речення, навіть його частини. Уважаємо, що таке вживання терміна не можна вважати доцільним, оскільки, на думку Л. Лосєвої, при цьому змішується поняття тексту і контексту та не відмежовується предмет дослідження, а тому студентам необхідно чітко розуміти й знати, що таке текст. М. Вашуленко визначає текст як «висловлювання, що належить до найвищого рівня в ієрархії мовних елементів

і, крім цього, є одночасно основною одиницею мовлення» [5, с. 42].

М. Пентилук текстом називає «висловлювання, яке складається з кількох речень, має певну змістову і структурну завершеність». Найбільш повне, на наш погляд, визначення поняття «текст» подає І. Гальперін: «Текст — це витвір мовленнєвого процесу, що визначається завершеністю, об'єктивованій у вигляді письмового документа, витвір, який складається із заголовка й ряду особливих одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну настанову» [3, с. 18]. Дефініція охоплює всі сторони цього складного лінгвістичного явища. Автор підкреслює, що розгляд проблем загальної лінгвістики тексту можливий у тісному зв'язку й на основі вивчення часткових питань лінгвістики, тобто дослідження різних видів тексту, а також жанрово-лінгвістичних особливостей їх організації. У цьому визначенні головна увага зосереджується на формі існування тексту — письмовій, тобто під текстом пропонується розуміти не фіксоване усне мовлення (оскільки в ньому частіше виявляються риси спонтанності, неорганізованості, непослідовності), а особливий різновид мовного творчого акту, який має свої параметри, відмінні від усного мовлення.

Текст названо документом з метою показу реальності його існування в суспільно-мовленнєвій практиці. Указівкою на тип документа, на прагматичну установку підкреслено зв'язок мовних одиниць із цільовою спрямованістю тексту. Відзначається активна роль мовних одиниць різних рівнів (лексичних, граматичних, стилістичних) та засобів зв'язку цих одиниць. І. Гальперін звертає також увагу на автономний смисл тексту, стверджуючи, що сукупність фраз, яка не виражає автономного смислу, не створює тексту [6, с. 20].

Ми віддаємо перевагу цьому визначенню, оскільки робочим матеріалом для студентів-філологів повинні виступати тексти, об'єктивовані у вигляді письмового документа. У визначенні Л. Лосевої наголошується на письмовій формі існування тексту й на його смисловій та структурній завершеності [6, с. 4]. Авторка стверджує, що в тексті повинно бути показане ставлення автора до висловлюваного, з чим ми не можемо погодитись, оскільки існують такі тексти, у яких автори передають певну інформацію на розсуд читача, тобто в тексті наявна лише фактуальна інформація [7, с. 15].

Це найчастіше тексти наукового й офіційно-ділового стилю. А концептуальна інформація (вияв авторського ставлення до повідомлюваного), виражена здебільшого системою стилістичних прийомів літературної обробки, переважає в текстах художнього й публіцистичного стилю. Студенту-філологу необхідно враховувати те, що значимою особливістю писемного тексту є його функціональна орієнтова-

ність, оскільки «він реалізується з чіткими завданнями, спрямованими на включення співбесідника в активну комунікацію», а засвоєння мовних одиниць у їхніх функціях в умовах тексту допомагає адекватному сприйняттю дійсності.

Таким чином, наукове визначення тексту допомагає усвідомити роль, яку він виконує в процесі навчання мови, для забезпечення спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях, а також у процесі його лінгвістичного аналізу. Реалізований у певній ситуації спілкування текст прийнято називати висловлюванням. А тому поняття «текст» і «висловлювання» в навчальній практиці виступають як синоніми.

На цих моментах також акцентуємо увагу студентів-словесників. Існує думка, що текстом можна вважати й одне речення. На думку В. Халізева, їх варто називати «словесними текстами». Погоджуємося з методистами, що в навчальній мовленнєвій діяльності не варто використовувати тексти-речення, хоча вони й визнаються лінгвістикою [8, с. 27], оскільки, на думку А. Нікітіної, тільки текст, що складається як найменше з двох речень, може бути матеріалом для спостережень над закономірностями зв'язку, а в таких «словесних текстах» ми не спостерігатимемо такої важливої категорії тексту, як членованість (наявність смислових частин).

Зосереджуємо увагу майбутніх учителів-філологів на тому, що трапляються протилежні думки й щодо виду мовлення. Частіше текстом називають монолог, проте в М. Пльонкіна мова йде про два види тексту — монологічний і діалогічний, які відрізняються між собою «як з погляду структури, що лежить в основі ситуації мовлення, так і з погляду закономірностей текстотворення, які в них діють» [5, с. 13].

Ми текстом вважаємо монологічне і діалогічне мовлення, яке має відповідну змістову організацію, функціонально спрямовану на розв'язання комунікативного завдання, досягнення певної мети. Із проаналізованих дефініцій видно, що розбіжності у визначенні тексту стосуються таких чинників, як усна чи писемна, діалогічна чи монологічна форми мовлення, наявність чи відсутність заголовка, хоча в усіх них наявні також спільні ознаки, які є важливими для розуміння лінгвістичної природи тексту та його лінгвістичного аналізу: цілісність, зв'язність, структурна організованість, завершеність. Погоджуємось з Ф. Бацевичем, що така різноманітність підходів до тлумачення тексту зумовлена передусім важливістю цього поняття для людини, його складністю, а також багатовіковою традицією вивчення його в різних сферах знань.

Провідними вченими І. Гальперінім, Т. Ніколаєвою та ін. встановлено категорії тексту, які визнаються всіма дослідниками і являють собою зміст цього поняття.

Охарактеризуємо ці категорії: 1) інтенційність (служить для реалізації певних намірів того, хто

пише або говорить); 2) ситуативність (текст завжди співвідноситься з дією спілкування); 3) інформативність (текст виконує завжди певну функцію: розповідну, описову, пояснювальну, аргументуючу тощо); 4) комунікативність (вплив на інтерес реципієнта); 5) сприйнятність (текст повинен відповідати намірам адресата); 6) зв'язність (когезія) (виступає одним із основних законів, що діють на рівні тексту); 7) членованість (наявність смислових частин); 8) інтегративність (єдність частин, їх підпорядкування одна одній і всьому тексту, його темі та основній думці); 9) послідовність або континуум (І. Гальперін) (наявність певної ієрархії смислових одиниць, пов'язаних певними відношеннями); 10) інтертекстуальність (деякі тексти мають характерні риси окремих стилів або жанрів, вони є реалізаціями певних зразків, і відповідне використання мовних категорій ґрунтується на нашому чи авторському досвіді породження й сприйняття попередніх текстів). Саме ці категорії створюють тематичну цілісність, що полягає в єдності теми тексту, і змістову його завершеність.

У процесі лінгвістичного аналізу тексту звертаємо увагу студентів на комплекс категорій і віддаємо перевагу тій з них, що спроможна ефективно вирішити поставлену методичну проблему.

На основі виділених категорій, а також, враховуючи різноманітні критерії, учені виділяють такі види текстів: 1) за характером авторства: первинні (оригінальні); вторинні (конспекти, тексти переказів); первинно-вторинні (тексти огляду літератури, реферати, твори); 2) за способом розкриття змісту: моноперспективні (які розгортаються в одній перспективі — запитання-відповідь, часовій, просторовій, діалогічній та ін.); поліперспективні (розгортаються одночасно в кількох перспективах — часовій і просторовій); тексти-розповіді, тексти-роздуми, тексти-описи; 3) за способом передачі фабули: безперервно-фабульні (немає авторських відступів і фонових вставок); перервано-фабульні (є авторські відступи, вставки, коментарі) [9, с. 40].

Лінгвістичне поняття тексту засвоюється учнями 5 класу середньої школи й пізніше поступово в наступних класах здійснюється накопичення, збільшення інформації про текст та його найважливіші характеристики.

Під час лінгвістичного аналізу тексту варто враховувати, що сьогодні саму процедуру їх розрізнення кваліфікують як класифікацію (А. Абрамович і Е. Лазаревич, К. Накорякова), типологію (Н. Валгіна), групування (Н. Сікорський) текстів, типологію викладу і побудови текстів (А. Мільчин), типологію дискурсів (Ф. Бацевич), типологію комунікацій (Т. Радзієвська) тощо. Лінгвісти ототожнюють тип тексту зі стилем (А. Кожин, О. Крилова, В. Одинцов), жанром (М. Крес). Науковці одностайно наголошують на тому, що попри важливість вирішення вказаної проблеми, єдиної і вичерпної класифікації текстів, що відповідала б усім вимогам, ще не створено.

Такий стан справ пов'язаний, на наш погляд, з низкою причин: порівняно невеликим періодом розробки проблем теорії тексту, а також тим, що в основу диференціацій покладено різні принципи (пор.: функціонально-текстову класифікацію Е. Гроссе, типологію утилітарних текстів Б. Зандиг, різновиди художніх текстів В. Беляніна, типи мовленнєвих творів К. Гаузенблаза, різновиди текстів В. Адмоні, класифікацію діалогічних текстів Л. Якубинського і под.).

Останнє пояснюється природою самого тексту, його поліаспектністю: той самий текст одночасно може бути віднесений до різних типологічних груп. Наприклад, текст наукової статті за характером побудови є Я-текстом (від 1-ої особи множини), за функціонально-смисловим призначенням — міркуванням, за формою репрезентації — здебільшого письмовим текстом, за стильовою належністю — науковим, нехудожнім текстом, за кількістю мовців — монологом тощо.

Отже, вибір класифікаційного ракурсу може змінюватися і призводити до зміщень самих груп текстів у різномірних класифікаціях. На наш погляд, ідеальна типологія текстів повинна відбивати різні аспекти даного об'єкта — і комунікативно-функціональний, і структурно-семіотичний тощо. У зв'язку з цим доречно враховувати сукупність екстра- й інтратекстуальних диференційних ознак. До найвідоміших класифікацій текстів належить літературознавча типологія художніх родів та жанрів. З цього погляду всі словесно-художні твори поділяються на епічні (роман, новела, оповідання, казка, епопея тощо), драматичні (драма, комедія, мелодрама, водевіль, трагікомедія) та ліричні (вірш, поема, елегія, балада, сонет тощо). У лінгвістиці поширеною є класифікація текстів за жанрово-стилістичною належністю і додатковими узагальнювальними ознаками.

Так, А. Горшков, поряд з художніми, науковими і под. текстами, виокремлює аналітико-узагальнювальні (теоретична стаття, огляд, рецензія) і конкретизовані (нарис, памфлет і под.). Дослідники додатково класифікують тексти за тематикою, за типами зв'язку (С. Гіндін, І. Чернухина), за способом вираження інформації (Л. Лосева), за характером інтерпретації (А. Реформатський, Ю. Сорокин).

Як засвідчує практика, мовознавці виокремлюють неоднакову кількість таких ознак, і тому класифікації мають або ж більш узагальнений, або ж більш деталізований вигляд. Так, польський славіст Е. Верліх, вдаючись до дедуктивного методу, веде мову про такі типи текстів: 1) дескриптивні описові тексти (про явища і зміни у просторі, технічні характеристики); 2) наративні розповідні тексти (про явища і зміни в часі); 3) пояснювальні тексти (про понятійні уявлення мовця); 4) аргументативні тексти (про концептуальний зміст висловлювання); 5) інструктивні тексти (про алгоритм певних дій (наприклад, тексти технічних інструкцій)). Але нелегко помітити, що наведений вище

перелік містить групи текстів, які виокремлюються на основі різних класифікаційних ознак.

Тож пропонуємо наступну лінгвістичну класифікацію текстів, яка враховує критерії:

- 1) характер побудови тексту: а) «Я/МИ»-тексти (тексти від 1-ої особи однини або множини — наприклад: науково-технічна стаття); б) «ТИ/ВИ»-тексти (тексти від 2-ої особи однини або множини — наприклад: текст інструкції); в) «ВІН-, ВОНА-, ВОНО/ВОНИ»-тексти (тексти від 3-ої особи однини або множини — наприклад: технічний опис, анотація, реферат, огляд);
- 2) функціонально-смісловне призначення словесного цілого: а) текст-опис (наприклад: технічна характеристика); б) текст-розповідь (наприклад: наукове повідомлення, лекція); в) текст міркування (наприклад: дискусійна стаття, аналітична стаття);
- 3) участь у текстотворенні одного, двох і більше учасників: а) монолог (наприклад: науково-теоретична стаття, доповідь, тези); б) діалог (наприклад: ділові перемовини, наукова суперечка); в) полілог (наприклад: наукова дискусія, проблемне коло, круглий стіл);
- 4) стильову належність текстів: художні — тексти художнього стилю; нехудожні — а) тексти офіційно-ділового стилю — дипломатичні (комюніке, нота); законодавчі (закон, постанова); канцелярсько-адміністративні (резюме, патент, протокол, договір); б) тексти публіцистичного стилю — інформаційні (замітка, стаття, хроніка, інтерв'ю); аналітичні (рецензія, коментарі, репортаж); художньо-публіцистичні (есе, памфлет, нарис, фейлетон); в) тексти конфесійного стилю (молитва, сповідь); г) тексти наукового стилю — власне наукові (автореферат дисертації, дисертація, стаття (оглядова, дискусійна, оригінально-авторська, науково-теоретична, науково-практична, науковометодична), монографія, тези доповіді, наукова доповідь, повідомлення, науковий огляд); науково-навчальні

(текст підручника, текст збірника вправ і завдань, лекція); науковометодичні (методичні рекомендації, методичні вказівки); науково-реферативні (реферат, анотація, огляд, резюме); науководовідкові (словник, довідник, енциклопедія); г) тексти розмовно-побутового стилю (бесіда); д) тексти епістолярного стилю (лист, щоденникові записи, записка, смс-повідомлення);

- 5) жанрову належність тексту: а) текст науково-технічної статті; б) текст заяви; в) текст резюме; г) текст листа; г) текст анотації тощо;
- 6) форму репрезентації словесного цілого: а) усні (наприклад: науковий огляд, звернення, публічна промова, науково-технічне повідомлення); б) письмові (наприклад: заява, автобіографія); в) друковані (наприклад: патент, технічна інструкція, резюме) [10, с. 4].

Висновки. Таким чином, текст — система вищого рангу порівняно з іншими мовленнєвими утвореннями, складна структурно-семантична єдність на основі логічних, семантичних, граматичних зв'язків. Текст для мовознавця — це одна із найважливіших форм застосування мови. Розглянутий матеріал про текст, його основні категорії та види цілком не вичерпує всіх аспектів проблеми. Педагогічний досвід роботи зі студентами вказує на необхідність більшого інтегрування літературознавчих, лінгвістичних, лінгводидактичних знань про текст. Методика різноаспектного його вивчення потребує подальшого розвитку і вдосконалення, є важливою та перспективною.

У ході проведених спостережень переконалися: здійснити повний лінгвістичний аналіз текстів можна лише за допомогою узагальненої класифікації, яка враховує критерії: 1) характер побудови тексту; 2) функціонально-смісловне призначення словесного цілого; 3) участь у текстотворенні одного, двох і більше учасників; 4) стильову і жанрову належність текстів; 5) форму репрезентації словесного цілого. Перспективою подальших розвідок є здійснення опису текстів кожної з класифікаційних підгруп.

Література

1. Баженова Е., Котюрова М. Тип текста // Стилистический энциклопедический словарь русского языка. М.: Флинта: Наука, 2006. 678 с.
2. Бацевич 2005: Бацевич Ф. Лінгвістична генетика: проблеми і перспективи: навчальний посібник. Львів: Паіс, 2005. 264 с.
3. Болотнова Н. Коммуникативная стилистика текста [Текст]: словарь-тезис. М.: Флинта: Наука, 2009. 384 с.
4. Валгина Н. Теория текста: учебн. пос. для студ. М.: Логос, 2003. 280 с.
5. Загнітко А. Лінгвістика тексту: навчальний посібник. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 314 с.
6. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник для студентів. К.: ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
7. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 423 с.
8. Капелюшний А. Стилистика. Редагування журналістських текстів. Практичні заняття: навчальний посібник. Львів: Паіс, 2003. 544 с.
9. Райс К. Классификация текстов. Вопросы перевода в зарубежной лингвистике. М.: Изд-во МГУ, 1978. 754 с.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля, 2008. 712 с.

УДК 811.111

Кутузова Елена Владимировна*преподаватель кафедры иностранных языков № 1**Национальный университет «Одесская юридическая академия»***Kutuzova Elena***English Teacher of Foreign Department № 1**National University «Odessa Academy of Law»*

ЮРИДИЧЕСКИЙ ТЕКСТ И СИНТАКСИЧЕСКОЕ УПОДОБЛЕНИЕ

LEGAL TEXT AND SYNTACTIC ASSIMILATION (LITERAL TRANSLATION)

Аннотация. Статья посвящена вопросу изучения синтаксического уподобления в юридическом тексте. Научная новизна обусловлена избранной для данной работы темой, так как юридический перевод находится в стадии развития и обновления. Осуществлен анализ с целью выявления синтаксического уподобления в структуре юридического текста. Практическая значимость статьи состоит в возможности использования ее результатов при изучении юридического текста и его перевода, а также при составлении юридических документов.

Ключевые слова: перевод, предложение, трансформация, синтаксический, уподобление, текст, структура, юридический.

Summary. The article is devoted to the question of studying syntactic similarity in the legal text. The scientific novelty is due to the theme chosen for this work, as legal translation is in the stage of development and renovating. Analysis was carried out to identify the syntactic similarity in the structure of the legal text.

The practical significance of the article is the possibility of using its results in the study of the legal text and its translation, as well as in the drafting of legal documents.

Key words: translation, sentence, transformation, syntactic, likeness, text, structure, legal.

Постановка проблемы. В настоящей статье рассмотрены вопросы использования синтаксического уподобления как одного из видов синтаксических трансформаций при переводе юридических документов с английского языка на русский язык, основываясь на различных научных трудах и исследованиях.

Анализ современных исследований и публикаций. Данное исследование включает труды таких ученых и специалистов в сфере перевода, в том числе юридического перевода, как И. С. Алексеева [1–2], В. Н. Комиссаров [3], Л. К. Латышев [4], Т. М. Балыхина, М. В. Лысякова [5], Я. И. Рецкер [6], А. В. Федоров [7].

Формирование целей статьи (постановка задания). Анализ разносторонних научных работ и исследований. Систематизации взаимодействия и влияние переводчика на процесс перевода со стороны синтаксического уподобленного в юридическом тексте.

Изложение основного материала. Известные лингвисты к определению термина «перевод» по-разному подходят. Федоров А. В. определяет перевод

с точки зрения специального вида человеческой деятельности и ее результата: «1. процесс, совершающийся в форме психического акта и состоящий в том, что речевое произведение (текст или устное высказывание), возникшее на одном — исходном — языке (ИЯ), пересоздается на другом — переводящем языке (ПЯ); 2. результат этого процесса, т. е. новое речевое произведение на ПЯ» [7, с. 13]. Комиссаров В. Н. представляет следующее определение перевода: «Перевод — это вид языкового посредничества, при котором на другом языке создается текст, предназначенный для полноправной замены оригинала, в качестве коммуникативно-равнозначного последнему» [3, с. 49].

С точки зрения И. С. Алексеевой, перевод это не что иное, как «перевыражение или перекодирование текста, порожденного на одном языке, в текст на другом языке» [2, с. 38], если рассматривать язык, как некоторую систему кодов. Профессор Л. К. Латышев полагает, что перевод — «это один из видов человеческой деятельности, наиболее совершенный вид языкового посредничества» [4, с. 23]. Разумеется, все

приведённые определения по-своему удачны и дают представление о сути переводческой деятельности. Главной целью перевода является создание эквивалентности между исходным и переводным текстом (чтобы оба текста имели в себе одинаковый смысл). Такие ограничения включают контекст, правила грамматики исходного языка, традиции письма, идиомы и прочее.

Юридическим текстом можно назвать документ, содержащий правовую информацию. Как правило, юридические тексты могут быть разных видов и нести в себе различную информацию. Все они являются актуальным аспектом взаимодействия языка и права. Среди функций можно выделить познавательную, предписывающую, регулирующую. Документы характеризуются высоким стилем, который оформляется не только с помощью лексических средств, но еще и синтаксических и графических, и воспроизводится в переводе с помощью эквивалентных и вариантных соответствий либо с помощью позиционной компенсации.

И. С. Алексеева делает вывод: «При переводе юридического текста доминирующими системными признаками являются те, которые передают когнитивную информацию с интенцией предписания и эмоциональный оттенок высокого стиля» [1, с. 216].

Именно наличие сложных развернутых предложений с различными видами сочинительной и подчинительной связи, причастных оборотов, использование конструкций в пассивном залоге, обособленных членов предложения и вводных слов являются основными характерными доминирующими на синтаксическом уровне в текстах на юридическую тематику. Синтаксис в документах данного вида многогранен в силу необходимых требований логичности и аргументированности изложения содержания. И как следствие наблюдаем стремление изложить тезис с необходимой полнотой содержания, включая указания на причинно-следственные отношения и вводя необходимые уточнения и добавки.

В юридических документах весьма широко используются сложносочиненные и сложноподчиненные предложения, а при переводе таковых возникают значительные трудности в силу того, что предложения характеризуются необычной длиной, и наличием достаточно большого количества однородных и придаточных членов предложения. Правильно определить их структуру в предложении и сохранить логичность высказывания — основополагающие составляющие при переводе таких предложений. Синтаксис юридического текста отличается полнотой структур, разнообразием средств, оформляющих логические связи. Частотны логические структуры со значением условия и причины, причем эти значения эксплицированы специальными языковыми средствами («в случае, если», «по причине» и т. п.). Необходимость полно и однозначно выразить каждое положение, избегая

двусмысленных толкований, приводит к обилию однородных членов предложения и однородных придаточных. И. С. Алексеева пишет следующее о переводе юридических текстов: «Полнота и разнообразие синтаксических структур, типов логических связей, преобладание структур со значением условия и причины, обилие однородных членов предложения и однородных придаточных — системная частотность этих средств воспроизводится в переводе; при этом все правила формальной логики при построении структур должны быть соблюдены» [1, с. 219].

Балыхина Т. М. отмечает как важно следовать нормам литературного языка, так как «нарушение порядка слов, рассогласование подлежащего со сказуемым, определения с определяемым словом, ошибки связанные с употреблением причастных и деепричастных оборотов, смещение структуры простого и сложного предложения и целый ряд других ошибок часто делают высказывание маловразумительным и сумбурным, не отвечающим базовому требованию, предъявляемому к языку деловых бумаг, — требованию точности, не допускающей инотолкования» [5, с. 351].

Перевод юридической документации должен сохранять максимальное сходство текста источника и текста оригинала, следовательно синтаксическую структуру оригинала необходимо сохранять по возможности целой. В случае «невозможности полностью сохранить синтаксический параллелизм несколько меньшая степень инвариантности синтаксических значений достигается путем использования в переводе структур, связанных с аналогичной структурой отношениями синтаксического варьирования» [3, с. 72]. В. Н. Комиссаров акцентирует внимание на том, что «сопоставительный анализ обнаруживает значительное число переводов, у которых существует параллелизм синтаксической организации по отношению к оригиналу. Использование в переводе аналогичных синтаксических структур обеспечивает инвариантность синтаксических значений оригинала и перевода. Особенно важным оказывается обеспечение подобного параллелизма при переводе текстов государственных или международных актов, где перевод часто получает правовой статус оригинала, т.е. оба текста имеют одинаковую силу, являются аутентичными». В общем это может быть отнесено ко всем юридическим документам.

Подводя итог вышесказанного, выделим особое значение применения синтаксического уподобления (дословного перевода) при работе юридическими текстами. Синтаксическое уподобление (дословный перевод) — это способ перевода, при котором синтаксическая структура оригинала преобразуется в аналогичную структуру на языке перевода. Этот тип «нулевой» трансформации применяется в тех случаях, когда в исходном языке и языке перевода существуют параллельные синтаксические структуры. Синтаксическое уподобление может приводить

к полному соответствию количества языковых единиц и порядка их расположения в оригинале и переводе: *I always remember his words* — Я всегда помню его слова. Как правило, однако, применение синтаксического уподобления сопровождается некоторыми изменениями структурных компонентов. При переводе с английского языка на русский, например, могут опускаться артикли, глаголы-связки, иные служебные элементы, а также происходить изменения морфологических форм и некоторых лексических единиц «:

These guarantee that the country remain an attractive and successful location for residence and movement for individuals and investors.

Наши законы являются гарантией того, что страна остается привлекательным и благоприятным местом для проживания и передвижения индивидов и инвесторов.

Armenia had adopted legislation to strengthen its national export control system, incorporating international not-proliferation criteria into national law to guarantee the legitimate use and trade of dual-use items and technologies.

Армения приняла нормативные акты по укреплению ее национальной системы экспортного контроля, инкорпорировав во внутреннее законодательство международные критерии нераспространения, гарантирующие законное использование предметов и технологий двойного назначения и торговлю ими.

Paragraph does not apply to a payment, repayment, purchase, redemption, defeasance or discharge which is a Permitted Payment or is permitted under the Intercreditor

Agreement –

Параграф не применяется к оплате, погашению, досрочному погашению, покупке, возмещению, аннулированию или погашению, которые являются

Разрешенным платежом или разрешены по Соглашению между кредиторами.

При переводе этих предложения опущены артикли, опущены или добавлены некоторые предлоги, изменены морфологические формы слов, использованы некоторые слова, не имеющие прямого соответствия в английском тексте, сохраняя одинаковый набор членов предложения и последовательность их расположения в тексте. Синтаксическое уподобление широко используется в англо-русских переводах. Изменение структуры предложения при переводе объясняется, как правило, невозможностью обеспечить эквивалентность перевода путем дословного перевода [3, с. 178].

Существенная особенность перевода юридических документов, как максимальное сходство текста оригинала и текста перевода является неотъемлемым требованием такового. Объем текста перевода, например с английского языка на русский язык будет больше, чем объем оригинала, так как существуют различия между данными языками. Исходя из этого,

если сравнить две части документов при переводе, то неравность таковых может вызвать запутанность контекста. При этом переводчик обязан обеспечить ориентацию реципиента в тексте документа. С помощью сокращения перевода длинного сложного предложения, что является характерной чертой синтаксиса юридической документации, должна быть достигнута цель переводчика. Следовательно такие приемы, как членение и объединение предложений при переводе текстов юридической тематики вообще недопустимы. Так как при переводе важно сохранить всю целостность структурных частей текста на исходном языке, в юридических документах применяется рубрикация, и части сложного предложения отделяются по абзацам.

Существует такие примеры текстов, когда при переводе не представляется возможным сохранить синтаксическую структуру оригинала. Причинами этому могут быть отсутствие соответствующего грамматического явления в русском языке, а также несовпадение стилистических особенностей грамматических конструкций и смысловой структуры английского и русского словосочетания [3, с. 72]. Именно пассивные конструкции в юридических документах, которые имеют место частотного использования, и наряду с безличными предложениями, свидетельствуют о безличном характере текстов юридических. И. Я. Рецкер отмечает, что перевод предложений с глаголом-сказуемым в страдательном залоге часто требует изменения конструкции поскольку в английском языке пассивные конструкции могут употребляться иначе, чем в русском [6, с. 72]. Даже в тех случаях, когда английскому глаголу в пассивной форме соответствует русский переходный глагол, страдательный залог часто заменяется действительным по стилистическим соображениям или для того, чтобы в русском языке передать смысловое или логическое ударение английского предложения [6, с. 163]. Страдательный залог более часто употребляется, в частности в юридических документах. Таким образом, именно различия в употреблении страдательного залога в английском и русском языках являются характеризующими составляющими, которые изменяют структуры предложения.

Преобразование предложения в процессе перевода обычно рассматривается в контексте грамматических трансформаций. В. Н. Комиссаров указывает, что «основные типы лексических трансформаций, применяемых в процессе перевода с участием различных ИЯ и ПЯ, включают следующие переводческие приемы: переводческое транскрибирование и транслитерацию, калькирование и лексико-семантические замены (конкретизацию, генерализацию, модуляцию). К наиболее распространенным грамматическим трансформациям принадлежат: синтаксическое уподобление (дословный перевод), членение предложения, объединение предложений, грамматические замены (формы слова, части речи

или члена предложения). К комплексным лексико-грамматическим трансформациям относятся антонимический перевод, экспликация (описательный перевод) и компенсация.». Также выделяя комплексные лексико-грамматические трансформации, такие как антонимический перевод, компенсация и экспликация (описательный перевод), ученый отмечает их прямое влияние на структуру предложения. При этом необходимо отметить, что объяснение, которое содержится в описательном переводе, может быть пространным и в некоторых случаях двусмысленно истолковываться. Несомненно использование экспликации неприемлемо для перевода юридических документов, которым свойственна точность, и в частности терминов, которые должны выражать четкие и точные понятия.

Выводы по данному исследованию и реализация задач переводчика и использования синтаксического уподобления в юридических текстах. Таким образом, умение правильно использовать переводческие трансформации, в частности синтаксическое

уподобление, является одним из базовых профессиональных характеристик компетентного переводчика. Доскональное знание контекста юридического документа, сдержанность и объективность в непосредственном взаимодействии с трансформациями перевода требуют от переводчика чувство меры. Главное выбрать наиболее приемлемые соответствия с учетом переводческих традиций и исходя из общепринятых норм, дающих основание для выбора именно этого юридического перевода.

При переводе юридических документов не следует применять способ членения и объединения предложений, экспликацию в том числе. Синтаксические структуры языка оригинала необходимо преобразовывать с учетом требования точности перевода смысла высказывания, по причине различий в грамматическом строе английского и русского языка. Синтаксическое уподобление является одной из трансформаций, которая не является частотной, но требующая дальнейшего практического изучения в условиях модернизации языкового аспекта.

Литература

1. Алексеева И. С. Профессиональное обучение переводчика: учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / тренинг переводчика: учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / И. С. Алексеева. — СПб.: Изд-во Союз, 2001. 288 с.
2. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: учеб. пособие для студ. филол. и лингвист. фак. вузов / И. С. Алексеева. Санкт-Петербург: Филол. фак. СПбГУ, 2006. 352 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Курс лекций. Серия: В помощь переводчику. М.: ЭТС & Polyglossum, 2000–2001. 202 с.
4. Латышев Л. К., Семенов А. Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. М.: Академия, 2003. 192 с.
5. Балыхина Т. М., Лысякова М. В., Рыбаков М. А. Учимся общению: Учебный курс русского языка и культуры речи для учащихся высших учебных заведений России. М.: изд-во РУДН, 2004. 488 с.
6. Рецкер Я. И. Учебное пособие по переводу с английского языка на русский / Я. И. Рецкер. М.: Наука, 1981. 160 с.
7. Федоров А. В. Основы общей теории перевода: (Лингвистические проблемы). М: Филология, 2002. 416 с.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Збірник наукових статей

№ 17 (79)

1 том

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2019

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»
Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12
Контактний телефон: +38 (067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Підписано до друку 25.12.2019. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS.
Умовно-друкованих аркушів 8,6. Тираж 100.
Замовлення № 398. Ціна договірна.
Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.